

TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMI TİPOLOJİSİ

Esra Burcu GÖNCÜ

Haziran 2020

DENİZLİ

TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMI TİPOLOJİSİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Halk Bilimi Programı**

Esra Burcu GÖNCÜ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAS

Haziran 2020

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Esra Burcu GÖNCÜ

ÖN SÖZ

Toplamları birleştiren ve bütönlöştiren unsurların başında költör gelir. Türk költörü ise köklö bir geömişe ve muazzam derinliğe sahiptir. Destan, masal, efsane, fıkr, halk hikâyesi vb. sözlö költör yaratmaları, toplumların kendi költörel özellikleriyle harmanlanır ve günümüze kadar gelişip değişerek varlığını sürdürür. Masallar, halkın duyuş, düşünüş ve davranışlarını kısacası hayata dair her unsuru yansıtan en zengin iöeriğe sahip halk yaratmalarındandır. Anlatıldığı toplumun költörünü yansıtan masallar, toplum hafızasını canlı tutması bakımından da büyük bir öneme sahiptir.

Kadim bir költöre sahip Türklere inanö, költör için önemli unsurlardan biridir. İnanca bağlı olarak gelişen din ise toplumların gelişim ve değişimlerinde, milletleri millet yapan her olguda, varlığını hissettirip belirleyici olmuştur. Türk toplumu süreö iöerisinde birçok din ve inanö sistemi etkisinde kalmış, bu etkinin izlerini költörüne yaşam tarzına yansıtmıştır. İster geleneksel ister semavi dinler olsun toplumlar, Tanrıyla insanlar arasında aracılık eden ve onların manevi ihtiyaölarını karşılayacak, din adamlarına ihtiyaö duymuştur. Türklere de İslamiyet öncesi ve sonrası inandıkları dinler çeröevesinde belirli din adamları liderlik etmiştir. Araştırmamızın konusu olan masallardaki din adamı tipinin benzer işlevleri dolayısıyla bir karaktere sahip olmasını sağlamıştır. Bu karakterler de edebi yaratmalara tip olarak yansımıştır. Masallar, bu din adamlarının öeşitli yönleriyle işlendiği önemli halk yaratmalarıdır.

Türk halk költöründeki masallarda din adamı tipini ve işlevlerini tespit edebilmek, değerlendirmek amacıyla hazırlanan bu öalışma giriş, üç ana bölüm, bunlara bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Üöüncü bölüm sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgiler verildi. Birinci bölümde, Türk edebiyatının en zengin yaratmalarından olan “masal” türü hakkında bilgiler aktarıldı. Masalın sözlüklerdeki tanımları verildikten sonra masallarla ilgili geömişten günümüze önemli öalışmaları olan araştırmacıların fikir ve önerileri ışığında bu türün kaynağı, yapı, şekil ve iöerik özellikleri, masalların tasnifleri, inceleme yöntemleri, önemli masal öalışmaları ve kitapları hakkında bilgiler verildi. Tip ve masallarda tip kavramı açıklandı. İkinci bölümde din ve din adamı kavramı açıklanarak

din adamı tipleri, özellikleri ve bunların masallara nasıl yansıdığıyla ilgili bilgiler ortaya konulmaya çalışıldı. Türk masalları içinde daha çok Anadolu sahasına ait metinler incelendi. Masallardaki din adamı tipine ne gibi anlamlar yüklendiği olumlu- olumsuz işlevleriyle tespit edildi. Üçüncü bölümde genel değerlendirme yapılmaya çalışıldı. Çalışmamızın sonunda yararlandığımız kaynakların bibliyografyası verildi.

Çalışmamızın konusunun belirlenmesi ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilimsel bakış açısıyla bana yol gösteren, bilgi birikiminden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a, gerekli yönlendirmelerle hedefe ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen değerli tez danışmanım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTaş'a, çalışmalarım süresince kaynak temini, yardım ve önerileriyle bana ziyadesiyle destek olan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Bu çalışma süresince gösterdikleri fedakâr yaklaşımla bana her daim maddi, manevi destek olan kıymetli annem, babam ve abim başta olmak üzere dostlarıma en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Esra Burcu GÖNCÜ

DENİZLİ/2020

ÖZET

TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMI TİPOLOJİSİ

GÖNCÜ, Esra Burcu
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Halk Bilimi Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAS

Haziran 2020, X + 177 sayfa

Masallar, toplumların dilini, dinini, yaşayışını yansıtan kültürel kod taşıyıcılarıdır. Geçmişten günümüze insanoğlunun en büyük anlatım geleneğini oluşturan masallar, asırlarca anlatılarak biçimlenmiş ve anlatıcı coğrafyasında varlığını sürdürmüştür. Masallar, içinde yaşadığı kültür ortamını çözümlemek açısından bizlere zengin içerik sunmaktadır. “Türk Masallarında Din Adamı Tipolojisi” adlı çalışmamızda Türk masallarında yer alan din adamlarının toplumdaki konumları, masal akışı içerisindeki özellik ve işlevleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma giriş bölümüyle birlikte toplam üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölüm “Masal Hakkında” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde masal, kavram olarak tanımlanmış; masal türünün kaynağı, şekil, içerik özellikleri, tasnifi, işlevleri, inceleme yöntemleri ve masal türüyle ilgili yerli yabancı yapılan çalışmalar, masal kitaplarına yer verilmiştir. Tip kavramı açıklanmış, masalarda tipoloji ele alınmıştır. İkinci bölüm “Türk Masallarında Din Adamı Tipolojisi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde din, din adamı kavramları hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Türk masallarında din adamı tipi, üç ana başlık altında toplanmıştır; Eski Türk kültürüne ait din adamları, din görevlileri, sosyal hayatla ilgili din adamları şeklinde yapılan tasnifte din adamı tipi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra din adamı tipinin incelenen masal metinlerinde olumlu-olumsuz işlevleri tespit edilmiştir. Üçüncü bölüm yapılan çalışmalara yönelik genel bir değerlendirme, sonuç kısmından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Din Adamı, Türk, Tipoloji.

ABSTRACT

THE TYPOLOGY OF RELIGIOUS FUNCTIONARY IN THE TURKISH TALES

GÖNCÜ, Esra Burcu

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department

Folklore Programme

Adviser of Thesis: Asist. Prof. Dr. Mevlüt Metin TÜRKTAS

June 2020, X + 177 Pages

The tales are cultural code carriers, reflecting languages, religions, living status of societies. The tales which created the most narrative tradition from past to present of human beings, have been formed for ages by representing and continued their existence in narrator geography. The tales have been offering us rich content in order to analyze the cultural environment in which it lives. In our study titled “Religious Functionary Typology in Turkish Tales”, it has been tried to determine the positions in the societies of religious functionaries in Turkish tales and their features and functions in the tale flow. The first section is titled “About The Tale”. In this section, the tale was described as concept; the source, shape, content features, classification, functions, examination methods of the tale type and domestic and foreign studies, related to the tale, are included in tale books. Type concept was explained, typology was discussed in tales. The second section is titled “Religious Functionary Typology in Turkish Tales”. In this section, general information about the concepts of religious functionary and religion was given. In Turkish tales, the religious functionary type in Turkish tales was grouped under three main title; the information has been given about religious functionaries, belonging to early Turkish cultures, abbey, religious functionaries type, related to social life. Later, positive and negative functions of religious functionary type in studied tale texts has been identified. The third section is composed of the general evaluation for studies done, the conclusion.

Key Words: Tale, Religious Functionary, Turkish, Typology.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Alanı	1
II. Araştırmanın Amacı.....	3
III. Araştırmanın Yöntemi	4

BİRİNCİ BÖLÜM MASAL HAKKINDA

1.1. Masal Kavramı	5
1.2. Masalların Kaynakları	9
1.3. Masalın Genel Özellikleri	12
1.3.1.Şekil Özellikleri	12
1.3.2.İçerik Özellikleri	13
1.4. Masalların Tasnifi.....	14
1.5. Masalların İşlevleri.....	17
1.6. Masal İnceleme Yöntemleri	23
1.7. Türk Masallarıyla İlgili Çalışmalar	27
1.7.1 Yüksek Lisans Tezleri	31
1.7.2.Doktora Tezleri	43
1.7.3. Masal Kitapları	47
1.8. Edebî Anlatılarda ve Masallarda Tipoloji	49
1.8.1. Tip Kavramı.....	49
1.8.2. Masallarda Tipoloji.....	53

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMI TİPOLOJİSİ

2.1. Türk Masallarında Din Adamı Tipi	56
2.1.1. Eski Türk Kültürüne Ait Din Adamları.....	59
2.1.1.1. Ak Sakallı İhtiyar.....	59
2.1.1.2. Hızır	61

2.1.2. Din Görevlileri	64
2.1.2.1. Kadı.....	65
2.1.2.2. Müftü	66
2.1.2.3. İmam	67
2.1.2.4. Muezzin	69
2.1.2.5. Papaz.....	69
2.1.3. Sosyal Hayatla İlgili Din Adamları	69
2.1.3.1. Hoca	70
2.1.3.2. Molla.....	71
2.1.3.3. Derviş.....	72
2.1.3.4. Yaşlı/İhtiyar Adam ve Kadın.....	74
2.1.3.5. Pîr.....	76
2.1.3.6. Şeyh	77
2.1.3.7. Keşiş.....	77
2.2. Türk Masallarındaki Din Adamlarının İşlevleri.....	78
2.2.1. Olumlu İşlevler.....	79
2.2.1.1. Sağaltma	79
2.2.1.1.1. Çocuk Sahibi Olmada Yardım.....	79
2.2.1.1.2. Tedavi Etme.....	83
2.2.1.1.3. Diriltme.....	88
2.2.1.2. Yol Gösterme ve Yardım Etme	91
2.2.1.2.1. Sihirle Yardım.....	100
2.2.1.3. Dini Vecibeleri Yerine Getirme	105
2.2.1.3.1. Alimlik.....	105
2.2.1.3.2. Nikâh Kıyma/ Evlendirme	108
2.2.1.3.3. Cenaze Yıkama	110
2.2.1.4. Gelecekte Haber Verme /Kehanet.....	112
2.2.1.4.1. Kader Yazıcılığı.....	115
2.2.1.5. Mükâfatlandırma	117
2.2.1.6. Ad Verme	123
2.2.1.7. Kılık / Don Değiştirme	127
2.2.1.8. Anlaşmazlık Çözme	132
2.2.2. Olumsuz İşlevler.....	135
2.2.2.1. Emanete İhanet	136
2.2.2.2. Ahlaksızlık.....	141
2.2.2.3. Cezalandırma	145

2.2.2.4. Hilekârlık /Kötülük	148
2.2.2.5. Büyücülük.....	150
2.2.2.6. Diğerleri	152
TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMLARI VE İŞLEVLERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER	154
SONUÇ	162
KAYNAKÇA.....	164
ÖZ GEÇMİŞ	174

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt. Aktaran

C. Cilt

Çev. Çeviren

Ed. Editör

Hzl. Hazırlayan

Prof. Profesör

s. Sayfa

S. Sayı

TDK. Türk Dil Kurumu

TDV. Türkiye Diyanet Vakfı

Vb. Ve Benzeri

vd. Ve Diğerleri

Y. Yıl

Yay. Yayınlar

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Alanı

“Türk Masallarında Din Adamı Tipolojisi” başlıklı tezimizde Türk masallarında yer alan din adamlarının masaldaki rolleri ve masalın üretildiği toplum içerisindeki işlevleri tespit edilmiştir.

Türk masalları uzun yıllardan beri geniş bir coğrafyaya yayılmış ve anlatıldıkları bölgelerde bazı değişikliklere uğramışlardır. Bu masalların bazıları unutulurken bazıları da halkın hayatına değişmez bir parça gibi tesir etmiştir (Sakaoğlu, 1973: 47). Masallar, “Anlatıcının hayal gücüne bağlı olarak, insanî duygu, tecrübe ve beklentilerin ifade edildiği, yaşanması mümkün olan ya da olmayan, ancak inandırıcılık gayesi olmamasına rağmen içeriğindeki kahraman, olay vb., çeşitli unsurlarla kendi hayat tecrübesini bağdaştırabilen dinleyicilere göre gerçekten yaşanmış gibi algılanabilen, insan, hayvan veya olağanüstü varlıkların başından geçen olayları, hayatın gerçekliğiyle ilişkilendirerek, hem gerçek hem de gerçek olmayan soyutlaştırılmış bir zaman ve mekan algısı içerisinde, dinleyici/okuyucu tarafından farklı şekillerde anlaşılabilecek katmanlı bir anlam yapısıyla kurgulanan ve ilk örnekleri “sözlü”, sonradan “sözlü ve yazılı” olarak yaratılan; belirli bir anlatıcı tipi olmaksızın farklı seviyelerdeki icra yeteneklerini kendinde taşıyan anlatıcı/yazar tarafından, yaş, cinsiyet, sosyal sınıf vb. farklı özelliklere sahip dinleyicilere hitaben icra edilen çok çeşitli icra mekânlarında, geleneğin belirlediği kurallar çerçevesinde icra edildiği kültür ortamlarının gerektirdiği bir anlatım üslubuyla, başında, ortasında ve sonunda yer alan belli başlı ifadelerle kalıplaşmış mensur bir yapısı olan, dinleyenlere hoşça vakit geçirtmek, onları toplumsal kuralların benimsenmesiyle ilgili olarak eğiterek davranışlarına yön vermek, insanların sosyalleşmesine zemin hazırlayarak toplum düzeninin korunmasına katkı sağlamak, yaratıldığı kültürü yansıtmak vb. işlevleri olan bir anlatı türüdür” (Aslan, 2013: 105).

Oluştugu toplumun bütün unsurlarını yansıtan masallar, zengin birer hazinedir. Bu zenginliği eski zamanlardaki inançlara götürebiliriz. Toplamların hareket ve düşüncelerinde vücut bulan inanç ve inanışlar masallarda canlı olarak görülür. Toplamlar, her hareketinde ve düşüncesinde yaşayan inançları yansıtır. Günlük birtakım uğraşlarda bile toplum hafızasındaki en eski inanç ve inanışlardan izler bulmak mümkündür.

“Masallar, hem eski zamanların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını hem de geçmişte yaşayanların edebiyatlarını, yargılarını, yazılmış tarihlerden fazla anlatır. Masal dediğimiz şey her milletin dönem aynasıdır.” (Kunos, 1994: 88). Kunos’a göre masallar en eski çağlardan günümüze inanç ve geleneği sürekli aktarır.

Bireylerin semavi veya geleneksel olsun her dinde, inançları gereği Tanrıyla iletişime geçme yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemler, bireylerin Tanrıya ulaşma yönündeki engellerini kaldırır. Semavi ve geleneksel dinler, bu yöntemin kusursuz işlemesi için din adamlarına ihtiyaç hisseder. Bu bağlamda her din belirli kademeleri olan din adamına sahiptir. Çalışmamızda tip kavramı etrafında oluşan tipolojiden kasıt, karakter üzerinde şekillenen bir gelenek ve işlevi belirginleşen unsurlardır. Biz bu çalışmada etrafında bir gelenek oluşan din adamı tipolojisi üzerinde şekillenen yapıyı ele almaya çalıştık ve günümüz şartları, sosyal şartlar düşünülmeksizin kadim Türk kültüründen gelen çeşitli tipleri de dahil ettik.

Kültürü meydana getiren önemli unsurlardan biri dindir. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle değişime uğrayan dünya görüşleri ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal birçok değişiklik, edebi anlatımlara da yansımıştır. Eski inanç ve dünya kültürünün izlerini barındıran Türklerin geçmişin izlerini taşıyan kültürü İslamiyet’le de yeni bir kılığa bürünmüştür. Türklere İslamiyet öncesi ve sonrası inançları çevresinde belli din adamları liderlik etmiştir. İslamiyet öncesi Türklerin eski inanç sisteminin önemli bir bölümünü kapsayan Şamanizm inancını yaşatan, dini ve mistik karakter şaman/kam, belli sonuçlar elde etmek için belli bir bağlamda insanlar arasında bağ kuracak bu inancı uygulayacak özgün eylemler gerçekleştirmiştir.

Şaman, unutulmuş gizli bilgilerin kaynağıdır, öteki dünyanın bu dünyadaki temsilcisi yapar ve kutsal bilgileri ve istekleri (ruhların insanlardan, insanların ruhlardan istediklerini) ileten aracıdır. Şamanın ana işlevi görmek, anlamak ve iletme. Şaman bu yüzden toplumda üstün bir statüye sahiptir. Ergenliğinden aldığı çağrıyla sıradan insan olmaktan çıkıp statü elde eden şaman ve Şamanlıkta bir takım öğeler şaman olma, şaman definleri, ölüp dirilme, hasta iyileştirme, ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürme, kısırlık tedavisi, gelecekte ve kayıp şeylerden haber verme vb. işlevler halk anlatılarının diğer türlerine transformasyon edilerek korunmuştur (Bayat, 2006: 19-21). Şamanın birçok işlevi masallardaki din adamlarının işlevleriyle benzerdir.

Bu bağlamda İslamiyet'ten önce meydana getirilmiş veya İslami etkiyle oluşturulmasına rağmen eski kültürün izlerini taşıyan halk anlatılarında o döneme ait kültür ve inanç unsurları, yeni din kabulüyle başka bir görünüme kavuşmuştur. Biz bu çalışmada masal metinlerinde kültürde işlevsel niteliklere sahip olan eski kültürün izlerini ve İslami etkiyi taşıyan din adamlarını üç başlık altında sınıfladık; Eski Türk kültürüne ait din adamları: Ak Sakallı ve Hızır; Din görevlileri: Müftü, İmam, Müezzın, Kadı, Papaz; Sosyal hayata ait din adamları: Hoca, Molla, Derviş, Yaşlı/ İhtiyar adam, kadın, Pir, Şeyh ve Keşiştir. Masal geleneğinde din adamlarının olumlu-olumsuz işlevlerine yer verdik.

Araştırmanın alanı, Türk masal metinleridir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden derlenmiş doktora ve yüksek lisans tezleri , Pertev Naili Boratav'ın *Az Gittik Uz Gittik* ve *Zaman Zaman İçinde*; Tahir Alangu'nun *Billur Köşk Masalları*; Naki Tezel'in *Türk Masalları*; K.D'nin *Türk Masalları*; Muhsine Helimoğlu Yavuz'un *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*; Ignac Kunos'un *Türk Masalları*; Sakaoğlu'nun *Kıbrıs Türk Masalları* ve *Türk Masalları*; Derman Bayladı'nın *Anadolu Masalları*; Şerif Oktürk'ün *Anadolu Masalları* adlı masal kitapları ve W. Radloff ve Ignac Kunos'un *Proben* (C.VIII) adlı derleme eserinden tespit edilen veriler araştırmanın alanını oluşturmaktadır. Bunların tam künyeleri kaynakça bölümünde bulunmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı

Toplumlarda önemli bir konuma sahip olan din adamları, birçok araştırmada karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple zengin kültüre sahip Türklere ait çoğu eserin içinde az ya da çok din adamına ait unsurlara rastlanmaktadır. Çalışmamızın amacı, sözlü ve yazılı halk anlatılarının içinde yer alan din adamının, Türk masallarındaki toplumdaki konumunu, işlevini saptamaya çalışmak ve tespit ettiğimiz din adamı tiplerini ortaya koymaktır. Çalışmada, halk anlatılarında tiplerin tek bir boyutta yer almadığından hareketle, din adamı tiplerinin ve bu tiplerin özellik ve işlevleri saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın sahaya katkısı Türk masal geleneğindeki din adamı tipini incelemek, benzer işlevler ortaya çıktığında da Türk masallarına vurgu yaparak ve sonuç itibarıyla de Türk masalları içerisindeki din adamının tipolojisini belirtmeye yöneliktir. Türk masallarında din adamları birçok farklı işlevde karşımıza çıkmaktadır. Din adamlarının masallardaki rolleri, masal geleneği içinde din adamının toplum içindeki yerinin tespiti açısından önemlidir. Türk masallarında din adamı adı altında daha önce yapılan bütüncül

bir çalışmanın olmaması, yapılan çalışmaların halk anlatmalarında sadece Ak sakallı, Hızır, Derviş tipi üzerine olması bizi bu konuda çalışmaya teşvik etmiştir.

III. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda Türk masalları metin merkezli bir yaklaşımla incelenmiştir. Türk kültüründe din adamı kavramı hakkında çeşitli kaynaklar irdelenmiş, masallarla ilgili yazılan tez, makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. İncelenen metinlerde yer alan din adamlarının işlevleri ele alınarak bir din adamı tipolojisi oluşturulmuştur. Tezimiz metin merkezli olup tipoloji tespiti yönteminde antropolojik (işlevsel) kuram da ele alınmıştır. Böylece din adamının masal metni ve metnin yer aldığı kültür içinde işlevleri tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MASAL HAKKINDA

1.1. Masal Kavramı

Sözlü ve yazılı edebiyat türleri insanoğlunun kültürel bellek taşıyıcılarıdır. Bu kültürel bellek, edebi türlerle kuşaktan kuşağa aktarılır. Masallar, toplumların dilini, dinini, yaşayışını yansıtan zengin içerikli türlerindendir.

Masalın keşfi, 19. yüzyıldan itibaren bilimsel anlamda modern bilimlerin kültürü bir araştırma alanı olarak kabul etmesiyle başlar. 17. yüzyıldan itibaren Batı düşüncesinin çok özel zamanını anlama fırsatı veren masalların keşfinden bahsetmek, aslında kendi içinde var olan, fakat gizlilikten belirginliğe geçmesi beklenen bir hazinenin keşfinden bahsetmek gibidir. Masallar, canlı olduğu sözlü gelenek içinde bilimsel araştırmalar için saklı olarak vardır ve neredeyse yazılı kültür karşısında görünmez konuma gelmiştir (Arslan, 2008: 25).

Halk kültürünün anlatmaya bağlı türlerinden olan masallarla ilgili genel çalışmalar, 20. yüzyılın başlarından başlayıp günümüze kadar artarak devam eder. Araştırmacıların yapmış olduğu çeşitli masal tanımlamaları, kendi çalışmaları doğrultusunda farklılaşsa da birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılmaz. Masal kavramının çerçevesini belirlemek amacıyla sözlük, ansiklopedi ve araştırmacılar tarafından yapılan çeşitli masal tanımlamalarını vereceğiz:

Masal kelimesinin 130 yıllık köklü bir geçmişi olmakla birlikte kelimenin günümüz kullanımı yenidir. Tarihi seyir içinde masalı karşılayan sözcükler; “Kıssa, dâstân, hikâye, vb. kelimenin zamanla “masal” şekline dönüşecek olan “mesel” şekli, 19. Yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanır; böylece “mesel”e de eski anlamlarına ek olarak yeni bir anlam yüklenmiş olur” (Sakaoğlu, 2016: 18).

TDK’nin Türkçe Sözlüğü’nde masal; “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür.” olarak tanımlanmaktadır (<http://tdk.gov.tr/> erişim tarihi : 26.08.2019).

Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde masal; “İnsanoğlunun evren, dünya, yaşam, doğa, toplum ve kendisiyle ilgili tarihsel oluşum, düşün, istek ve izlenimlerinin az ya da çok değişikliğe uğrayarak ağızdan ağıza geçme yoluyla çağımıza ulaşan geleneksel anlatı örnekleri.” olarak tanımlanır (<http://tdk.gov.tr/> erişim tarihi : 26.08.2019).

Yazın Terimleri Sözlüğü'nde masal; “Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, olağanüstü kişilerin başından geçen olağandışı olayları anlatan öykü türü.” şeklinde tanımlanır (<http://tdk.gov.tr/> erişim tarihi : 26.08.2019).

Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'inde masal için; “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye.” tanımını yapmıştır (Develioğlu, 1985: 74).

Şemseddin Sami, “Kamûs-ı Türkî”de “mesel” maddesinde masalı; “Adâb ve ahlâk ve nasâyihe müteallik küçük hikâye. Masal bundan galattır.” şeklinde aktarır (Sami, 1995: 1288).

İslam Ansiklopedisi'nde masal; “Aslında iştikakına göre Habeşçe mesl, messâle: Aramice masla ve İbranice masal gibi mukayese ve karşılaştırma ifade eder.” olarak tanımlanır (İslam Ansiklopedisi, 1985, c.6, 2216).

Yeni Türk Ansiklopedisi'nde masalın hayali çokça unsur taşıdığı vurgusu yapılır; “Masal, olağanüstü, olağandışı ve hemen hemen tamamı hayalî olaylara ve kahramanlara yer veren halk hikâyeleri, sözlü anonim halk edebiyatının bir türüdür.” şeklinde tanımlanır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: c.6, 2216).

Pertev Naili Boratav, masalı; “Nesirle söylenmiş dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarında inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı.” olarak tanımlar (Boratav, 1969: 75).

Naki Tezel, masalı; “Olayların geçtiği yer ve zamanı belirli olmayan, peri, dev, cin, ejderha, arap bacı vb. gibi kahramanları, belirli kişileri temsil etmeyen hikâyedir.” şeklinde tanımlayarak masalın hayali olduğunu dile getirir (Tezel, 2009: 8).

Şükrü Elçin, masalın tanımını vermekle birlikte masalın “hikaye, efsane, kıssa, fabl” vb. karşılığında kullanılıp düşünüldüğünü ve onun Türk dünyasındaki farklı adlandırmalarla kullanıldığını belirtir; “Çuvaş Türklerinin “hallap”, Kazakların, Kırgızların, Kazanlıların “ertek, ertegi”, Teleutların “çorçek” ve Doğu Türkistan

Türklerinin aynı kökten “çocek” deyimini kullandıklarını biliyoruz. Masal: “Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi” dir (Elçin, 2004: 368).

“Gümüşhane Masalları”nda Sakaoğlu masalı; “Kahramanlardan bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.” şeklinde tanımıyla masalın inandırıcılık gücüne vurgu yapar (Sakaoğlu, 1973: 5).

Ali Berat Alptekin; “Büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatımlar.” şeklinde masalı tanımlar (Alptekin, 2002: 11).

Bilge Seyidoğlu masalı; “Halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, bir varmış bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda yedi içti, muratlarına erdiler yahut onlar erdi muratlarına biz çıkalım kerevetlerine, gökten üç elma düştü, biri anlatana biri dinleyene, biri de bana gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir.” şeklinde ifade ederek masalın formel yapısına dikkat çeker (Seyidoğlu, 1985: 149).

Esmâ Şimşek, “Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması” adlı doktora tezinde masalı; “İçerisinde olağanüstü kahramanların ve hadiselerin geçtiği, klişe bir sözle başlayıp, yine klişe bir sözle bile, dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiası olmayan ve umumiyetle nesir şeklinde söylenen hayal mahsulü türlerdir.” şeklinde tanımlamakla birlikte masalın tamamen hayal ürünü olduğunu vurgulamıştır (Şimşek, 1990: 3).

Umay Günay, Türk Dünyası El Kitabı “Masal” maddesinde masalı; “Asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini yaşamak zorunda olduklarımızla, yaşamak istediklerimizi bir arada kendisine has bir atmosferde ve üslupla, kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatan masallar, sözlü anlatım türlerinin en ilgi çekici olanıdır.” şeklinde tanımlar (Günay, 1992a: 321).

Mustafa Arslan, masalı “Resmi olmayan bir ortamda ve günlük yaşama ilişkin mekânlarda, farklı kabiliyetlerdeki profesyonel olmayan anlatıcılar tarafından, kendine has hazırlanmış mekanizmasıyla oluşturularak, gelenekle içselleşmiş kurallara bağlı ve sade bir anlatım tekniğiyle, farklı özelliklere sahip dinleyicilere, söz dışında başka bir iletme vasıtası kullanmaksızın anlatılan; genellikle mensur olarak icra edilen, kalıplaşmış bir yapıya sahip insan, hayvan ve olağanüstü varlıkların başından geçen hayal mahsulü olayların konu edildiği; sonunda iyilerin kazandığı ve kötülerin cezalandırıldığı; çeşitli işlevler üstlenmiş sözlü kültür ürünüdür.” şeklinde tanımlar (Arslan, 2008: 36).

M. Naci Önal masal için; “Gerçek veya gerçek üstü, kimi zaman doğrudan, kimi zaman da sembolik olarak belirli bir üslup ve kalıp ifadeler çerçevesinde anlatılan, genellikle içerisinde ya dersler çıkarılan ya da eğlendirmeyi hedefleyen çoğu zaman ikisinin de bir arada olduğu, inandırma kaygısı taşımayan, ağzından bal damlayan anlatıcıları bulunan, en eski zamanlardan beri halkın edebî ihtiyacını karşılayan halk kültürünün yaygın ve günümüze dek gelebilen nesir” türü olarak belirtir (Önal, 2011: 2).

Masallar konusunda önemli çalışmaları olan Ignac Kunos; “Masallar hem eski zamanların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını hem de geçmişte yaşayanların edebiyatlarını, yargılarını yazılmış tarihlerden fazla anlatır. Masal dediğimiz şey her milletin dönem aynasıdır. Bu aynaya bakacak olursak, hem eski zamanların ahlâkını da görmüş oluruz” (Kunos, 1994: 88).

Kenneth W. Clark, Mary W. Clark, Batılı araştırmacılar kitaplarının ‘masal’ bölümünde görüşlerini dile getirir: “Olağanüstü karakterlerin ve yaratıkların gerçeküstü dünyasına şöhret ve talih kazanan sıradan kahramanları ve olağanüstülükleri içine alan nesirlerdir” (Sakaoğlu, 2016: 17).

Yapılan tüm masal tanımlarını da göz önünde bulundurursak masalı; Zaman ve mekan mefhumu olmayan, kahramanlarının gerçeküstü güçlere sahip insan, hayvan ve doğaüstü varlıklar olduğu, anlatılırken dinleyiciyi kimi zaman inandırıcı olan kimi zaman da inandırıcı olmayan büyülü bir aleme sürükleyen, hem eğlendiren hem düşündüren sosyal hayat kalıntılarını içinde barındıran genellikle nesir yer yer nazımla söylenen başı sonu kalıplaşmış (formel) geleneksel türdür şeklinde tanımlayabiliriz.

1.2. Masalların Kaynakları

Masalların kaynağıyla ilgili diğer anlatmalarda olduğu gibi birbirinden farklı görüşler ortaya sürülmüştür. Bu konuyla ilgili Türk masallarından yola çıkılarak bir araştırma yapılmamışsa da masalların kaynağı üzerine araştırmacılar kimi kuramlarla bu konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

Ülkemizde masalın kaynağıyla ilgili yapılan ilk yayın geçmiş dönemlere dayanmaktadır. Fransız halk bilimcisi Gedeon Huet'in 1923'te yayımladığı “Les Contes Populaires” adlı çalışması, Pertev Naili Boratav tarafından ilgili kısımları özetlenir. Stith Thompson ise “The Folktale”(1946) yazdığı eserinde masalların kaynağı konusuna geniş ölçüde değinir. Masalların kaynağı genel itibariyle üç döneme ayrılır. Gedeon Huet'in sınıflaması şu şekildedir: A.Tarih Öncesi Görüş (Kablettarih Nazariyesi), B.Tarihi Görüş (Tarihi Nazariye), C.Etnoğrafik Görüş (Etnoğrafik Nazariye) (Sakaoğlu, 2016: 20).

A.Mitolojik Görüş/ Tarih Öncesi Görüş/Kablettarih Nazariyesi'ne göre masalların kaynağı mitolojidir. Mitolojik görüşü ortaya atanlardan G.Huet'e göre masalların kökeni Hint mitolojisi (veda'lar) nde aranmalıdır. Bu görüşün temelini atanlar arasında G.Grimm, Dasent, Max Müller, George Cox, vb. sayılabilir (Sakaoğlu ve Karadavut, 2013: 10).

Masalın muhtevası, şekli, kaynağı ve yayılışı ile ilgili teorilerin ilk öncüsü Alman Wilhelm Grimm 'dir. 1856 yılında Wilhelm Grimm, “Kinder und Hausmarchen” (Çocuk ve Ev Masalları) adlı Almanca kitabın önsözünde masallarının kaynağı konusunda görüşler ileri sürmüştür. Hint Avrupa dil ailesine giren ulusların masalları, bilinmeyen zamanlardan kalmış medeniyet mirasıdır. Bir diğer görüş masalların, eski mitlerin parçalanmış şekilleri olduğudur ve ancak içinden çıktıkları mitlerin kesin olarak açıklanmasıyla anlaşılabilir (Arıcı, 2004: 160). Masalların kaynağı ile ilgili diğer görüşler Grimm kardeşlerden esinlenilerek geliştirilir.

Bu okulun diğer temsilcilerinden Max Müller, Riga -Vedalarındaki eski Hint ilah tabirleri üzerine yoğunlaşır ve “Karşılaştırmalı Mitoloji Bilimi”ni kurar. Mitolojik görüş temsilcileri, masal ve mitolojilerin benzer olduğunu masalların aslında mitolojiden çıkmış

olacağını savunurlar. Müller, Hint- Avrupa mitolojilerinin kaynağını Hindistan olarak göstermiştir (Sakaoğlu, 2016: 21).

B. Tarihi Görüş / Hindoloji Okulu / Tarihi Nazariye ‘ne göre; masalların çıkış yeri Hindistan’dır. Dolayısıyla Hint masal kitaplarının, masalların kaynağını oluşturduğu savunulmuştur.

Görüşün temsilcileri, masalların Hindistan’dan Avrupa’ya yayıldığını ve bu yayılmanın üç şekilde olduğunu ileri sürerler:

- a. X. yüzyıldan önce sözlü gelenek aracılığıyla Avrupa’ya geçmiştir.
- b. X. yüzyıldan sonra İslami etkiyle Bizans, İtalya ve İspanya yoluyla Avrupa’ya geçmiştir.
- c. Budist ürünler ise daha çok Moğollar aracılığıyla Çin ve Tibet yoluyla Avrupa’ya geçmiştir .

Tarihi görüşün temsilcileri arasında Sylvestre de Sacy, Theodor Benfey, Henry Gaidoz, Josep Bediler, vb. sayılabilir (Sakaoğlu ve Karadavut, 2013: 11).

Hindoloji Okulu savunucuları da masalların kaynağını Hindistan kabul ederler fakat masalların tarihi çağlarda yayıldığını savunurlar.

C. Etnografik Görüş / Antropoloji Okulu / Etnografik Nazariye: Bu görüşü savunanlar masalları, ‘medeni hayatın artıkları’ olarak kabul ederler (Sakaoğlu, 2016: 24). Masalların mitoloji ve Hint masalları ile ilişkisi olmadığı savunulur. Masalların doğrudan doğruya gerçek hayatın artıkları olduğu ve geçmişle günümüz izlerini taşıdığı ileri sürülür. Bu da büyük ölçüde halkbilimi ve etnografya unsurlarıyla kendisini gösterir. Bu bağlamda, her masal motif ve tip yönünden benzer unsurlar taşısa da karşılık içindeki kültürel unsurlarında farklılıklar gösterir yani masalların tek bir kaynağı yoktur. “Aynı kültür seviyesindeki toplumlarda ortak inanç ve âdetlere sahip olduklarından hareketle masallar farklı yerlerde birbirlerine benzerler. Bu görüşün temsilcileri arasında A. Lang, Edward Tylor, M. Lennan gibi etnograflar sayılabilir.” (Sakaoğlu ve Karadavut, 2013: 11).

Boratav, ‘Az Gittik Uz Gittik’ adlı eserinin ‘*Türk Masalları Üzerine*’ adlı bölümünde masallarla ilgili en eski bilgilere 13. yüzyılın büyük şairi Mevlana’nın eserlerinde ulaşabileceğimizi ifade eder. Mevlana’nın Mesnevi’sinin karşılaştırmalı halkbiliminde birincil kaynak olarak yararlanılacak kadar önemli bir eser olduğunu dile

getirir. Mevlana, eserlerinde fikirlerini açıklamak için hikaye, efsane, fıkra, hayvan masalları anlatır. ‘Tük Masalı Üzerine’ adlı bölümde adı geçen önemli Türk masal kaynakları şunlardır (Boratav, 1969: 399):

- 1.Mesnevî, Fih-mâfih, Mevlana Celalettin, 13. yüzyıl,
- 2.Mesnevî, Âşık Pasa, 13. yüzyıl,
- 3.Divan, Yunus Emre, 13. yüzyıl,
- 4.Dâsıtân-ı Ahmed Harâmi,14. yüzyıl,
- 5.Danışmendnâme, Ali, 14. yüzyıl,
- 6.Battâlnâme,14. yüzyıl,
- 7.Kalîla ve Dimna, Hoca Mesud, 14. yüzyıl,
- 8.Harnâme, Seyhî, 14. yüzyıl,
- 9.Vilâyetnâme, Hacı Bektaş-ı Veli, 15. yüzyıl,
- 10.Câmâspnâme, Abdî, 15. yüzyıl,
- 11.Pendnâme, Güvâhî, 16. yüzyıl,
- 12.Latâ’if, Lâmiî Çelebi ve oğlu Abdullah, 16. yüzyıl,
- 13.Muhayyelât, Aziz Efendi, 1796,
- 14.Siyer-i Servnâz, T. Abdî, 1873.

Masalların ortaya çıkışı ile ilgili tek bir noktaya bağlı kalınmamalıdır. Bazı motiflerin kaynakları belirli yöntemlerle tespit edilebilen masalların her an değişime açık yapısı, içindeki unsurların kolay bir şekilde başka bir masala geçebileceği de unutulmamalıdır. Bu bağlamda masallarda her kültür ve coğrafyanın kimliğinden bir parça bulmak mümkündür. Bir masal üç tür farklılaşma ve değişim geçirir (Sakaoğlu, 2016: 25):

a. ‘Olumlu Gelişme’ denilen evrede masal ilk defa anlatılır ve hiçbir zaman mükemmel değildir. Anlatıldığı, yayıldığı bölgelerde zamanla güzelleşir.

b. ‘Yayılan Gelişme’ evresinde masallar hala anlatılmakta ve güzelleşmektedir fakat yayıldıkları coğrafyada kültür ve dinlerinden bir şeyler kaybeder, ilk şeklini koruyamazlar. Masaldaki kişi adları, yer adları, hayvanlar, unvanlar çoğu şey değişmiştir. İlk anlatıldığı yerde bile değişik şekilde anlatılıyordur.

c. ‘Tersine Gelişme’ Artık pek çok ülkede anlatılan masallar ana yurduna dönmüştür fakat iki masal arasında uçurum vardır aslından çok şey kaybetmiş, işlenmiştir.

Sonuç itibariyle öne sürülen her görüşün kendi içinde doğru sayılabilecek tarafları vardır. Sakaoğlu, hiçbir masalın ilk halini koruyamayacağını yalnız masalın çatısının aynen korunacağını, onun etrafındakilerin değişeceğini dile getirir. Çatı iyi belirlenirse masallardaki değişikliklerin ve dönemin kolaylıkla tespit edilebileceğini savunur. “Masalların kaynağı olarak hiçbir coğrafyayı, kültürü ve dini temel olarak ele almamak gerekir. Masalların bir bütün olarak değil de tek tek ele alınması halinde belki bazılarını belirli bir coğrafyaya, kültüre ve dine bağlayabiliriz” şeklinde görüşlerini dile getirmektedir (Sakaoğlu, 2016: 25- 26).

1.3. Masalın Genel Özellikleri

İnsanoğlunun çağdan çağa zengin kültürünü, özlem, istek ve tecrübelerini aktardığı anlatılardan biri de masallardır. Masal kaynak ve tasnifleri farklılık gösterse de masalların içerik ve şekil özellikleri için aynı şeyi söyleyemeyeceğiz. Masal türünün özellikleri araştırmacıların tanımlamaları ve incelenen masallar itibariyle ortak özellikler arz etmektedir. Masalın en belirgin özelliği insanların ortak kimliğini aktaran, içinde birçok olağanüstülük barındıran anlatı türü olmasıdır. Masalların şekil ve içerik özellikleri ile ilgili bilgileri ortaya koyarken Umay Günay’ın hazırladığı Türk Dünyası El Kitabı “Masal” maddesi ve Esmâ Şimşek’in “Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması” adlı kitabı referans alınmıştır.

1.3.1. Şekil Özellikleri

- a) Hayvan masalları ve fıkralar hariç masallar, uzun anlatılardır.
- b) Masal anlatma geleneği içinde tekerlemelerin önemi büyüktür. Tekerlemeler dinleyicileri masal atmosferine sürükler, bunlar masal üslup ve dünyasının tamamlayıcısıdır.
- c) Çoğunlukla masallarımız mensur şekildedir ve sözlü kültür ortamında oluşturulur, icra edilirler. Ancak az da olsa içerisinde manzum parçalar olan masallar vardır. Bu manzum parçalar genellikle masala sonradan eklenen parçalardır.
- ç) Her masal bir tip olarak kabul edilir. Birkaç masal birleştirilerek tek bir masalmış gibi anlatılan masallar vardır. Bu tarz masallarda anlatıcı, konular arasında bağlantı kurarak, bir masalı başka bir masala bağlar.
- d) Masalların başı, sonu ve ortasında farklı amaçlarla kullanılan formeller(kalıp) vardır.
- e) Masal anlatısı içerisinde halk edebiyatının diğer türlerinden efsane, fıkra, deyim, dua, beddua, atasözü gibi örneklere rastlanılır.
- f) Masalların dilleri sade ve anlaşılırdır.

g) Masal öncelikle masalcının diliyle masaldır. Anlatılan konu evrensel olsa da masal anlatıcısı masal kahramanı yerine kendi milli tipini oturtur ve kahramanı kendi milli bölgesel (ağız, gelenek, âdet, görgü, ahlak vs.) şekliyle konuşturur.

1.3.2. İçerik Özellikleri

- a) Masalların, olağanüstü kahramanları ve olağan dışı olayları da vardır. Kahramana yardım eden uçan at, dev, cin, peri, hayvan şeklindeki insanlar bulunmaktadır
- b) Masallar hem eğlendirici hem eğiticidirler. Keloğlan, diğer insanlardan farklı eksiklikleri olmasına rağmen, kurnazlığı ve aklıyla tuttuğunu koparır. Kötü karakterler, masalın sonunda cezalandırılır.
- c) Tüm masalarda kötülük ile iyiliğin, çirkinlik ile güzelliğin, zenginlik ve yoksulluğun yani olumlu ve olumsuzun savaşı anlatılır. İstisnalar dışında masallar, iyilerin kazanmasıyla mutlu sonla biter.
- ç) Masalarda acı çekmeden, hüner göstermeden, kendini ispat etmeden mutluluğa erişmek imkansızdır.
- d) Masalarda dini unsurlara büyük önem verilir. Dualara, namaz kılmaya, hacca gitmeye sıklıkla rastlanılır. İmanlı ve tevekkül sahibi kullar dua ve ibadet ederek Allah'tan yardım isterler.
- e) Masalarda atların gerek ulaşım aracı gerek iyilik yapan olağanüstü özelliklere sahip yardımcı özellikleri vardır.
- f) Kahramanlar olağanüstü şekillerde tedavi edilirler. Hastalanan padişah yılda sadece bir defa meyve veren ağacın elmasından yiyerek iyileşir.
- g) Masalardaki tiplerin belli bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır:
  - _ Keloğlan: şans, kurnazlık, saflık, zekilik.
  - _ Köse: ikiyüzlülük.
  - _ Yaşlı adam: yardımseverlik.
  - _ Koca karı: kötülük, arabozculuk.
  - _ Küçük kardeş: doğruluk, akıllılık, şanslılık.
  - _ Üvey anne: kötülük, zulüm.
  - _ Üvey kız kardeş: kıskançlık.
  - _ Tilki: kurnazlık.
  - _ Aslan-Kurt: güç.

h)Masallarda ülkeler Hint, Yemen, Kaf Dağı, periler ülkesi gibi masal ülkeleridir. Mekanlar genellikle hayali olsa da gerçek mekanlar da vardır (Günay, 1992: 324-327 ve Şimşek, 2001: 3-9).

1.4. Masalların Tasnifi

Masallar, sözlü kültür içinde nesilden nesile en fazla yayılan yaratmalardır bu yüzden masalların çoğu konularında ve anlatımlarında ayrıntılara kadar giden yönleriyle, dil ve kültürü farklı milletler içinde ortakır. Masal incelemelerinin önemi de buradan gelir (Boratav, 1969: 104).

Masal incelemelerinin dikkate değer konulardan biri de sınıflandırmadır. Bu konuda yapılan birçok kuramsal çalışma vardır ve bu çalışmalar birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Masalların sınıflandırılmasıyla ilgili 1864'te J.G. Von Hahn tarafından yapılan ilk değerlendirme tarihi bir değere sahiptir. Bu tasnif diğer araştırmacılar tarafından rağbet görmemiş fakat onlara yol gösterici olmuştur.

Harun ve Jamaludin (2013) tespitine göre; “Masallarla ilgili Antti Aarne, Stith Thompson ve Vladimir Propp tarafından oluşturulan üç önemli masal sınıflandırma sistemi vardır. Bu sınıflandırma sistemleri, masalı sırasıyla tip, motif ve işleve göre sınıflandırır. Antti Aarne, Stith Thompson aynı düşünce okulundan gelmekte, masalları tip ve motif bakımından incelemektedir. Vladimir Propp ise farklı bir düşünce okulundan gelmekte masalları işlevleri (fonksiyonları) bakımından incelemektedir”(Balcı, 2019: 8).

Masal sınıflandırmayı düşünenlerin başında Kaarle Krohn gelir. Krohn'un isteği üzerine Antti Aarne, Axel Olrik, Johannes Bolte ve C.W. von Sydow'un görüşlerini de alarak araştırmalarını yapmıştır. Günümüzde hala geçerliliğini koruyan sadece Kuzey Avrupa ülkelerini kapsayan 540 masalın bulunduğu masal tipleri üzerine kurulu sistemli ilk tasnifi hazırlamıştır. Aarne'nin üçlü sınıflaması şu şekildedir. (Sakaoğlu, 2016: 27-28):

1. Hayvan Masalları (1-299)
2. Asıl Masallar (300-1199)
3. Fıkralar (1200-1999)

Aarne'nin çalışması halkbilimi öğrencilerinin çalışmalarında kullanabilecekleri bir kılavuz kitap olarak hazırlanmıştır. Stith Thompson tarafından Aarne'nin sınıflandırılması genişletilerek “*Masal Tipleri*” (*The Types of The Folktale*) adıyla yayınlanmıştır. Masalları tiplerine göre tasnif eden bu örnek çalışmanın genel sınıflandırma sistematığı son haliyle şu şekildedir (Çobanoğlu, 2016: 139-141).

I. Hayvan Masalları

1-99: Vahşi Hayvanlar

100-149: Vahşi ve Evcil Hayvanlar

150-199: İnsan ve Vahşi Hayvanlar

200-219: Evcil Hayvanlar

220-249: Kuşlar

250-274: Balıklar

275-299: Öteki Hayvanlar ve Nesneler

II. Asıl Halk Masalları

A. Sihir Masalları (300-749)

300-399: Tabiatüstü (mucizevi) Düşmanlar

400-459: Tabiatüstü veya Büyülenmiş Koca, Hanım ve Diğer Akrabalar

460-499: Tabiatüstü Görevler

500-559: Tabiatüstü Yardımcılar

560-649: Sihirli Eşyalar

650-699: Tabiatüstü Güç veya Bilgi

700-749: Diğer Tabiatüstü Masallar

B. Dini Masallar (750-849)

C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masalları (850-999)

D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)

III. Fıkralar (1200-1999)

1200-1349: Mankafa Fıkraları

1350-1439: Evli Çiftlere Dair Fıkralar

1440-1524: Bir Kadın veya Kıza Dair Fıkralar

1525-1874: Bir Adam veya Erkek Çocuğa Dair Fıkralar

1525-1639: Kurnaz Adam

1640-1674: Şanslı Tesadüfler

1675-1724: Aptal Adam

1725-1849: Papaz ve Dini Tarikatlara Dair Şakalar

1850-1874: Diğer Halk Gruplarına Dair Anekdotalar

1875-1999: Yalan Masalları

IV. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)

2000-2199: Zincirlemeli (cumulative) Masallar

2200-2249 :Yakalamacalı (catch) Masallar

2300-2399: Diğer

V. Sınıflamaya Girmeyen Masallar (2400-2499)

2400-2499: Sınıflamaya Girmeyen Masallar

Türk masallarının sınıflaması üzerinde bir diğer önemli çalışma *Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav*'ın hazırladıkları 378 masal tipinin bulunduğu “*Typen Türkischer Volksmärchen*” adlı katalogtur. Türk masal katalogunda tespit edilen masal tipleri 23 başlık altında toplanmıştır (Oğuz vd., 2008: 138-139):

A. Hayvan Masalları (1-22)

B. Hayvan ve İnsan (22-33)

C. Hayvan veya bir ruh bir insana yardım eder (34-82)

D. Tabiatüstü bir ruh veya hayvanla evlenme (83-109)

E. İyi ruhla ve evliyalılarla yaşama (110-122)

F. Kaderin hâkimiyeti (123-142)

G. Rüya(143-145)

H. Kötü ruhlarla yaşama (146- 168)

I. Sihirbazlar (169-184)

J. Bir kız sevgili bulur (185-196)

K. Bir erkek sevgili bulur (197-222)

L. Fakir kız zenginle evlenir (223-238)

M. Kıskançlık ve iftira (239-255)

- N. Hor görülen koca kahramandır (256-258)
- O. Zina ve baştan çıkartma (259-280)
- P. Acayip icraat ve olaylar (281-289)
- R. Realist masallar (302-310)
- S. Acayip tesadüfler (311-316)
- T. Komik hikâyeler (317-322)
- U. Aptal, tembel erkek ve kadınlar (323-338)
- V. Hırsız ve dedektif (339-349)
- W. Akıllı, hilekâr veya cimri kadın ve erkekler (350-378)

Türk masalları üzerine yapılan diğer önemli çalışmayı *Warren S. Walker* ile *Ahmet E.Uysal* yapmışlardır. “*Tales Alive in Turkey*” adlı eserdeki tasnif ise aşağıdaki gibidir (Özçelik, 1993: 6):

- 1.Tabiatüstü Varlıklar (11 metin)
- 2.Şaşırtıcı ve hünerli istidlali masallar (6 metin)
- 3.Mizahi Masallar (13+1 metin)
- 4.Ahlaki Masallar (6 metin)
- 5.Köroğlu (2 metin)
- 6.Dini küçük düşürücü Masallar (3 metin)
- 7.Fıkralar (25 metin)

Türk masallarını ayrıca Mehmet Tuğrul “Mahmut Gazi Köyünün Halk Edebiyatı” adlı doktora tezinde, Naki Tezel de “Türk Halk Masalları Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde tasnif etmiştir (Oğuz vd., 2008: 139).

1.5. Masalların İşlevleri

Sözün yazıdan önce geldiği bilinir. Bu sebeple sözlü edebiyat ürünleri yazılı edebiyat ürünlerinden önce yaratılmıştır. Masallar incelendiğinde geçmişten günümüze güzel vakit geçirmek için icra edilen masalların aslında birçok işlevi olduğu görülür. Burada sorulması gereken soru, edebi anlatılardan olan masalın kültür içerisindeki işlevini nasıl ve ne şekilde karşıladığıdır.

Halkbilimi çalışmalarında yaygın olarak kullanılan kuramlardan biri, işlevsel kuramdır. İşlevsel kuram, asıl çalışma sahası itibariyle T. Benfey’in “kültürel ödünçleme”

kuramı doğrultusunda çalışmalar yapan bir kültürel antropolog olan Fransz Boas ve işlevsel kuramın oluşup gelişmesinde önemli rolleri olan öğrencileri vasıtasıyla girmiş daha sonra kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu kuramın kurucuları B.Malinowski (1884-1942) ve birbirlerinden habersiz olarak yürüttükleri alan araştırmalarının sonucu aynı kuramsal çerçeveyi ileri süren A.Reginald Radcliffe-Brown'dur (Çobanoğlu, 2016: 267-268).

Malinowski, kuramın gelişmesinde büyük katkılar sağlamış ve yapmış olduğu 'kültür' tanımıyla kuramın çerçevesini belirlemiştir. Kültür, geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir araçtır. Her kültürde eğitime yönelik yöntemler ve mekanizmalar vardır. Kültürel başarının özü, işbirliği olduğuna göre düzen ve yasa sürdürülmelidir. Her toplulukta töre, ahlak ve yasayı doğrulayan düzenlemeler olmalıdır. Kültürün maddi temeli yenilenmeli ve işler durumda tutulmalıdır. Kültürün işlevi; bir ihtiyacın içinde olan insanların işbirliği yaptıkları, zanaatsal ürünleri kullandıkları ve malları tükettikleri bir etkinlikte karşılanması olarak tanımlanabilir (Çobanoğlu, 2002: 269-271).

Ekici, işlevsel yöntemin hareket noktasının halk edebiyatı yaratmaları değil, bu yaratmaların oluşturuldukları bağlam olduğunu dile getirir. Halk edebiyatı yaratmalarının anlatılmasındaki ana neden, anlatıcı ve icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin yaratmayı dinleme ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel kuramın sorunları arasındadır (Ekici, 2018: 124).

Bir folklor yaratması birden fazla işleve sahip olabilir. Halk bilgisi yaratmalarının işlevleri konusundaki çalışmalarından faydalanıp model oluşturan W.R. Bascom, halk bilgisi yaratmalarının önemli gördüğü işlevlerini şöyle açıklamaktadır:

Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi

Bascom'a göre de bütün folklor icraları sadece bir eğlence olmaktan uzaktır. Eğlence ve eğlendirme her ne kadar folklorun önemli hem de son derece önemli bir işlevi olsa da tek işlevi değildir. Gerek gülme gerekse hayal ve fantezi unsurları altında derin anlamlar vardır (Bascom, 2014: 78).

Teknolojinin hayatımıza bu denli müdahil olmadığı eski zamanlarda çeşitli kahveler ve evlerde soğuk, uzun kış gecelerinde hoşça vakit geçirmek için anlatılan masalların sadece gülme unsuru değil sembolik ve daha derin anlamlar taşıdığı bilinmektedir. Masal ortamlarında sosyalleşen insan, tüm insani duygularını da masallarla

açığa çıkarır. Bilhassa kadınlar, kendi aralarında anlattıkları masalları konularını ilgi çekecek masallardan seçip hoşça vakit geçirmeyi amaçlamaktadırlar.

Toplumsal Kurumlara ve Törenlere Destek Verme

Bu bağlamda halk yaratmalarının ikinci işlevi, içinde yer aldığı kültürdeki icraları yapanlara, bu icraları dinleyenlere, söz konusu kültürdeki ritüellerin toplumsal kurumları ve değerleri doğrulayıp onaylamasıdır. Böylelikle toplumsal kurum ve değerlerin güncellenip, köklenmesi sağlanır. Mitler, “Malinovski’nin vurguladığı gibi açıklayıcı değildir, ancak büyü, tören, ritüel ve sosyal yapıya ‘yetki, izin ve sıklıkla pratik bir rehber’ gibi hizmet eder” (Ekici, 2018: 125).

Malinovski, mitlerin gerçekte boş bir rapsodi, budalaca düşüncelerin anlamsızca taşması değil, tersine çok etkili olağandışı kültürel bir güç olduğunu savunur (Malinovski, 1990: 84). Mit, bütün kültürlerin vazgeçilmez bir bileşenidir. Kendini sürekli yeniler; her tarihsel değişiklik kendi mitolojisinin yaratır fakat bu yine de tarihsel olguyla dolaylı bir ilişki içindedir. Mit, mucizelere gereksinim gösteren sosyal statünün, doğrulanma gerektiren ahlak bilgisinin sabit bir yan ürünüdür (Malinovski, 1990: 131).

İnsanın varoluşunun bütün hayati öğeleri masallarda da görülmektedir. Toplumsal düzen ve aile; doğum, ölüm gibi insan hayatına yön veren olaylar: alinyazısının yanında mutluluk ve felaket halinde ahlaki değerler ve onun karşıt değerleri. İşte masallarda insan dünyası bu şekilde geniş ölçüde yansıtılır (Oğuz ve Gürçayır, 2005: 381).

Masallar, insanı ve toplumları her yönü ve rengiyle inceden inceye özenle işleyerek kendi içinde barındırır. “Masallar diğer sözlü kültür ürünlerinde olduğu gibi toplumun değer yargılarını ve algı biçimlerini yansıtma ve dönüştürme işlevini korumanın yanında kültürel kodların çözümlenmesine de katkı sağlar” (Ölçer Özünel, 2006: 135).

Bascom’a (1954) göre; önemli sayıdaki halk anlatılarının, halkın kendini edebi olarak ifade etmesinden daha fazla anlamı vardır. Aslında gerçek anlamda halk anlatıları sistematik olarak incelendiğinde, bir halkın kendi yaşam biçimiyle ilgili derinlemesine bilgi veren etnografyasıdır (Yavuz Helimoğlu, 2009: 15-16).

Macar halkbilimci Linda Degh, yapmış olduğu “Masallar ve Toplum: Bir Macar Köylü Topluluğunda Hikaye Anlatımı” (1962; 1969) adlı saha çalışmasında kullandığı yöntemi ‘masal anlatmanın toplumsal işlevi’ olarak belirlemiş, karşılaştırdığı öteki

topluluklardan Sara ve Zemlen kırsalındaki balıkçıların, malikane arazilerinin dağıtılmasıyla çiftçiliğe başladıklarında balıkçı toplantılarında söyledikleri alışılmış masallardan, toplumsal yapıda değişikliğe sebep olan nedenlerle, bu masalları çok iyi icra eden kişilerin bile dinleyici bulamamaları yüzünden vazgeçmeleri veya bu sebeple işlevsiz kalmaları ele alınmıştır (Çobanoğlu, 2016: 283).

Degh, (1989) hangi tür olursa olsun insanların günlük hayatlarıyla, gerçekte, toplumla hiçbir bağı olmayan bir hikâyenin yok olup gitmeye mahkum olduğunu ifade etmektedir. Masalların temel özelliği her farklı bireyin yaratıcısının farklı topraklarda yaşamasından kaynaklanır. Anlatıcı, her zaman temelini sosyal tabakasının deneyim çemberinden edinmektedir: (onun) figürleri aynı şartlar altında köylüsünün davranışlarını tahmin ettiği gibidir; problemleri toplumun problemleriyle benzeşmekte ve çevre masalın yaratıldığı toplum doğasına uyduğunu ifade eder (Koç, 2015: 114).

Bu bağlamda, halk anlatılarının topluluk hayatında birleştirici bir unsur işlevi olduğunu söyleyebiliriz. Toplumun gelenek ve göreneklerini, yaşam biçimi, dini ve ahlaki öğretilerini anlatıdaki kahramanlar ve eylemlerinde bulan birey, yapılması ya da yapılmaması gereken her şeyi görür; toplumun kurallarla örülü bir sistem olduğunu anlatılar vasıtasıyla ve kendi içinde içsel bir süreçte anlamlandırır. Böylece değerler kuşaktan kuşağa aktarılır.

Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması

Folklorun üçüncü bir işlevi, yazılı kültür geleneğinin olmadığı sözlü kültür ortamının hakim olduğu toplumlarda, folklorun taşıdığı bilgiler tarihsel olarak bir gerçeklik taşır ve önemli kabul edilir. Bu bağlamda folklor, kültürün aynası ve insanlara yönelik pratik kurallar ve kılavuz olarak düşünülmektedir (Çobanoğlu, 2016: 282).

Folklor, okuma yazma bilmeyen toplumlarda eğitim işlevini de yerine getirir. Pedagoji çalışmalarında masalın fonksiyonu önemlidir. “Doğu Afrika'daki Chagalar arasında Raum'un yaptığı eğitim çalışması belki de en etraflı çalışma olmasına rağmen pedagojik bir araç olarak folklorun birçok şeklinin önemi, dünyanın çoğu bölümünde belgelenmiştir. Burada dev masalları, bizdeki karabasan masalları gibi çocukları disipline etmek için kullanılır ve onların iyi bir kişiliğe sahip olmaları için ninniler söylenir. Her nasılsa bir bakıma ahlaki öğeler içeren fabllar ve masallar, ‘çalışkanlık, dindarlık ve

evlatlıkla ilgili prensipleri ve kabul edilen davranışları telkin etmek’ ve ‘asilik, tembellik, züppelikle alay etmek’ için ortaya konur” (Bascom, 2014: 80).

Kavcar’ın (1988) tespitine göre “İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmede psikolojik ve sosyal bakımdan etkilemede, onlara sorumluluklarını duyurmada iyi birer vatandaş olarak ve çağın gereklerine göre yetişmelerinde, yeni fikirlerin telkininde ve sağlam bir kamuoyunun yaratılmasında edebiyatın da büyük bir yeri vardır bu bakımdan edebiyatla eğitim arasında sıkı bir paralellik, bir ilgi ve yakınlık görülür.” Masal olaylarının hep bir toplumsal gerçeklikten kaynaklandığını dile getiren Helimoğlu, masallardaki toplumsal gerçekliğin izi sürüldüğünde bu iz sürme işinin bizleri pek çok toplumsal olayın, yaşanmış gerçekliğin gelişmesine ve bu gelişmenin de insanların beklentisine uygun psikolojik dünyasını rahatlatacak bir şekilde sonuçlanmasına götürdüğünü vurgular. (Yavuz Helimoğlu, 2009: 17).

Başka bir deyişle masal, bir yandan özellikle çocukların dil becerilerini geliştirirken bir yandan da çocukta farkında olmadan, kültüre dayalı gerek millî gerekse evrensel değerlere karşı bir bilincin uyanmasını sağlar. Ayrıca masal, çocuğun hayal gücünü ve yaratıcı düşünme yeteneğini de geliştirir; ona hayatı, doğayı, insanı ve yakın çevreyi tanıma imkânı sağlar. Kısacası masalların, çocuğu oyalama ve eğlendirme işlevinin yanında, çocuğu eğitmek, kendisi ve çevresi ile barışık bir birey olarak yetişmesini sağlamak gibi önemli bir görevi de vardır (Karatay, 2007: 466).

“Çocuğun dünyasında masal, eğlendirici olduğu kadar eğitici bir rol de oynar. Güzellik duygusunun gelişmesine, iyilik arzusunun oluşmasına zemin hazırlar. Sağladığı faydalar arasında dili kullanma yeteneğini geliştirmek, hayal gücünü zenginleştirmek, dinlemeyi öğretmek, büyüklere sevgiyi pekiştirmek, merak duygusunu öğrenmeye yönlendirmek gibi işlevleri saymak mümkündür. Çocuk karışıklığın birliğini ilk defa masallarda tanır. İyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzel ile çirkinin, güçlü ile zayıfın bir arada bulunduğu ve kıyasıya yarıştığı masallar, çocuğa sahici bir dünya fotoğrafı çizer” (Şimşek, 2007: 75).

Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi

“Folklorun yerine getirdiği bir başka işlev de önemli olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçırılan kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun davranıyor olmak ve bu yolla da meydana gelen toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulabilmeyi sağlamaktır” (Çobanoğlu, 2016: 282-283).

Ekici, dördüncü işlevin tam olarak açık olmadığını ve bazı yasaklanmış sözlerin, düşüncelerin, istek ve arzuların halk bilgisi yaratmalarında ifade edilerek toplumsal ve kişisel baskılardan kaçışın gerçekleşebileceğini dile getirmektedir (Ekici, 2018: 125).

Masallara ise bu işlev, topluma ve ahlaki değerlere uygun davranan bireyin masal kahramanı olarak vücut bulması, kahramanın kabul gören davranış, düşünce ve inanışlarla örülmesi, işlenmesi türlü mücadeleler sonunda olağanüstü güçler yardımıyla da en nihayetinde zafere ulaşıp ödüllendirilmesi olarak yansımaktadır. Masallarda bu değerlerin tam aksine davranış örüntüleri içine girenler ise masalın sonunda cezalandırılmaktadır. Örneğin; bazı masallarda güvenilir diye emanet edilen kadınlara türlü sapkınlıklarda bulunan bazı din adamı tipinin ihanetleri cezasız kalmamaktadır. Aynı masalda başta savunmasız bir biçimde engellerle baş başa bırakılan kişiler, masalın sonunda başından geçenleri meclis kurup hikâye yoluyla anlatmakta ve gerçek bir kahramana dönüşmektedir. Bu dönüşüm toplumsal ve kişisel kaçış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dökmen (1994) “İmal ve örtük iletişim, herhalde insanların bir ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Kişisel düşüncelerin ifade edilemediği, yani yetişkin olmanın/ kişi olmanın yasaklandığı ortamlarda, insanlar imalı iletişime yönelmektedirler. Akıllarını açıkça sergileyemeyenler, akıllarını, neyi nasıl ima edeceklerine harcamaktadırlar” (Yavuz Helimoğlu, 2009: 18). Denilebilir ki bazı masalların sembollerle örülü olması bu sebeptendir. Bu bağlamda halk edebiyatı anlatmalarında halk masallarında ve mitlerde beklentileri kahramanlara yaptırmak; türkü, mani ve atasözünde bastırılmış ve yasaklanmış olan bu şeylerin kendisinde yer bulmasının bir nevi kaçış işlevini yerine getirdiği düşünülebilir.

1.6. Masal İnceleme Yöntemleri

“Sözlü kültürden derlenmiş ve yazılı metin haline getirilmiş masalların incelenmesinde oluşturulan başlıca yöntemler Ben-Amos tarafından “Tarihi–Coğrafi Yöntem, Morfolojik Yöntem ve Etnografik Yöntem” şeklinde sıralanmıştır (Ben-Amos, 1992 akt. Arslan, 2008: 57). Yöntemler hakkında kısaca bilgi vereceğiz:

Tarihi-Coğrafi Yöntemi

“Fin Folklor Kuramı” adıyla da bilinen yöntemin savunucuları, sözlü halk bilgisi metinlerini karşılaştırarak belli sonuçlara ulaşma düşüncesindedirler. Belli halk anlatmalarının özellikle de masalların nerede ve ne zaman yaratıldıklarını, masalın temel ilk şeklinin yani (ur-form)’unun ne olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Ele alınan bir halk anlatmasının adeta suya atılan bir taşın yarattığı dalga benzeri çeşitli göç, ticaret gibi etkenlerle yayılması ve yayılan bu metnin pek çok eş metnin (varyant) bulunabileceğini savunmaktadırlar (Ekici, 2018: 104-106).

İncelenen masalın tüm varyantlarını toplayarak ve uygun yöntemler kullanarak “yeniden kurulması” ve böylece ilk şeklin elde edilmesi amaçlanmıştır. Halkbilimci bu yöntemi kullanarak bir masalı ya da bir türkünün tarihini yeniden oluşturmaya çalışır. Bu bağlamda, bir taraftan ilk şekil bulunurken diğer taraftan masalın ya da halk bilgisi ürününün tarihi, hayat hikâyesinin ortaya çıkarılabileceği düşünülmüştür (Thompson, 1953 akt. Çobanoğlu, 2016: 145). Ayrıca bu yöntem geliştirilerek masal “tip” ve “motif” incelemeleri yapılmıştır.

Yapısalcı(Morfolojik) Yöntem

Bu yöntem, belli bir bölge ya da anlatı grubu üzerinde inceleme yapıp ortaya çıkan yapıyı bir formül haline getirmekte ve bu formülün evrensel seviyede uygulanabilir olup olmadığını incelemektedir. Dilbilim çalışmalarından esinlenen bu kuram, sözlü halk bilgisi ürünlerinin bir tür gramerini oluşturup ve bu gramatik iskeletin metin ve karşılaştırmalı metin incelemelerinde kullanılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Böylece insanlığın kültürel ve halk bilgisi türlerinin nasıl bir gelişme gösterdiği açıklanabilir (Ekici, 2018: 119).

Yöntemin akla gelen ilk ismi Rus halkbilimci, V.Propp’tur. “Vladimir Propp bir anlatıda parçaların bütünü nasıl oluşturduklarını araştırarak, masalların yapısal bir

tanımına ulaşmayı denemiştir. Tarihi –coğrafi yönteme karşı çıkan bu yöntem, tarihi–coğrafi yöntemin uyguladığı tek bir masal tipinin pek çok metnin anlatı parçalarını karşılaştırmak yerine, çeşitli masallardaki aynı göreve sahip yapıları ortaya çıkararak masalların yapısal mantığının nasıl kurgulandığını açıklamaya çalışmaktadır” (Ben-Amos, 1992: 108 akt. Oğuz vd. 2008: 82).

Propp, masalları yapı özelliklerine göre tespit ederek masallardaki “*sabit*” ve “*değişken*” unsurları bulur. Sabit unsurlar masal kahramanlarının eylemleridir aynı zamanda bunlara “*fonksiyon*” da denilir ve masallardaki fonksiyonlar birbirinin aynıdır. Değişken unsurlar ise masallardaki şahıs ve çevredir. Yönteme göre karakter ve eylemler bağlantı içerisindedir (Çobanoğlu, 2016: 235).

“V. Propp'a göre, işlev kişinin eylemidir ama bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre belirlenmiştir. Bir başka deyişle, kişilerin eylemleri, masalların temel bölümleridir ve V. Propp bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerinden soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerini dikkate alarak belirler. Kuşkusuz, bütün masalarda, bu işlevlerin tümüne rastlanmaz ama, aradan bir ya iki işlevin eksikliği (kimi masalarda, bazı kesitlerin atlandığı, kısaltıldığı görülür) bu işlevlerin, masalların olay örgüsündeki ortaya çıkış düzenini (sırasını) sarsmaz. değiştirmez. Kişiler farklı masalarda değişik özelliklerle donatılmışlardır, öz nitelikleri farklıdır ama yaptıkları eylemler temel yapılarıyla, işlevleriyle aynıdır.” (Propp, 2001: 11). Umay Günay’ın ‘Elazığ Masalları’ adlı çalışması ülkemizde Propp yönteminin masallara ilk uygulanış örneğidir.

Etnografik Yöntem

Halk anlatılarının, masalların, toplum ve kültür içerisinde anlatımını ve keşfedilmesini sistematik bir şekilde belirlemeyi amaçlayan yöntemdir. Yöntemin esas kavramları “hikaye anlatıcısı-masalıcı” (storyteller), “icra”(performance) ve “bağlam”(context) dir (Ben-Amos,1992 akt.Arslan, 2008: 58-59). Yöntemin esas aldığı noktaları incelersek günümüz halkbilimcilerin esas aldığı Performans Teori’ye denk geldiğini görürüz.

Halkbilimi ürünleri için Alan Dundes, “Metin-Doku- Bağlam” makalesinde üç aşamalı bir tahlilden söz eder: “Herhangi bir halk bilgisi unsurunu bir kişi dokusu (texture), metni (text) ve onun çevre ve şartları (context) itibariyle tahlil edebilir.”

Halkbilimi ürünleri, bunlardan yalnız birinin esas alınmasıyla tahlil edilemez. Doku, folklorun sözel formları, dil ile ilgili özellikleri yani dilin kendisidir. “Halk bilgisinde doku incelemesi esas itibariyle dil çalışması olduğundan (her ne kadar halk oyunları ve halk sanatında dokuya ait benzerlikler varsa da) dokuya ait çalışmalar halkbilimcilerden daha çok dilbilimciler tarafından yapılmıştır.” Halkbilimi türlerinde metin, bir folklor ürününün, yani ürünün birincil elden kültür ortamına yeniden aktarılması ya da icrasdır. Örneğin; metin masalın herhangi bir versiyonunun tekrardan anlatılması, atasözünün tekrardan söylenmesi ya da bir türkünün okunmasıdır. Halkbilimi ürününün konteksi(bağlam) ise o ürünün içinde aktüel olarak yer aldığı bir sosyal durumudur (Dundes, 1998: 108-109).

Performans (icra) sözcüğüne ilk dikkat çeken bilim adamı Noam Chomsky’dır. “Amerikalı antropolog Dell Hymes ise performans, antropoloji ve dilbilim araştırmalarındaki önemine dikkat çekmiş; dil, performans, davranış ve metin arasındaki ilişkinin özellikle araştırılması gerektiğini vurgulamıştır” (Hymes, 1975 akt. Oğuz, vd. 2008: 88).

R. Bauman (1977) performans ve dil çalışmalarındaki etnografik yaklaşımıyla yöntemle birçok katkıda bulunmuştur. “Performans Olarak Sözel Sanatlar” adlı makalesinde sözlü sanatın icra (perform) edildiğini bu icranın farklı yapı ve kalıplarda farklı seriler ya da sosyo-kültürel bağlamlarda ortaya çıktığını belirtmiştir. İcranın yorumlayıcı bir yapıya sahip olduğunu ve icrada bazı iletişimsel mesajların yer aldığını belirtir bunların da ancak izlenerek görülebileceğini savunur. Bauman’ın bu görüşüyle performansa yaklaşım perspektifi genişlemiş ve halkbilimi yeni yapılanış temeli oluşmaya başlamıştır (Çobanoğlu, 2016: 332).

Performans yöntemiyle folklor canlı bir icra, yapılan gerçekleşen bir süreç olarak düşünölmeye ve ele alınmaya başlanmıştır. Yönteme göre; sözlü anlatım bir sosyal olaydır, teatral anlamda bir performans olan bu olay, üç ana unsurdan (anlatan, dinleyen, geleneksel anlatı) dan oluşur. D. Ben-Amos bu üç unsuru kapsayan bir araştırma modeli ileri sürmektedir:1.Kişisel boyut (anlatıcı/oyuncu), 2.Sosyal boyut(dinleyici/izleyici), 3.Söz boyutu(anlatılan) (Çobanoğlu, 2016: 367).

Masal Yorumlama Yöntemleri

Yapılan çalışmalarla masalın ne olduğu, masalda ne anlattığı türlü bakış açılarıyla ele alınarak değerlendirilmiş ve muhteva, ifade tarzı gibi özelliklerden hareketle de yorumlamalara gidilmiştir. Ben-Amos, bu yorumlamaları “Psikoanalitik Yorumlama, Antropolojik Yorumlama ve Edebi Yorumlama” şeklinde ele almıştır (Arslan, 2008: 61).

Psikoanalitik Yorumlama

Psikoanalitik halkbilimi kuramcılarının olan Wundt, halkbilimi ürünlerinin kaynağını insanların düş, imge gibi psikolojik oluşumlarıyla açıklar. Bir diğer önem arz eden psikoanalitik halkbilimi kuramcısı Freud’a göre; “Halkbilimi ürün ve olayları cinsel organlarla, cinsel birleşmelerin birer simgesi olarak düşünen ve halk kültürünü oluşturan her türlü halkbilimi ürün ve olayını cinsel organ simgesi veya birleşme ögesi olarak açıklayıp çözümlemeye dayanmaktadır”(Çobanoğlu, 2018: 180).

Oldukça tartışmalı olan psikoanalitik kuram, “Yorumlama konusu diğerlerine göre daha ziyade metnin insanla ilgili cinsiyet boyutları üzerine vurguda bulunduğundan masalların özellikle yetişkinlerin seksüel bir masumiyet içindeki çocukluk dönemlerine ait olduğunu, cinsellik konusunu düşünen çocuklar tarafından anlatıldığını ya da böyle düşünebilecek çocuklara anlatıldığını ileri sürmesi pek kabul görmemiştir.” Anlatılardaki rüyaların analizinin ancak metnin anlam dünyası içinde yorumlanabileceği ve halk anlatısının kültürel ve evrensel bir rüya olarak değerlendirilebileceği ileri sürülmüştür (Ben- Amos,1992 akt. Arslan, 2008: 61).

Antropolojik Yorumlama

Bu yorumlamada halk bilgisi anlatılarıyla birlikte masal da geleneği sürdüren toplumlarda doğrudan hayata katılımcı veya hayatı gözlemleyici bir rol üstlenmiş olarak değerlendirilir. Halkın icra ettiği hikâyeler aslında kendilerinin geçmişleri ve fantezilerini anlatmaktadır. Anlatılar aynı dünya paylaşıyorsa dinleyicide estetik standart ve değerler bakımından bir sorumluluk duygusu uyandırır. Yorumlamanın üç ana yönelimi bulunmaktadır. “Birincisine göre halk anlatıları veya masallar kültürün ve tarihin yansıma alanıdır. İkincisinde halk anlatısı ya da masal bir sosyal eylem, sanat formu ve ritüel olarak geleneğe bağlı toplumun kendi iç dünyasına bakışıdır. İşlevsel yorumlama olan üçüncü yönelim ise halk anlatısı veya masalı sosyal ve kültürel uyuma olan katkısı açısından ele alır” (Ben- Amos, 1992 akt. Arslan, 2008: 62).

Edebi Yorumlama

Bu yorumlamada halk anlatılarının veya masalların bir çeşit fiksiyon çocukluk dönemi (childhood fiction), ilkel edebiyat (primitive literary) aşaması olduğu görüşü benimsenir. Yapısal çözümleme metodu anlatıların edebi yorumlamalarına katkı sağlamıştır. Arslan, halk anlatılarının edebi açıdan yorumlanmasında iki zıt eğilimden söz etmektedir. “Etnopoetik ve halk anlatısı (masal) eleştirisi. Etnopoetik son yıllarda ortaya çıkan yaklaşımdır. Okuryazar olmayan toplumların kendilerinin oluşturmuş oldukları söz sanatları açısından anlatılardaki ya da masallardaki poetik unsurları değerlendirir. Masal eleştirisi ise, doğrudan anlatının sanatsal ortamını metnin linguistik yapısını hedef alır. Modern soyut sanatlarla Avrupaî primitive sanatlar arasındaki tarihsel bağları sorgulayan eleştirel yaklaşım, sözlü kültürün hakim olduğu toplumların sözel ürünlerinin masalların kaynağı olduğunu, estetik bir değer taşıdığını ve kendi edebi kıymetinin temelini kurduklarını söyler” (Ben-Amos, 1992 akt. Arslan, 2008: 63).

1.7. Türk Masallarıyla İlgili Çalışmalar

Masallar, halkın kültürüne ayna tutan zengin içerikli halk anlatılarıdır. İnsanı ve toplumları her yönü ve rengiyle inceden inceye özenle işleyerek kendi içinde barındıran masal, gelenek içerisinde uzun yıllar anlatılarak içinde barındırdığı kültürü kuşaktan kuşağa aktarma rolünü üstlenmiştir. Masallarla ilgili ilk çalışmalar 19. yüzyılda başlamış ve derleme çalışmaları Batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Masal motiflerinin bulunduğu ilk örnekler, Uygur Türkçesi’yle yazılan “Prens Kalyanamkara ve Papamkara”, “Altun Yaruk”, “Kuamşi im Puser”, “Uigurica” adlı eserler ve “Turkisch Turfantexte” kazılardan elde edilen metinler A.von Gabain, W. Bang, Reşit Rahmeti Arat ve T.Kowalski tarafından on cilt halinde yayımlanmıştır. F.W.K. Müller, Budist metinleri “Uigurica” adı altında dört cilt halinde yayımlamıştır. Bunlar arasında masal motifleri taşıyan metinler bulunmaktadır (Günay, 1975: 13; Sakaoglu, 2016: 40).

13. yüzyılda yazıldığı sanılan Dastan-ı Ahmed Harami adlı mesnevi, kahramanı Ahmed Harami olan soyguncunun hikâyesini anlatan masal kitaplarından biridir. Lamiî Çelebi’nin başlayıp, yarım bıraktığı Mecma’ül- Leta’if adlı eseri, oğlu Abdullah tarafından tamamlanmıştır. Eserde pek çok halk anlatmasının yanında hayvan masallarına yer verilmiştir. Ünlü Türk filozofu ve hekimi İbni Sina’nın hayatı etrafında oluşan bazı masallar vardır. 18. yüzyıldaki bir diğer eser Binbir Gece ve Binbir Gündüz

hikayelerinin benzeri sayılan Muhayyelat-ı Aziz Efendi üç uzun hikayeden oluşmuştur (Sakaoğlu, 2016: 38-43).

Türk masallarıyla ilgili en eski derleme M. Diegon'a (1781) aittir. İki cilt olan eserin ikinci cildinde beş masal mevcuttur. Eserdeki Türk masalların isimleri, "Halil", "Derviş", "Şirvanlı Tüccar" şeklindedir (Sakaoğlu, 2016: 45). Sonraki yıllarda Radloff, I. Kunos, T. Menzel, F. Giese, O. Spies gibi araştırmacıların da Türk masalları üzerinde önemli çalışmaları olmuştur (Alptekin, 2002: 6).

Rus Türkolog F.W. Radloff (1886-1907) yıllarında Türk boylarının halk edebiyatı ürünlerini derlediği "Proben der Volksliteratur der Türkschen Stame" adlı 10 ciltlik eserinde birçok masal metninin yanı sıra halk hikayeleri, fıkra, Karagöz oyunları, tekerlemeye de yer vermiştir (Sakaoğlu, 2016: 47). Türk masallarına dikkati çeken önemli isimlerden biri Macar Türkolog Ignaz Kunoş'tur. Birçok alanda yaptığı derlemelerde Türk masallarına ayrıca önem veren araştırmacı birkaç ciltlik külliyat ortaya koymuştur. "Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde masallar ve bu masalları nasıl derlediği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Sakaoğlu, 1973: 50-51).

Türk masallarının derlenmesinde emeği geçen diğer yabancı araştırmacılar ve eserleri şu şekildedir;

Jean Adolphe Decourdemanche "Fables Turgues" (1888) , E. Henry Carney ve Jean Nicolaidès'in "Traditions Populaires de L'Asie Mineure" (1889), George Jacop'un "Bruder Hahn" (Xoroz Kardash)(1906), Jean Nicalaidès'in, "Contes Licencieux de Constantinople et de L'Asie Mineure" (1906), Friedrich Giese'nin, "Materialien zur Kenntnis der Anatolischen Türkisch I" (Müstehcen Masallar)(1907), Allan Ramsey ve Francais Mc. Cullagh, "Tales From Turkey" (1914), Theodor Menzel'in, "Billur Köşk Masalları" isimli kitabı "Türkisch Marchen" adıyla (1923), "Der Zauberspiegel" (1924), Fredrich Giese, "Türkisch Marchen"(1925), Ela Sophie Von Kamphoevener'in, "Marchen und Geschichten Alttürkischer Nomaden"(Türk Göçebelerin Masal ve Hikâyeleri)(1956), "Der Zedernbaun" (Sedir Ağacı) (1966), Slaveyko Martinof ve Sekibe Yamaç'ın "Türk Masalları"(1957) adlı eserlerini sayabiliriz (Sakaoğlu, 2016:47-51). Xavier de Planbol'in, "Contes et Legendes des Peuples Turc" (Dünya Masalları) (1958), Selma Ekrem'in, "Turkish Fairy Tales"(1964), Warren S. Walker ile Ahmet Edip Uysal'ın Türk masalları için öncü çalışması olan "Tales Alive in Turkey"(1966), "More Tales Alive in Turkey" (1992), "A Turkish Folktale / The Art of Behçet Mahir", Otto

Spies'in Türk masallarını Almanca'ya çevirdiği "Turkisch Marchen"(1967) adlı eseri bulunmaktadır. Barbaram Walker'ın "Once There Was and Twice There Wasn't"(1968), "A Treasury of Turkish Folktales for Children"(1988), "The Art of Turkish Tale I (1990) II(1991), Adelheid Uzunoğlu- Ocherbauer, "Türkische Marchen" (1982), Barbara Pflegerl "Es War Einmal, Es War Keinmal/ Türkische Volksmarchen" (1992) Bu çalışmalardan başka Türk masallarına yer veren kıymetli başka çalışmalar da muhakkak bulunmaktadır (Sakaoğlu, 2016: 52-54). Türk masallarıyla ilgili ilk çalışmalar görüldüğü gibi Batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu alana eğilen ilk Rus ve Macar araştırmacılar olmuştur. Batılı araştırmacıların dikkatleri bu alana yoğunlaştırmasıyla daha sonra bizde de derleme faaliyetleri başlamıştır.

19. yüzyılın son çeyreğine doğru Billur Köşk Masalları ile başlayan bu süreç, 20. yüzyılın başında daha millî karakter kazanarak gelişimini sürdürmüştür. Bu alanda sırasıyla *Türk Derneği*, *Türk Yurdu Cemiyeti*, *Türk Ocağı* derneklerinin yaptığı çalışmalar önemli sayılabilecek çalışmaların başında gelmektedir (Yavuz, 2006: 4).

Bu alanda yapılan önemli çalışmalar Sakaoğlu'nun *Gümüşhane Masalları ve Masal Araştırmaları* adlı çalışmalarında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır bunları kısaca özetleyeceğiz (Sakaoğlu, 1973: 48-60; 2016: 56-72):

Türkiye' de bu sahada yapılan ilk çalışma, K. D. imzasıyla yayınlanan "*Türk Masallar*" (1912) dır. Ziya Gökalp'in ilk olarak bahsettiği eserde on üç Türk masalı bulunmaktadır. Ziya Gökalp masalları derler yazıya geçirir ve onları nazma çeker. "*Küçük Mecmua*" da neşrettiği masalları "*Altın Işık*" adlı kitabına da alır. Aynı zamanda kendi ülküsünü yaymak amacıyla Diyarbakır çevresinden derlediği masalları da "*Kızıl Elma*" adlı eserinde toplamıştır (Sakaoğlu, 1973: 53-54).

Hamit Zübeyr Koşay, "Dokuz Ötkünç" (1929) eserinde çoğunluğu efsane olan dokuz metne yer vermiştir. Bahtaver Hanım, "Türk Masalları" (1930) adlı eseriyle halk ağzından derlediği dokuz masal metnini yayımlamıştır. Yusuf Ziya Demircioğlu "Yörüklerde ve Köylülerde Hikâyeler –Masallar" (1934), Suat Salih Asral öğrencilerine derlettiği masal metinlerini "Öz Türk Masalları" (1935)adıyla yayımlar. Naki Tezel "Halk Bilgisi Haberleri"(1936) dergisinde yayımladığı "Keloğlan Masalları"nı daha sonra kitap şekline getirir. Yine aynı yıllarda "İstanbul Masalları" nı kitap haline getirir. Tezel'in masalları "*Türk Masalları*" adı altında iki cilt halinde yeniden yayımlanır.

Mehmet Tuğrul, (1945)“*Malatya’da Derlenen Masallar*” adlı çalışmasını yayımlamıştır (Alptekin, 2002: 6-7). Mehmet Tuğrul derlemesi o güne kadar yapılan derlemelerin en iyisidir. Kitapta anlatıcılar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. “Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı” adlı doktora çalışmasının daha çok masal ve fıkranın yer aldığı tezdeki metinlerden 98 tanesi 1969’da yayımlanmıştır (Sakaoğlu, 1973:57).

Masal derlemesi denilince akla gelen önemli katalog araştırmacısı Pertev Naili Boratav, Fransızca olan “*Contes Turcs*” (1955) adlı eseri “Zaman Zaman İçinde” adıyla yayımlamıştır. Kitabın giriş bölümü önem arz etmekte masal ve tekerlemelerle ilgili bilgi bulunmaktadır. “Az Gittik Uz Gittik” adlı kitabında Türk masallarının tarihi gelişimi anlatılır. Daha önce bahsettiğimiz “*Typen Türkischer Volksmärchen*” adlı Eberhard’la hazırlamış olduğu tip kataloğuyla da masal çalışmaları uluslararası boyuta ulaşmıştır. Boratav’ın masal çalışmalarını; masal araştırmaları tarihi, katalog çalışmaları, metin yayınları şeklinde üç grupta toplayabiliriz (Sakaoğlu, 2016: 66-67).

Eflatun Cem Güney, önemli masal araştırmacılarından olup emeği geçen masalları derlemekten çok eldeki metinleri değişik adlarla yeniden vücuda getirmiştir. “En Güzel Türk Masalları” (1948), “Bir Varmış Bir Yokmuş”(1956), “Evvel Zaman İçinde”, (1957) “Gökten Üç Elma Düştü”(1960), “Az Gittim Uz Gittim” (1961) adlı masal kitapları bulunmaktadır (Alptekin, 2002: 7). Oğuz Tansel, “Masallar ve Altı Kardeşler” (1962) adlı eserinde dört masal metnine yer vermiştir (Şimşek, 1990 :21).

Gaziantep Kültür Dergisi’nde masal derleme anketiyle toplanan masallar dergide yayımlandıktan sonra Hulusi Yetkin gayretiyle “Gaziantep’te Derlenen Halk Masalları” adlı kitapta toplanır. Türk kültürüne büyük önem veren Ahmet Edip Uysal’ın “*Tales Alive in Turkey*” (1966) ve “*More Tales Alive in Turkey*” (1902) adlı eserleri Türk masal edebiyatında önemli çalışmalardır. Bu kitapların çoğunluğu Warren S.Walker ve Ahmet Edip Uysal tarafından Türkiye’de derlenen masalların belirli bir işleminden geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Sakaoğlu, 2016 : 70-71).

Önemli bir diğer masal araştırmacısı olan Tahir Alangu, “Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kahramanları Üzerine Bir Deneme” (1943) adlı bitirme teziyle masal dünyasının kapısını aralamıştır. Daha sonra “Billur Köşk Masalları”(1961) ve “Keloğlan Masalları’nı” (1967) yayımlamıştır. Günay, Billur Köşk Masalları’nın Osmanlı İmparatorluğu zamanında hazırlandığını kim

tarafından, ne zaman derlendiğinin bilinmediğini ifade eder (Sakaoğlu, 2016:72; Günay, 1975: 13).

1970 yılında masal çalışmalarında hareketlenme görülür. Mehmet Kaplan'ın Atatürk Üniversitesine geçmesiyle halk edebiyatı üzerine önemli araştırmalar yapılır. Türkiye’de masallar üzerine ilk doktora çalışması Saim Sakaoğlu’nun “Gümüşhane Masalları” (1971) adlı tezi olur. Onu izleyen süreçte Bilge Seyidoğlu, “Erzurum Masalları”, Umay Günay, “Elazığ Masalları” adlı çalışmalar takip etmiştir. 1990-2000 yılları arasında masal çalışmaları hız kazanmış, 2000 yılından sonra ise çalışmalar artarak devam etmiştir.

Masallarla ilgili yapılan her akademik çalışma değerli ve önemli olmakta birlikte ilk çalışmalardan başlayarak 2019(dahil) künyesine ulaşabildiğimiz çalışmaların tarihine göre sıralanışı şu şekildedir: (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> erişim tarihi: 13.10.2019)

1.7.1 Yüksek Lisans Tezleri

Üniversitelerde masal türü ile ilgili yapılan kronolojik şekilde sıralanmış yüksek lisans çalışmaları:

1. Ergun, Metin, (1988). “Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
2. Ulu, Emin, (1990). “Tokat Çevresinde Cin Fıkraları ve Masalları (İnceleme-Metin)” (Danışman: Doç. Dr. Turgut Karacan), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
3. Kocasavaş, Yıldız, (1990). “Uygur Halk Masalları (Gramer- Metin-Tercüme Sözlük)” (Danışman: Prof. Dr. Kemal Eraslan), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
4. Eker, Gülin, (1990). “Karaören Köyü Folkloru” (Danışman: Prof. Dr. Umay Günay), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
5. Özdemir, Nebi, (1990). “Ayvalı Köyünün Halk Bilimi Açısından İncelenmesi” (Danışman: Prof. Dr. Umay Günay), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
6. Deniz, Rasim, (1992). “Kayseri Masalları” (Danışman: (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

7. Ergun, Pervin, (1993). “Halk Anlatmalarında Hızır” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- 8.Yılmaz, Mehmet, (1994). “Kırgız Halk Masalları (Motif Index ve Tercümesi)” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
9. Aça, Mehmet, (1994). “Obruk (Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 10.Yardımcı, Mehmet, (1994). “Yaşayan Malatya Masalları/Metinler ve İncelemeler” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- 11.Sever, Mustafa, (1995). “Erciyes Yöresi Masallarında Tipler” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Yakıcı), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
12. Bildik Suna, Pamir, (1995).“Yıldızeli Atıf Bildik’ten Derlenen Masallar Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Prof. Dr. Esma Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
13. Şimşek Demir, Şaziye, (1995). “Ayaş Halk Masallarının Tip ve Motif Katalogu” (Danışman: Prof. Dr. Hasan Özdemir), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 14.Ülvan, Dilek, (1995). “Kırelî (Konya) ve Çevresi Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Prof. Dr. Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
15. Güven, Meriç, (1995). “Binbir Gece Masalları Üzerinde Motif Araştırması-Metin İnceleme” (Danışman: Doç. Dr. Metin Karadağ) Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- 16.Özçelik, Bedri, (1995). “Kırıkkale Karakeçililer’in Folkloru, Halk Edebiyatı ve Etnografyası Üzerine İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- 17.Seyfeli, Mahmut, (1995).“Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnografyası” (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
18. Işıldar, Süreyya, (1995). “Yozgat Boğazlıyan İlçesine Bağlı Yamaçlı Kasabası Folkloru” (Danışman: Prof. Dr. Umay Günay), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

20. Tepeli, Güngör, (1996). “Özvatan’ın Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası” (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
21. Atay, Semra, (1996). “Sille (Konya). Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerinde Bir İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoglu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
22. Kırac, Ekrem, (1996). “Divriği Masalları (İnceleme-Metin)” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
23. Ergin, Selam, (1997). “Özbek Halk Masalları (Bir Bar Eken/ Transkripsiyon İnceleme)” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Emin Kalay), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
24. Göde, Halil Altay, (1997). “Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özçelik), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
25. Bayraktar, Şazi, (1997). “Kırım Tatar Halk Masalları Akıllı Kirpiner Ayneci Tilki”, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zikri Turan), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
26. Dalkaya, Zeynep Derya, (1997). “Kırgızca On İki Masal (Metin-Çeviri-Sözlük)” (Danışman: Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
27. Sarıçiçek, Fevzi, (1997). “Arapgir Masalları (İncelemeler ve Metinler)” (Danışman: Yrd.Doç. Dr. Dilaver Düzgün), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
28. Gürer, Nimet, (1997). “Özbek Halk Masalları (Metnin Çeviri Yazısı, Dil İncelemesi, Sözlük)” (Danışman: Doç. Dr. Gürer Gülsevin), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
29. Dolu, Arzu, (1997). “Diyarbakır ve Yöresi Masallarında Motif İncelemesi” (Danışman: Prof. Dr. Ensar Aslan), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
30. Çelik, Begüm, (1998). “Özbek Halk Masalları (Metinler-Gramer-İndeks)” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Deniz Abidik), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
31. Ketre, Melek, (1998). “Adana Masalları Araştırması” (Danışman: Doç. Dr. Erman Artun), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
32. Bedir, Selma, (2000). “Uygur Çöçekleri” (Danışman: Prof. Dr. İsa Özkan), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

33. Gökay, Sıdıka, (2000) “Bolvadin Merkez Folklorundan Derlemeler” (Danışman: Doç. Dr. Ali Torun), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
34. Gökçimen, Ahmet, (2000). “Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Hayvan Masalları)” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
35. Sümbüllü, Yusuf Ziya, (2000). “Türkmen Halk Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Büyülü Masallar)” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
36. Akgün, Yılmaz, (2000). “Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Önay), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
37. Çorbacı, Çiğdem, (2000). “Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi” (Danışman: Doç. Dr. Ali Berat Alptekin), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- 38.Çelik, Suzan, (2000). “Türk Masallarında Ölüm ve Yas” (Danışman: Doç. Dr. Esmâ Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
39. Eser, Ruhiye Eda, (2000). “Türk Masallarında Çocuk Motifi” (Danışman: Doç. Dr. Esmâ Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
40. Bakırcı, Nedim, (2000). “Niğde Masalları” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Faruk Çolak), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
41. Pepesöyler, Ferda, (2001). “Binbir Gece Masalları Esat Efendi Nüshası (Dilbilgisi Özellikleri-Metin-Dizin)” (Danışman:Yrd. Doç. Dr. Gülseren Tor), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
42. Ceylan, Murat, (2001). “Özbek Halk Masalları (Transkripsiyon Aktarma, Gramer, İndex)”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kenan Acar), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
43. Eren, Metin, (2001). “Bitlis Masalları Üzerine Bir Araştırma”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Önay),Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- 44.Ayyıldız, Ferit, (2001).“İspir ve Pazaryolu Yöresi Masalları(Metin ve İncelemeler)”(Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
45. Doğramacıoğlu, Hüseyin, (2001). “Kilis Masalları Derleme ve Tahlil Çalışması” (Danışman: Doç. Dr. Fuzuli Bayat) Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Gaziantep.
- 46.Ourakova Lazzat (2001). “Anadolu’daki Keloğlan Masalları ile Kazakistan’daki Tazşa Bala Masallarının Mukayesesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Naciye Yıldız), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- 47.Zengin, Serpil, (2002). “Kumuk Halk Masalları (Kumuk Halk Yomakları)” (Danışman: Doç. Dr. Mehdi Ergüzel), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- 48.Yaşar, Seyfullah, (2002). “Ağrı Masalları Üzerine Bir Araştırma”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Önay), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
49. Karasu, Cihat, (2002). “Bolu Masalları Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Önay), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
50. Dağlaraşar, Emre Dilek, (2002). “Besni Halk Kültürü Araştırması” (Danışman: Doç. Dr. Erman Artun), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- 51.Soysal, Canan, (2002).“Türk ve Alman Masallarından Örnek Metinlerde Motif Karşılaştırması” (Danışman: Doç. Dr. Yüksel Kocadoru), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
52. Bayraktar, Seza, (2002). “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Halk Edebiyatı ve Folklor Unsurları” (Danışman: Doç. Dr. Esmâ Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
53. Berki, Meltem, (2003). “Hakkâri Masalları Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Önay), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- 54.Okur, Alparslan, (2003).“Hayvan Masallarının Anadili Öğretiminde Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden Yeri ve Önemi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
55. Göçer, Şahin, (2003). “Bartın Folkloru (Kozcağız ve Köyleri)” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Namık Aslan), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
56. Bayraktar, Zülfikâr, (2003). “Türkmen Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Doç. Dr. Metin Ekici) Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- 57.Sodzawiczny, Magdalena, (2003). “Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri” (Danışman: Prof. Dr. Talat Sait Halman), Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
58. Ölçer, Evrim, (2003). “Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi” (Danışman: Prof. Dr. Talat Sait Halman), Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
59. Ertizman Yılmaz, Ayşe, (2003). “Türk Masalları ile İlgili Kitapların Halk Bilimi Araştırma Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi (1928–2002)” (Danışman: Doç. Dr. Şeyma Güngör) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
60. Karaaslan, Mehmet, (2003). “Hacıbektaş Folkloru” (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

61. Sezer, Özlem, (2004). “Masallarda Toplumsal Cinsiyetin İşlenişi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nur Betül Çelik), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
62. Ekinci, Ümran, (2004). “Türk Dünyası Masallarında Çocuk Eğitimiyle İlgili Unsurlar”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Kafkasyalı), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
63. Yıldırım, Nilüfer, (2004). “Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Enver Aslan), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
64. Birdal, Ali Kadir, (2004). “Kuzey Azerbaycan Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu) Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
65. Büyükoğlan, Rukiye, (2004). “Halk Anlatımlarında Elma Motifi Üzerine Bir Araştırma”(Danışman: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
66. Köse, Alper, (2004). “Muş İli Malazgirt İlçesinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimine Katkısı” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
67. Özdemir, Emine, (2004). “Masalların Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Yerinin İncelenmesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bülent Arı), Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Hatay.
68. Sarıkaya, Burcu, (2004). “Türk Masallarında Aile Yapısı (Bacı Bacı Can Bacı Masalı Esnasında)” (Danışman: Prof . Dr. Aladdin Mehmetoğlu), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
69. Orhun, Oya, (2004). ”Masalın Çağdaş Toplumda Yayılışının İncelenmesi Üzerinde Bir Deney” (Danışman: Prof. Dr. İlhan Başgöz), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
70. Canpolat, Aysu Şimşek, (2005). “Özbek Halk Masalları ile İlgili Olarak Metin Aktarma ve İnceleme” (Danışman: Doç. Dr. Naciye Yıldız), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
71. İto, Kiyoko, (2005). “Türk-Japon Hayvan Masallarının Karşılaştırılması”(Danışman: Doç. Dr. Şeyma Güngör), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
72. Özkutan, Türkan, (2005). “Kıbrıs Türk Masalları (Derleme-İnceleme)” (Danışman: Şeyma Güngör), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
73. Karakaş, Ayhan, (2005). “Feke Halk Kültürü Araştırması” (Danışman: Prof. Dr. Erman Artun), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
74. Yılmaz, Mehmet Ali, (2005). “Aladağ Halk Kültürü Araştırması” (Danışman: Prof. Dr. Erman Artun), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- 75.Murad, Najdat, (2005).“İrak Türkmen Halk Masallarında Motif ve Tip İncelemesi”(Danışman: Ahsen Turan), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 76.Güneş, Mehmet Halim, (2005). “Elazığ Masallarında İslam Öncesi ve İslam Sonrası Dini Motiflerin Tespit ve Tahlili” (Danışman: Davut Kılıç), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
77. Kılıç, Bahar, (2005). “Sinema- Masal İlişkisi ve Sinemasal Anlatındaki Sorunları” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ragıp Taranç), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- 78.Sezer, Serap, (2005). “Masal Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar: Türkçe’de Andersen Masalları” (Danışman: Özlem Berk), Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- 79.Hafizoğlu, Elif Berrak, (2005). “Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma (Masalların Propp Metoduyla İncelenmesi)” (Danışman:Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
80. Çiğdem, Karaduman Altay, (2005). “Grimm Masallarının Göstergebilimsel Açısından İncelenmesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özcan Erişek), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
81. Korkmaz, Yalçın, (2005). “Besni Masallarının Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi” (Danışman:Prof.Dr. Fuzuli Bayat) Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- 82.Alay, Okan, (2005). “Bingöl Masalları(İnceleme-Metin)” (Danışman:Prof. Dr. Esmâ Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
83. Çağlayan, Deniz, (2006). “Türk Masallarında Hayvan Motifleri” (Danışman:Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 84.Demirbaş, Seher, (2006). “Sütçüler Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Yrd. Doç.Dr. Mehmet Özçelik), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- 85.Doğan, Abdullah, (2006). “Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Doç. Dr. Şeref Boyraz), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- 86.Yıldız, Hatice Tuğba, (2006). “Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi (Sarayönü Örneği)”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 87.Yavuz, Mehmet Şakir, (2006). “Muş Masalları Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Yılmaz Önay), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

88. Demir, Gülten, (2006). “Konya İli Cihanbeyli İlçesinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi” (Danışman:Yrd. Doç.Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 89.Akar, Özlem, (2006). “Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Pakize Aytaç), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
90. Sallabaş, Semra Bakan, (2006). “Kelile ve Dimne’de Yer Alan Masalların Dini ve Ahlâki Eğitime Katkıları” (Danışman: Yrd. Doç. Dr.Abbas Çelik), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- 91.Kumartaşlıoğlu, Satı, (2006). “Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması” Balıkesir, (Danışman: Prof. Dr. Ali Duymaz), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
92. Yıldırım, Elif Ülkü, (2006). “Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsülleri Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özçelik), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
93. Milci, Ebru Çetin, (2006). “Başkurt Masalları ve Başkurt Türkçesindeki Sözcük Grupları (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Metin-Dizin)” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Göksel Öztürk), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
94. Özler, Ahmet, (2006). “İlköğretim 3-4-5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Hikâye ve Masalların Eğitimsel İşlevleri” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
95. Koçer, Nur Seher, (2006). “İlgın (Konya). ve Köylerindeki Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Altunel), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
96. Kök, Zeynep, (2006). “Karaisalı (Merkez) Halk Kültürü Araştırması”(Danışman: Prof. Dr. Erman Artun), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Adana.
97. Gezer, Alpay, (2007). “Soyut Kavramların Öğretiminde Hayvan Masallarının Yeri ve Önemi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rahşan Gürel; Yrd. Doç. Dr. Latif Beyreli) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
98. Çanlı, Zeynep, (2007). “Kütahya-Şeyhler Beldesi Folklor Örnekleri” (Danışman: Prof. Dr. Ali Torun), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
99. Alptekin, Beyazıt, (2007). “Günyüzü ve Çevresi Folkloru” (Danışman: Prof. Dr. Ali Torun), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
100. Kara, Öznur, (2007). “Tarsus Masalları” (Danışman: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- 101.Yenen, Yıldız, (2007). “Cahit Uçuk’un Masallarında Dil ve Çocuk Eğitimi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ramazan Çiftlikçi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
102. Bozlak, Ümmü Gülsüm, (2007). “Erdemli Masalları” (Danışman: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 103.Günaltılı Gündüz, Özlem, (2008). “Oğuz Tansel’in Masal Kitaplarının Eğitim Değeri ve Türkçeye Katkısı”(Danışman: Prof. Dr. Songül Taş), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- 104.Özen, Selma, (2008).“Konu ve Yapı Bakımından Kırgız Peri Masalları”(Danışman: Prof. Dr. Gülzura Cumakunova), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
105. Özkan, Asuman, (2008). “Karakter Özellikleri İtibariyle Erzincan Masallarındaki Tipler”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gülmisal Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 106.Şen, Sevim, (2008). “Anadolu Masallarında Kadının Yeri” (Danışman: Prof. Dr. Esma Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
107. Dursun, Aysun, (2008). “Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Naci Önal), Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
108. Sadıç, Ş. Aysun (2008). “Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz Masal Örnekleri)” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Behiye Köksal), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- 109.Dağı, Satiye, (2008). “Safranbolu Masalları”(Danışman: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
110. Emmez, Berivan Can, (2008). “Sözlü Gelenekten Modern Masala: Çocuk Edebiyatında Masal Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme”(Danışman: Doç. Dr. Muhtar Kutlu), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 111.Tunç, Talha, (2008). “Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Halil Altay Göde), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
112. Polat, Ömer Faruk, (2009). “Oğuz Tansel’in Masallarında Çocuk ve Eğitim Teması”(Danışman:Yrd. Doç. Dr. Hulusi Geçgel), Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- 113.Ardoğan, Arzu, (2009). “Uygur Halk Masalları” (Danışman:Prof. Dr. Şuayip Karakaş), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 114.Uzun, Ramazan, (2009). “Konya İli Seydişehir İlçesi ve Çevresinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimine Katkısı” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- 115.Canakay, Melike, (2009). “Türk Masallarındaki Karakterlerin İncelenmesi ve Seramik Heykel Uygulamaları” (Danışman: Doç. Dr. Canan Atalay Aktuğ), Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
116. Çelik, Ayşe, (2009). “Masalların Eğitim Açısından Dil ve Kültür Edinimine Katkısı Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Feridun Alper), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
117. Sayar, Ela, (2009). “Samsun İli ve İlçelerinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi” (Danışman:Yrd. Doç. Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
118. Doğan, Sabri, (2009). “Kırgız Masalları (Metin-İnceleme)” (Danışman: Prof. Dr. Naciye Yıldız), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
119. İbragimova, Adelya, (2009). “Kazak Masalları Üzerine Yapılan Çalışmaların Halk Bilimi Araştırma Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
120. Yurtseven, Burcu Nardan, (2009). “Anadolu, Çin, Kızılderili ve Avustralya Halk Masallarında Değişme Motifinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Açısından Karşılaştırılması”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Füsun Koşmak), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
121. Zhamakina, Alfiya, (2009). “Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Metin Ekici), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
122. Akyol, Esra, (2010). “Muğla Masalları (Metin-İnceleme)” (Danışman: Doç. Dr. İbrahim Dilek), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 123.Yatağan, Murat, (2010). “Özbek Halk Masalları (Özbek Halk Atasözleri)” (Danışman: Doç. Dr. Bilal Aktan), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
124. Kaplan, Esin, (2010). “Anadolu Türk Masallarında Kılık Değiştirme”(Danışman: Doç. Dr. İbrahim Dilek), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
125. Dağlar, Esra, (2010). “Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Halil Altay Göde), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
126. Safarova, Mekhribon, (2010). “Eğitsel Bir Bakış Açısıyla Anadolu ve Özbek Türk Masallarında Ortak ve Farklı Motifler” (Danışman: Doç. Dr. Yıldız Kocasavaş), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- 127.Danacı, Fahriye Ekin, (2010). “Kültürlerarası Etkileşimdeki Rolü Açısından Kırmızı Başlıklı Kız Masallarının Çevirisi” (Danışman: Doç. Dr. Emine Bogenç Demirel) Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

128. Ulupınar, Ercan Cihan, (2010). “Hovhannes Tumanyan’ın Masalları Halk Edebiyatının Çocuk Edebiyatına Yansımaları” (Danışman: Prof. Dr. Birsen Karaca) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 129 Korkmaz, İsmail, (2010). “Gazipaşa Masalları ve Bunların Eğitimdeki Yeri” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kara), Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
130. Göde, Burcu, (2011). “Amasya Masalları: İnceleme-Metin”(Danışman: Yrd. Doç. Dr.Mehmet Özçelik), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Isparta.
- 131.Atlı, Sagıp, (2011). “Kastamonu Masalları: Araştırma-İnceleme-Metin” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özçelik), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
132. Aydın, Hidayet, (2012). “İğdır Masalları: İnceleme-Metin” (Danışman: Prof. Dr. Ensar Aslan), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- 133.Özkaynak, Müzeyyen Eda, (2013). “Masal Formellerinin Sembolik Çözümlemesi”(Danışman: Prof. Dr. Esma Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
134. Balcı, Serkan, (2014). “Yayılm Alanlarıyla Bir Masal ve Versiyonlarının Motif İncelemesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kürşat Öncül), Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
135. Sarpkaya, Seçkin, (2014). “Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Pınar Fedakar), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
136. Şafak Aydın, Demet, (2015). “Giresunlu Bir Masal Anası: Arife Şafak’ın Masal Anlatıcılığı ve Masalların Bağlamsal Çözümlemesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
137. Önkol, Abdulkadir, (2015). “Fatma Önkol’un Masal Anlatıcılığı ve Masalların Anlatıcı - Dinleyici Anlatım Ortamı Açısından İncelenmesi” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 138.Akçaalan, Hacer, (2015). “İşlevsel Kuram Açısından Masal ve Günümüz Kütahya’sında Masalların Durumu ile İlgili Bir Değerlendirme” (Danışman: Prof. Dr. Ali Torun), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
139. Gümüştepe, Nurdan Pamuk, (2016). “İslamiyet Sonrası Türk Destanlarında Masal Motifleri Üzerine Bir Değerlendirme” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Berna Ayaz), Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

140. Gündüz, Yusuf, (2016). “Ahmet Ümit'in Masal Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Öğeleri Açısından İncelenmesi” (Danışman: Prof. Dr. Aziz Kılınç), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
141. Konu, Meltem Merve, (2017). “Çocuklar İçin Hazırlanan Masal Kitaplarındaki Dil Dışı Göstergelerin İncelenmesi”(Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeynep Çetinkaya Edizer), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- 142.Gürsu, Sedat, (2017). “Bingöl/Kiğı Yöresi Masal Örnekleri ve Tahlili” (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazıcı), Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.
143. Akyol, Sonuç, (2017). “Sırduu Sandık/Comoktor (Sihirli Sandık/Masallar) Adlı Kırgızca Masal Kitabı (Metin ve İnceleme)” (Danışman: Doç. Dr. Abdulsalam Arvas) Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
144. Gökalp, Büşra, (2018). “Bingöl Masallarında –Seçilmiş Örneklerde- Sembolik Masal Çözümlemeleri”(Danışman: Prof. Dr. Hikmet Tan) Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.
- 145.Demir, Recep, (2018). “Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi” (Danışman: Prof. Dr. Şahin Köktürk), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
146. Çalışkan Kutay, Fatma, (2018). “Arpaçay Köylerinden Derlenen Masalların ve Halk Hikâyelerinin Motif İncelemesi” (Danışman: Prof. Dr. Ensar Aslan), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- 147.Pelin Hasan Mutlu, (2018). “Türk ve Alman Masallarının Kadın-Erkek İlişkileri Yönünden Karşılaştırılması”(Danışman: Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Akkaya), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
148. Çam, Esra, (2018) “Yunt Dağı Yörük Masalları: Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme” (Danışman: Doç. Dr. Pınar Fedakar), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- 149.Eroğlu, Emine, (2019). “Anadolu Sahası Türk Halk Masalları ve Halk Hikâyelerinde "Su" Motifi” (Danışman: Doç. Dr. Cafer Özdemir), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- 150.Karaaslan, Ceren, (2019). “Anonim Türk Masallarında Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın” (Danışman : Prof. Dr. Filiz Aydoğan Boschele), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , İstanbul.
151. Topçam, Sıla, (2019). “Masal Anlatıcılığı ve Günümüz Masal Anlatıcılığında Hazırlanma Süreçleri” (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Banu Ayten Akın), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- 152.Çiftbaş, Ümit, (2019). “Türk Halk Masallarında Şiddet” (Danışman: Prof. Dr. Eyüp Akman), Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
153. Şen, Gülsüm, (2019). “Türk Masallarına Psikanalitik Yaklaşım” (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Baki Bora Hança), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
154. Demirkıran, Hilal, (2019). “Türk Masallarında Kardeş İlişkileri” (Danışman: Prof. Dr. Sevin Arslan), Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- 155.Heybetli, Çiğdem, (2019). “Anadolu Sahası Türk Masallarında Kozmografya ve Tabiat” (Danışman: Dr .Öğr. Üyesi Aziz Ayva), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 156.Çalışoğlu, Sonay, (2019). “Zonguldak Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin) (Danışman: Doç .Dr. Gül Banu Duman), “Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

1.7.2. Doktora Tezleri

Üniversitelerde masal türü ile ilgili yapılan kronolojik olarak sıralanmış doktora tez çalışmaları:

- 1.Sakaoğlu, Saim, (1971).“Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil”(Danışman: Prof. Dr. Mehmet Kaplan), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- 2.Seyidoğlu, Bilge, (1972).“Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar” (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Kaplan), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
3. Günay, Umay, (1974). “Elazığ Masalları (İnceleme-Metin)” (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Kaplan), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
4. Arslan, Ahmet Ali, (1980). “Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar”(Danışman: Ahmet Edip Uysal), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- 5.Alptekin, Ali Berat, (1982).“Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması(İnceleme)” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
6. Akkoyunlu, Ziya Abdülmecid, (1982). “Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri” (Danışman: Prof. Dr. Umay Günay), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
7. Cemiloğlu, Mustafa, (1989). “Sorgun Köyü Halk Edebiyatı” (Danışman: Prof. Dr. Fikret Türkmen), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
8. Şimşek, Esmâ, (1990). “Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması (2 cilt)”(Danışman:?) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

9. Özçelik, Mehmet, (1993). “Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma (2cilt)”, (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
10. Arslan, Namık, (1994). “Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme-Metinler)”, Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
11. Köksel, Behiye, (1995). “Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme”(Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
12. Önay, Yılmaz, (1995). “Van Masalları Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
13. Emiroğlu, Seyit, (1996). “Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
14. Köktürk, Şahin, (1996). “Azerbaycan ve Türkiye’den Derlenmiş Masalların Karşılaştırma Denemesi” (Danışman: Prof. Dr. Umay Günay), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
15. Kara, Ruhi, (1996). “Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler) (2.Cilt)” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
16. Yavuz, Muhsine, (1996). “Masalların Eğitim İşlevleri Ve Dil Öğretimindeki Yeri” (Danışman: Prof. Dr. Cahit Kavcar), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
17. Karakuzu, Berrin, (1997). “Kadınhanı Halk Anlatımları Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Y. Doç. Dr. İbrahim Altunel), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
18. Özdamarlar, Kadir, (1997). “Develi ve Yöresinin Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografyası”(Danışman: Prof.Dr. Tuncer Gülensoy), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
19. Öcal, Ahmet, (1999). “Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları (2 cilt)” (Danışman: Prof.Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
20. Kılınç, Aziz, (2001). “Yakaafşar Kasabası Anlatı Türleri Üzerine Bir İnceleme (Hikaye, Masal, Fıkra)” (Danışman: Prof. Dr. Kemal Yüce), Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
21. Yılğün, İlkay İpkırmaz, (2002). “Hint Masallarındaki Motifler” (Danışman: Doç. Dr. Korhan Kaya), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

22. Kocaaslan Uçkun, Rabia, (2003). “Gagavuz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi” (Danışman: Prof. Dr. Fikret Türkmen), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
23. Dilek, İbrahim, (2003). “Altay Masalları” (Danışman: Prof. Dr. İsa Özkan), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
24. Bakırcı, Nedim, (2004). “Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerinde Bir İnceleme”(Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
25. Baydemir, Hüseyin, (2004). “Özbek Halk Masalları (İnceleme-Metin)” (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
26. Güneş, Hasan, (2006). “Grimm Masallarının Çocuklar Üzerindeki Etkileri” (Danışman: Prof. Dr. Yücel Kocadoru), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
27. Zeynep, Çetinkaya, (2007). “Masalların Türkçe Öğretimindeki Yeri ve Önemi” (Danışman: Y.Doç.Dr. Mehmet Yardımcı), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
28. Türkan, Kadriye, (2008). “Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar” (Danışman: Özkul Çobanoğlu), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
29. Gökdemir, Gönül, (2008). “Kıbrıs Türk Kültüründe Masal Geleneği” (Danışman: Özkul Çobanoğlu), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,
30. Işık, Neşe, (2009). “Türk Masallarının Sembolik Açıdan Çözümlemesi” (Danışman: Esma Şimşek), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
31. Saçkesen, Ahmet, (2010). “Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı”(Danışman: Ali Duymaz), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
32. Kasımoğlu, Handan, (2010). “Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları”(Danışman: Pakize Aytaç), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
33. Gökbulut, Burak, (2010). “Kıbrıs Türk Masalları ile Uygur Türk Masalları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)”(Danışman: Prof. Dr. Mehmet Aça), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
34. Harmancı, Meriç, (2010). “Türk Masallarında Keloğlan Tipi”(Danışman: Prof. Dr. Aynur Koçak), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
35. Gültekin, Mustafa, (2010). “Tataristan Masalları Üzerinde Bir Araştırma”(Danışman: Prof. Dr. Metin Ekici), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- 36.Bakırcı, Nedim, (2010). “Kırım Tatar Masalları” (Danışman: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 37.Erşahin, İbrahim, (2011). “Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması”(Danışman: Prof. Dr. Gülhan Atnur), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- 38.Nazlı, Atiye, (2011). “Binbir Gece Masalları'nın Anadolu Türk Masallarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma” (Danışman: Y.Doç. Dr. Seyit Emiroğlu), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 39.Sibel, Turhan Tuna, (2013). “Türk Masallarının Varoluşçuluk Açısından İncelenmesi” (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Naci Önal; Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- 40.Uysal, Yavuz, (2014). “Hakas Masalları (İnceleme-Metinler)”(Danışman: Doç. Dr. Bayram Durbilmez), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
41. Ege, Fatih, (2015). “Arketipsel Sembolizm Bağlamında Kuzeydoğu Anadolu Masallarının Analizi”(Danışman: Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak), Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 42.Gümüş, İbrahim,(2015). “Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi” (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Öcal Oğuz), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
43. Kasımoğlu, Seval, (2017). “Binbir Gece Masallarında Kahraman İzleği: Şehriyar'ın Farkındalık Yolculuğu” (Danışman: Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
44. Tıkbaş Apak, Fadime, (2017). “Anadolu Sahası Türk Masallarındaki Olağanüstülük Motifi ve Uygulamalı Halk Bilimi”(Danışman: Doç. Dr. Bekir Şişman), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- 45.Alsaç, Fevziye, (2017).“Anadolu Masallarında Yapı, İzlek ve Masal Kahramanlarının Tip Tahlili”(Danışman: Prof. Dr. Ebru Şenocak), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- 46.Yalçinkaya, Fatoş, (2018). “Uygur Sihir Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi” (Danışman: Prof. Dr. Alimcan İnayet), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- 47.Akın, Kevser, (2018). “Estami Yazgan'ın Masallarındaki Söz Varlığından Hareketle Bağlam Temelli Okuma Faaliyetlerinin Kavram Gelişimine Etkisi” (Danışman: Prof. Dr. Hasan Kavruk), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

48.Sargın, Mustafa, (2018). “Tokat Masalları Üzerine Araştırma ve İncelemeler” (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Naci Önal), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

49. Balcı, Serkan, (2019). “Türk Dünyası Masalları Tip Katalogu” (Danışman: Prof. Dr Özkul Çobanoğlu), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

1.7.3. Masal Kitapları

Daha önce ayrıntılı bir şekilde masallara yer veren metinler ve akademik çalışmalardan bahsettik. Aşağıdaki kitaplar basım tarihlerine göre sıralanmış masal kitaplarıdır:

Alangu, Tahir, (1961). “Billur Köşk Masalları”, İstanbul.

Tansel, Oğuz, (1962). “Altı Kardeşler”, 2. B., Ankara,

_____, (1963).“Üç Kızlar”, Ankara.

_____, (1966).“Mavi Gelin”, İstanbul.

Alangu, Tahir, (1967). “Keloğlan Masalları”, İstanbul.

Boratav, Pertev Naili, (1969). “Az Gittik Uz Gittik”, Ankara.

Barlas, Uğuroğlu, (1975). “Safranbolu Masalları”, Karabük.

Kartal, Numan, (1981). “Keloğlan Dağlar Padişahı”, İstanbul.

Güney, Eflatun Cem, (1982). “Masallar”, Ankara.

Oktürk, Şerif , (1982). “Anadolu Masalları”, İstanbul.

Sarıyüce, Hasan Latif, (1983). “Anadolu Masalları I”, İstanbul.

_____, (1983).“Anadolu Masalları II”, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim, (1983). “Kıbrıs Türk Masalları”, Ankara.

Mehmet S. Aygen,-Süleyman Bozok-Hüseyin Genç, (1983).“Afyonkarahisar Masalları”, Afyon.

Sandaş, Sait, (1984). “Türk Masalları”, İstanbul.

Kartal, Numan, (1984). “Keloğlan Geldi”, İstanbul.

Akdemir, Rıza, (1985). “Çocuklarımıza Masallar”, Ankara.

Babacan, Bahtiyar, (1985). “Keloğlan Masalları I / Ali Cengiz Oyunu”, İstanbul.

- _____, (1985). “Keloğlan Masalları II”, İstanbul.
- _____, (1985). “Keloğlan Masalları III / Altın Heybe”, İstanbul.
- Özkan, Hakkı, (1985). “Keloğlan Masalları”, İstanbul.
- Özdemir, Erol, (1985). “Anadolu Masalları I”, İstanbul.
- Akdemir, Rıza, (1985). “Çocuklarımıza Masallar”, Ankara.
- Bayladı, Derman, (1986). “Anadolu Masalları I”, İstanbul.
- Çelikkol, Nermin, (1986). “Annemin Masalları”, İstanbul.
- Özdemir, Erol, (1986). “Anadolu Masalları II”, İstanbul.
- Kuş, Zeki, (1986). “En Güzel Türk Masalları”, İstanbul.
- , (1987). “Anadolu’dan Masallar”, İstanbul.
- Kartal, Numan, (1987). “Aslan Keloğlan”, İstanbul.
- Taner, Nuri, (1988). “Masal Araştırmaları I / (Folktale Studies)”, İstanbul.
- Ercilasun, Ahmet Bican, -.Turan, A. Şekür, (1989). “Uygur Halk Masalları”, Ankara.
- Caferzade, Azize, (1990). “Anamın Masalları”, İstanbul.
- Alptekin, Ali Berat, (1991). “Hayvan Masalları”, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim, (1991). “Türkmen Halk Masalları”, Ankara.
- K. D. (hızl: İbrahim Aslanoğlu), (1991). “Türk Masalları”, İstanbul.
- Kuş, Zeki, (1992), “Açıl Susam Açıl: Masal Tekerlemeleri, Masallar”, İstanbul.
- Yavuz, Muhsine Helimoğlu, (1992). “Kim Uyur Kim Uyanık”, Ankara.
- _____, (1992). “Cigaramın Üstünde Bir Topal Karınca”, Ankara.
- _____, (1994). “Şahmaran”, Ankara.
- _____, (1997). “Masallar ve Eğitimsel İşlevleri”, Ankara.
- Taner, Nuri, (1995). “Yalova Masalları”, İstanbul.

Karadağ, Metin- Akkaya, Mehmet, (1997). “Kazdağı Masalları”, Ankara.

Gürgöze, Mediha, (1997). “Anadolu Masalları”, İstanbul.

Gökalp, Ziya, (1997). “Çocuklara Seçme Masallar”, İstanbul.

Yücel, Tahsin, (1997). “Anadolu Masalları”, İstanbul.

Şirin, Mustafa Ruhi, (1998). “Masal Atlası”, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim, (1999). “Masal Araştırmaları”, Ankara.

Tezel, Naki, (1999). “Türk Masalları”, İstanbul.

Makas, Zeynelâbîdin, (2000). “Türk Dünyasından Masallar”, İstanbul.

Onaran, Alim Şerif, (2001). “Binbir Gece Masalları”, İstanbul.

Boratav, Pertev Naili, (2001). “Masallar I: Uçar Leyli”, İstanbul.

Önal, Ülkü, (2001). “Kartallar Padişahı (Ardanuç Halk Masalları) I”, Ankara.

Alptekin, Ali Berat, (2002). “Taşeli Masalları”, Ankara.

_____, (2003). “Kazak Masallarından Seçmeler”, Ankara.

Önal, Ülkü, (2004). “Ahıska Masalları ve Hikâyeleri”, Ankara.

Oğuz, M. Öcal – Aydoğan, Emine, (2004). “2003-2004 Yıllarında Çorum’dan Derlenen Masallar”, Ankara.

Karadavut, Zekeriya, (2006). “Kırgız Masalları”, Konya.

Boratav, Pertev Naili, (2007). “Zaman Zaman İçinde” , Ankara.

Arslan, Mustafa, (2008). “Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar”, Denizli.

Alangu, Tahir, (2009). “Kediler Padişahı” İstanbul.

1.8. Edebî Anlatılarda ve Masallarda Tipoloji

1.8.1. Tip Kavramı

Masal, destan, halk hikâyesi ve fıkra gibi edebi anlatılara ilişkin çalışmalarda “tip” incelemelerinin önemi büyüktür. Bu anlatıları incelemek, anlatılardaki tiplere ilişkin tahlil ve yorumlamaları da gerektirir. Tiplerle ilgili yapılan tahlil ve yorumlar sadece tiplerin bulunduğu anlatımları değil, anlatımları oluşturan toplumları da her açıdan daha açık, anlaşılır bir konuma getirecektir. Tipler bir nevi edebi anlatıların anahtarı işlevini görür.

Dünyadaki tüm Batılı araştırmacılar (Antti Aarne’nin Masalların Tip Katalogu ve Stith Thomson’un Halk Edebiyatı’nın Motif İndeksi, V. Propp’un Masalın Biçimi vb.) hazırlamış olduğu tip ve motif indekslerini kullanmaktadır. Türk araştırmacılar da bu önemli kaynaklardan yararlanmaktadır.

Dünya masalları üzerine çalışan araştırmacı Thompson tarafından; “Tip, varlığını bağımsız olarak koruyabilen geleneksel bir masaldır. O, bir bağımsız masal olarak anlatılabilir ve başka bir masala gerek duymaz.” olarak ifade edilmektedir (Sakaoglu, 2016: 28).

Türkçe Sözlük’te tip: “Aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek” olarak tanımlanmaktadır (<http://tdk.gov.tr>, erişim tarihi : 25.09.2019).

Halkbilimciler “tip” kavramıyla ilgili çalışmalar yapmış ve birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu sahada kullanılan tipoloji metodu birtakım evrensel değerlerin başka kültürlerde tipleşme süreçlerini açıklamakla yükümlüdür. Edebî eserde tipolojik tahlil yaparken birçok unsura dikkat edilmeli ve titiz bir çalışma yürütülmelidir. Öncelikle, tip olan unsurları belirlemek ve benzer eserler içinde örneklerinin olduğu incelenmelidir (Kara Düzgün, 2007: 16).

Masal, destan, mesnevi, roman, tiyatro gibi edebi anlatıların temelini oluşturan tipler üzerinde duran önemli isimlerin başında Mehmet Kaplan gelmektedir. Kaplan, “Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3/ Tip Tahlilleri” adlı eserinde tip için; Olaya bağlı oluşan edebi anlatılarda, olayın cereyan etmesinde ilk elden rolü olan ve anlatı boyunca duygu ve durumların kendine bağlandığı bir kahraman bulunmaktadır. Bu kahraman bazen karışık bazen basit özellikler göstermektedir. “Tip” adı verilen bu kişilerse basit karakterli olup küçük farklar gösterse de bir bakıma anlatılarda ismi değişen genellikle aynı işlevde olan kişilerdir. Edebi anlatılarda tipin sahip olması

gereken en önemli unsur benzer anlatılarda başka örneklerinin de bulunmasıdır. Tip anlatıda benzer olaylar silsilesinden geçer ve benzer fiziki ve manevi unsurlar taşırsa tip olarak kabul edilebilir. “Tipler sosyal bakımdan manalıdır. Onlar muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler. Bunlar arasında toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tipler de vardır. Tipler vasıtasıyla, içinde vücuda geldikleri toplumun sosyal şartlarını, zihniyet, örf ve adetlerini anlamak da kolay oluyordu.” (Kaplan, 2019: 9-10).

Luakcs (1986) tipleri insan davranışlarının değerlendirildiği birer olgu sayar. Bunlar tarihsel gelişimleri içinde ortaya çıktıkları alandaki toplumsal eğilimleri ve toplumun değişim sürecini gösterirler. “İnsanları içinde bulundukları çevrede ağır basan bir takım güçler değiştirir. Fakat değişen tek tek insanların kişilikleri değildir.” (Teker ve Büyükarman, 2018: 475). Lukacs’ın bu ifadesini sosyal bir değişim olarak düşünebiliriz.

“Tip birbirine az çok benzer insanların temel özelliklerini, ana niteliklerini toplayan, temsil eden kişidir. Özel yaşantıları, özel durumları içinde genele ilişkin ortak çizgiler bulunur. Tip kişinin içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevreyle, varlıklarla birlikte belirir. Tip pek çok özelliğe sahip olan insanın bu özelliklerinden belirginini seçip onu belirtmek demektir.” (Çetin, 2008: 149-150).

Ülkü Eliuz, edebi anlatılarda tip için: “Toplumsal bir değerın kişileşmesi, bir değer yoğunluğunun insanlaşmasıdır. Anlatma esasına bağlı edebi eserin en asli unsurlarından biridir. Yoğunluk kazanan değer, nitelik ve ölçü tipin genel karakterini belirleyen anlam yüklü özellikler bütünüdür” (Eliuz, 1999: 139).

Benzer tanımlamalardan da görüldüğü üzere tipler toplumun yaşam şeklini, gelenek ve göreneklerini, ideallerini anlamamızı sağlayan en önemli ve ideal örnektir. Her toplum, kendisini farklı mekan ve zamanlarda temsil eden/edecek belirli tipler oluşturur. “Bu sebeple her tip, toplumdaki çeşitli katmanların küçük bir örneğidir. Her tipin kendisine has olan ve toplumca da kabul görmüş belli özellikleri vardır. Her tip, bir veya birden çok özelliği bünyesinde taşıyabilir. Değişik isimlerle, değişik masallarda yer alan fakat olaylar, durumlar karşısında aynı tepkilerde bulunabilen, aynı karakter özelliğini taşıyan kahramanlar, birer tip meydana getirebilirler” (Sever, 1995: 35).

Tip, yaşadığı cemiyetin ortak yönlerini kendinde topladığı ölçüde yayılma, tanınma ve kabul edilmeye başlar. Tipe ait unsurlar ona halk tarafından atfedilmiş, halk

onu görmek istediği kalıplar içine almış böylece tip kalıcılık ve ebedilik kazanmıştır. Bu sebeple de tip; halkın gözü, kulağı, hissiyatı, aklı, yargı gücü, zekası ve sesi olma görevini yürütmüştür. “Hiçbir tip, ferdi bir şahsiyet olarak ifade edilemez. Tipin şahsiyeti cemiyetin ve bu cemiyette yasayan insanların ortak eğilimlerine göre şekillenir. Toplumdaki gelişim ve değişime paralel olarak tipe yeni unsurlar eklense de bu durum hiçbir zaman tipin belirgin vasıflarını değiştirmez” (Harmancı, 2010: 38). Tipin bu şekilde ele alınması onun sosyal kimliğine ilişkin yapılan bir diğer değerlendirmedir.

Tip ve karakter arasında bazı farklı unsurlar bulunmaktadır. Tip kavramını daha iyi anlayabilmek için öncelikle tip- karakter gibi edebi kavramların ayırımına varmak gerekir. Bunların arasındaki farklılıkları ele alan Nurullah Çetin’in görüşleri şöyledir: “Tip benzerleri çok olan kişinin sosyal boyutuyla işlenmesidir. Amaç ortada belirgin biçimde var olan sosyal bir durum, olay ve olguyu bir kişi vasıta kılınarak yansıtmaktır. Tip çizmede sosyal olgu amaç, kişi ise araçtır. Karakter ise toplumda benzerleri çok olsa bile özellikleri, durumları, sorunları, beklentileri sosyal düzeye aktarılmadan, toplumsal bir mesele olarak salt bireysel planda irdelenen kişidir. Onun dramı, sosyal boyuta taşınmadan; salt kendi bireyselliği içinde bırakılır. Karakter çizmede kişi, tipte olduğu gibi araç değil amaçtır. Asıl olan sosyal bir durumun verilmesi değil; kişinin açılması ve sergilenmesidir.” (Çetin, 2008: 162).

Metin Ekici, “*Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri*” adlı bildirisindeki tip ve karakter arasındaki farkla ilgili anlatımlardaki “iç ve dış dünyaya yönelik” olayı yaşayan kişilerin karakter olduğunu dile getirir. Bu karakterlerin sabit unsurlarının az olduğunu ve her anlatmada farklılıklar gösterdiğini belirtir. Kurmaca olan bu karakterler, yazarın hayalinde oluşturduğu özellikleri iletirler. “Tip” ise değişmez unsurlara sahip, tek bir anlatıda değil benzer özellikleriyle birçok anlatıda karşılaştığımız karakterlerdir. “Tipler muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler” (Ekici, 2000: 124).

Tip, şahsiyet ve karakter üzerinde duran Ülkü Düzgün Kara’nın, “*Başkurt Destanlarının Tipolojisi*” adlı doktora tezindeki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Edebî eserde “tip” kavramı, karakter ve şahsiyet kavramlarından tamamen ayrılır. Tip, sosyal bakımdan manalıdır. Onlar, edebî eser içinde, muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder. Toplumun inandığı temel kıymetlerden

kastedilen sadece idealler değildir. Toplum ideal olmayanları da tipolojik bir tasnife tabi tutar. Edebî eserler dikkatle tetkik edildiğinde görülecektir ki, “tip”in birden çok sıfatı vardır. Hatta bu tiplere özgü sıfatlar bir süre sonra insanların kişiliklerinin tasvirinde birer benzetme unsuru olarak kullanılmaya başlamıştır. Yani, tiplerin sahip olduğu özellikler, bir milletin -müspet veya menfi- ortak değerleridir. Tip, tarihi bir şahıs olabileceği gibi hayalî biri de olabilir. Fakat eser içindeki macerasına devam ettiği sürece tarihi ya da hayalî olsun artık kendine ait söz hakkı kalmamıştır” (Kara Düzgün, 2007: 19-21).

Düzgün, edebî anlatılardaki tip incelemelerinde karşılaşılabilecek en önemli sorunlardan birinin anlatılardaki “kahramanın tip mi, karakter mi yoksa şahsiyet mi” olduğuna karar vermek olduğunu vurgular. Tiplerin daha çok sözlü edebiyat türlerinden olan “masal, destan, mitik anlatımlar” vb. karşımıza çıktığını ve roman, hikâyelerdeki kahramanların daha çok karakter, şahsiyet özelliğini gösterdiği görüşündedir. Aynı zamanda tipin oluşum ve gelişim süreciyle ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Tipe ait birçok unsur zamanla değişim, dönüşüme uğrar. Ortaya çıkan tipler dönemlerin kendine has maddi – manevi nitelikleri dolayısıyladır. Her medeniyet o medeniyete özgü tipler yaratır. Tipin oluşmasındaki süreç ve şartlar bir devamlılık ilkesi ile doğrudan bağlantılıdır. Devamlılık ayrı ayrı şahıslar üzerinde belirli davranış ve tutumlar şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, tek bir şahsa kendisinden sonra atfedilen unsurlar yoluyla da ortaya çıkabilir” (Kara Düzgün, 2007: 15-19). Görüldüğü üzere tiplerin oluşum süreci basit olmamakla birlikte süreklilik arz eder. Tipler ilk zamanlardan beri gelişim ve dönüşüme uğramışlardır.

1.8.2. Masallarda Tipoloji

Şakir İbrayev, tipoloji hakkında görüşlerini şu şekilde ifade eder; “Folklor araştırmalarında yararlanılabilecek en elverişli metotlardan biri tipolojidir. Folklorda tipoloji kavramı, bir ya da birçok halkın aynı veya benzer olan mirasının karşılaştırılıp araştırılmasıdır. Bir halkın benzeri verimleri arasında tipoloji kuramı kullanılarak araştırma yapmak mümkündür. Araştırmalarda yapılacak karşılaştırmaların tümü tipoloji kapsamına girmeyeceği gibi, her unsuru tek tek tipoloji yönünden ele alıp incelemek de mümkün değildir. Karşılaştırılanları kendi aralarında sınıflayıp yorumlamadan, millî kültürdeki yerini belirlemeden, eserdeki yerini tespit etmeden, üst üste yığmak tipolojiden uzaktır. Edebî tipoloji, eserde seçilen herhangi bir unsurun tipik özelliklerini araştırır”

(İbrayev, 1998: 45-47). Tipolojinin folklor araştırmalarına elverişli olması onun dinamik yapısından kaynaklanır.

Folklorun bu dinamik yapısında değişen, dönüşen edebi anlatılardan olan masallar, meydana geldikleri toplumun ikliminden etkilenir ve bu iklimi ihtiva ederler. Anlatılarda görülen bu iklim etkileri tipik olarak kabul edilir ve edebiyatımızın köklü kültürünün taşıyıcıları olarak görülürler.

Kara, edebi anlatılardaki iklimi şu şekilde ifade etmiştir: “Edebi eser teşekkül ettiği toplumun ve dönemin sosyal, fikri, felsefi anlayışını yansıtır. Bu eserlerden kişi üzerine inşa edilenler, eserdeki kahramanlar vesilesi ile dönemin ideal insan tipini ortaya koyar. Böylece tip haline dönüşen eser kahramanları sadece içinde bulunduğu eser ile değil, toplumun yaşadığı dönem ve geleceğine tekabül eden sınırlar içinde sosyal bir olgu haline gelir” (Kara Düzgün, 2007: 15).

Türk masallarıyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda “tip” ifade edilmek istenen masalın çeşidi ve türüdür. Tip kavramı etrafında şekillenen tipolojiden kasıt, karakter üzerine şekillenen bir gelenek ve işlevi belirginleşen unsurlardır.

Esmâ Şimşek, doktora çalışmasında tip olgusunun masal kahramanlarına yönelik bir olgu olmadığını ifade eder. “Type” kelimesinin değişik anlamlara geldiğini masallar için kullanılan “tip” kavramının bu anlamların tamamen dışında olduğu bilgisini verir (Şimşek, 1990: 92).

Masalların tasnifi bölümünde daha önce bahsettiğimiz üzere masallar ve tip konusunda Thompson, tip için “gelenekte bağımsız olarak yaşayabilen anlamlı bir masaldır” der. Thompson, Aarne’ nin her masal tipine bir numara verdiği sınıflandırma çalışmasından yola çıkarak “*The Types of The Folktale*” sınıflandırmasını yayımlamıştır. Bu sınıflandırma alt başlıklarıyla birlikte; hayvan masalları, asıl masallar, fıkralar, zincirlemeli masallar, sınıflandırmaya girmeyen masallar şeklindedir (Çobanoğlu, 2016: 140-141). Görüldüğü üzere başlıklar ve alt başlıkların her biri tip olarak kabul edilebilir ve masalda tipten kasıt masalın muhtevasıdır. Tip ve kahraman arasında herhangi bir bağ yoktur.

Masalları yapı özelliklerine göre tespit eden Propp, masallardaki “sabit” ve “değişken” unsurları bulur. Sabit unsurlar masal kahramanlarının eylemleridir aynı zamanda bunlara “fonksiyon” da denilir ve masallardaki fonksiyonlar birbirinin aynısıdır.

Değişken unsurlar ise masallardaki şahıs ve çevredir. Yönteme göre, karakter ve eylemler bağlantı içerisinde (Çobanoğlu, 2016: 235).

V. Propp, masalın işlevi ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“İşlev kişinin eylemidir ama bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre belirlenmiştir. Bir başka deyişle, kişilerin eylemleri, masalların temel bölümleridir ve V. Propp bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerinden soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerini dikkate alarak belirler. Kuşkusuz, bütün masalarda, bu işlevlerin tümüne rastlanmaz ama, aradan bir ya iki işlevin eksikliği (kimi masalarda, bazı kesitlerin atlandığı, kısaltıldığı görülür) bu işlevlerin, masalların olay örgüsündeki ortaya çıkış düzenini (sırasını) sarsmaz, değiştirmez. Kişiler farklı masalarda değişik özelliklerle donatılmışlardır, öz nitelikleri farklıdır ama yaptıkları eylemler temel yapılarıyla, işlevleriyle aynıdır.” (Propp, 2001:11). Diyebiliriz ki işlev diye adlandırılan unsurlar değişmezdir. Her ne kadar kişiler değişirse değişsin bu işlevler hep var olacaktır zaten masadaki yapıyı oluşturan unsurlar da bu işlevlerdir.

Ülkü Düzgün Kara, “*Başkurt Destanlarının Tipolojisi*” adlı doktora tezinde; masal kahramanının çeşitli özelliklere sahip olsa da eylemlerinin aynı olduğunu ve bu eylemlerin belirli ve değişmez oluşunun masal tipini ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Edebi anlatılardaki “tip”in daima kendinden istenileni yapan bireysel hareket etme özgürlüğünden yoksun kişiler olduğunu, var oldukları toplumun bakış açısına, kültürüne ve düşüncesine göre şekil aldığını belirtmektedir (Düzgün Kara, 2007: 76). Görüldüğü üzere tiplerin işlevlerinin sıralı, amaçlı olması ve kesinlik içermesi masalda kahramanların tip olarak görülmesinin bir diğer nedenidir.

Her masalda olay ve durumlarda birinci ve ikinci dereceden rol oynayan kahramanlar vardır. Fakat bunlar tek başlarına tip olarak ele alınmaz. Değişik adlarla farklı masalarda yer alan ve durumlar karşısında aynı tepkileri veren kahramanlar bir tip meydana getirebilirler (Sever, 1995: 35)

Daha önce yapılan çeşitli masal tip çalışmaları bulunmakla birlikte masalarda din adamı adı altında bütüncül bir çalışma olmadığını tespit ettik. Türk masallarıyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda “tip” ifade edilmek istenen masalın çeşidi ve türüdür. Bizim çalışmamızdaki “tip” kavramı etrafında şekillenen tipolojiden kasıt, karakter üzerine

şekillenen bir gelenek ve işlevi belirginleşen unsurlardır. Biz bu çalışmada etrafında bir gelenek oluşan din adamı tipolojisi üzerinde şekillenen yapıyı ele alacağız. Çalışmamıza, günümüz şartları ve sosyal şartlar düşünülmezsizin kadim Türk kültüründen gelen çeşitli tipler de dahil edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMI TİPOLOJİSİ

2.1. Türk Masallarında Din Adamı Tipi

“Din adamı” kavramı, bilhassa İslâmiyet kapsamında ele alındığında, oldukça tartışmalıdır. Bu sebeple kavramı yorumlamak ve kavram hakkında bilgi vermek, aynı din kavramında olduğu gibi hiç kolay değildir. Din ve din adamı kavramlarını genel bir şekilde açıklamakla beraber çalışmamızda, kabul görmüş ve benzer işlevleri dolayısıyla tipleşen din adamının masallarda nasıl bir anlayışla, işlevle ele alındığını tespit etmeyi amaçlıyoruz. Din olmadan din adamı kavramı olmayacağından öncelikle din daha sonra din adamı kavramını tanımlayacağız:

TDK’nin Türkçe Sözlüğü’nde din; “Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet”, “Bu

nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/erişim tarihi:13.10. 2019>).

Din kelimesi farklı dillerde farklı anlamlara gelmektedir. “Örneğin; “Öz Arapça’da din “usul, örf, âdet, tutulan yol ve huy” gibi anlamlara gelmektedir. Aramî-İbranî dillerinde din “mülk, idare etmek, hükmetmek, ceza, yargı, hesap, muhasebe ve mükâfat” anlamlarında kullanılmaktadır. Farsça’da “daenâ” terim olarak “din” anlamındadır; “din ve mezhep edinmek, inanmak, âdet edinmek” manasına gelir. Eski Yunanca’da ise din, “korku ile karışık sevgi ve saygı” anlamına gelmektedir” (Tümer, 1994: 312).

“*Din kutsalın tecrübesidir*” (Akt. Wach 1995: 37). Rudolf Otto’nun bu kısa tanımının bütün dinleri içine aldığı düşünülebilir ve insanın varlığının bir gereği olarak kutsal olanı yaşayabilme kabiliyetini anlatır. Bu ifade dinin insanlara özgü bir tecrübeye dayandığını doğrular (Tümer, 1994: 315). Dinin görülmediği devir ve toplum mevcut değildir.

Din için Ünal (2005), “*İnsanoğlunun kutsalla kurduğu bağ*” tanımını yapmaktadır. Otto ve Ünal’ın tanımları birbirini tamamlamaktadır. Kutsal olan çok farklı şekillerde birçok kez gerçekleşebilir. İnsanoğlunun bu oluşumlar etrafında kutsalla kurduğu bu bağ, dinlerin öğretileriyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişkilidir (Eren, 2018: 152).

Günay’ın belirttiği antropolog Geertz’in tanımı oldukça kapsamlı çok boyutlu bir tanımdır; “Din, insanlarda uzun süreli, geniş kapsamlı ve güçlü güdüler yerleştirmeye çalışan bir semboller sistemidir.” Bu sembollerin insanlarda kalıcı davranış biçimleri oluşturmalarının amaçlandığı söylenmektedir (Günay, 2014: 218). Din, tarihin bütün dönemlerinde tüm toplumlarda mutlak surette insanın düşünce ve davranışlarında kendini gösteren evrensel bir olgu olmuştur (Günay, 1995: 261). Bu evrensel olguyla insanlar arasında aracılık eden kişiler ise din adamları olmuştur.

Din adamı, TDK’nin Türkçe Sözlüğü’nde; “Mesleği dinle ilgili işler olan görevli” olarak geçmektedir (<http://www.tdk.gov.tr/> erişim tarihi: 13.10.2019). Tanıma bakıldığında din adamı için resmi ya da gayri resmi diye bir ayırım yapılmamıştır. Toplamlar zamanla ihtiyaç doğrultusunda din işleri ile ilgili müesseseler kurmuş ve din adamlığı da bu müesseselerin güdümüne girmiş, resmi bir sıfat kazanmıştır.

Akın'a (2015) göre din adamlığı, "Günümüzde anlaşıldığı şekli ile din adamlığı, ilkel din olgusunun gelişip, karmaşık bir yapıya sahip olması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak TDK'nin tanımı esas alındığında, din adamlığı eski göçebe Türklerin de dini inancı olan Şamanizm'e kadar dayandırılabilir. Şaman sözcüğü; Hindistan Pali dilinde 'ruhlardan esinlenen kişi' anlamına gelen Sramana sözcüğü, Mançu dilinde "oynayan, zıplayan" anlamına gelen "şaman" sözcüğü ile ifade edilir" (Erdemir, 2019: 15).

Şamanlara aslında büyücü ve otacı denilebilir. Bunun yanında ilkel toplumlardaki hastaları iyileştirdiği ve sihirbaz gibi "fakirsel" mucizeler gösterdiği söylenebilir. Bunlardan başka şamanlar rahip, mistik ozan olarak da nitelendirilir. Şamanlar ilkel toplumlar içinde kendine özgü sihirsel-dinsel yapılanmanın belirtilerini gösterir (Eliade, 1999: 22).

İslamiyet'te "din adamlığı" kavramı insanlığın tarihi kadar geçmişe götürülür. İlk insan, ilk peygamber olan Hz. Adem aynı zamanda ilk din adamıdır (Bayraklı, 1994: 147). "Kur'an'da 'din adamı' anlamında "Kıssîs" ve "ruhban" gibi kullanılan kelimeler günümüzde Müslüman din adamları için kullanılan "muezzin", "imam", "vâiz" ve "müftü" gibi kelimeler Kur'an kaynaklıdır." Bu görüştekilere göre, din adamı "Kendisine uyulan, örnek şahsiyete sahip ve dinî meseleleri derinlemesine bilen ve durmadan araştıran" kişidir (Bayraklı, 149-151).

İster semavi ister geleneksel olsun her dinde Tanrıyla iletişime geçme yöntemleri mevcuttur. Bu yöntemler, bireyin Tanrıya ulaşması yönündeki engelleri kaldırır. Semavi ve geleneksel dinler bu yöntemin kusursuz işlemesi için din adamlarına ihtiyaç hisseder. Her din bu bağlamda belirli kademeleri olan din adamına sahiptir.

Din adamları, Tanrı ve insanlar arasında aracılık eden halka dini öğretiler ibadetlere rehberlik eden kişilerdir. İnsanın tek başına manevi ihtiyaçlarını karşılayamayacağı aşikârdır. İnsanın, manevi ilişkilerini huzurlu bir şekilde sürdürebilmesi için, ona doğru bilgiler verecek kişilere her zaman ihtiyaç duyar. "Bir taraftan yaratıcısıyla, diğer yandan kendi iç ve dış âlemleriyle bağlantı ve ilişkiler halinde olan insan bu bağlantı ve ilişkileri sağlıklı yürütebilmesi için bir eğiticiye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı karşılama görevini de iş bölümü ve uzmanlaşma sonucu din adamı üstlenmiştir. İnsan, kendi başına bunların neler olduğunu ve nasıl uygulanacağını ne bilebilir ve ne de yerine getirebilir." (Aşut, 2016: 14).

Türklere de İslamiyet öncesi ve sonrasında inandıkları dinler çerçevesinde belirli din adamları önderlik etmiştir. İslamiyet öncesinde mistik, dini karakter olan şaman, İslamiyet sonrasının din adamları anlatılarda birbirinin devamı niteliğinde benzer işlevlere sahip olmuşlardır. Bu işlevler zamanla din adamlarının bir karaktere sahip olmasını sağlamıştır. Bu karakterler de edebi ürünlere tip olarak yansımıştır. Medeniyetlere ait edebi anlatılar söz konusu din adamlarını tespit etmek için son derece önemli eserlerdir. Masallar da bu din adamlarının çeşitli yönleriyle işlendiği önemli edebi yaratmalardır. Masal araştırmamızda tespit ettiğimiz ve işlevlerini incelediğimiz eski Türk kültürüne ait din adamı tipleri: Ak sakallı ve Hızır, din görevlileri ise müftü, imam, müezzin masallarda daha az rastladığımız papaz ve kadı tipleridir. Sosyal hayatla ilgili din adamları ; hoca, molla, derviş, yaşlı / ihtiyar adam, kadın, pir, şeyh ve keşişlerdir. Bu tiplerle ilgili alt başlıklarda detaylı bilgi verilecektir.

2.1.1. Eski Türk Kültürüne Ait Din Adamları

Kültürü meydana getiren önemli unsurlardan biri dindir. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle değişime uğrayan dünya görüşleri ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal birçok değişiklik, edebi yaratmalara da yansımıştır. Eski inanç ve dünya kültürünün izlerini barındıran Türklerin geçmişin izlerini taşıyan kültürü İslamiyet’le de, yeni bir kılığa bürünmüştür. Eski inanç ve gelenekler tam anlamıyla silinmemiştir fakat muhtelif unutulma süreci yaşanmıştır. Bu yeni kültüre uyum süreci ve unutma sürecinin etki ve izlerini en güzel şekilde edebi yaratmalardan olan destan, efsane, masal ve halk hikâyelerinde görmekteyiz. Bu bağlamda İslamiyet’ten önce meydana getirilmiş veya İslami etkiyle oluşturulmasına rağmen eski kültürün izlerini taşıyan edebi Türk anlatılarında o döneme ait kültür ve inanç unsurlarının yeni din kabulüyle başka bir görünüme kavuştuğunu söyleyebiliriz. Edebi anlatılarda sözü edilen yeni görünümler ve değişiklikler arasında üzerinde önemli durulması gereken isimler, Ak sakallı ihtiyarlar ve Hızır tipleridir.

2.1.1.1. Ak Sakallı İhtiyar

Destan, efsane, masal, halk hikayesi vb. edebi yaratmalarda genel itibariyle kahramanlara yardımcı rolüyle karşımıza çıkan ak, gök sakallı ihtiyarlar mevcuttur.

TDK’nin Derleme Sözlüğü’nde Ak sakallı kelimesi: “Ermiş, eren” anlamına gelmektedir (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 15.12.2019). Ak sakallı ihtiyarlar diğer halk anlatımlarında olduğu gibi konumuz itibariyle özellikle masallarda karşımıza sıkça

çıkmaktadır. Yolda kalan yardıma muhtaç kahramanlar, çaresizce dua edenler, hastalık, kıtlık, yol göstericilik, ikilem gibi zor durumlarda koruyucu iye olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Deneyimli, ermiş olan bu tiplere ak, gök gibi sıfatların verilme nedenlerini sembolik unsur olarak mitolojide arayabiliriz.

Beyaz (ak) rengi inanışlarda, “aydınlık, ışık, güneş, hava, saflık, temizlik, iffet, masumiyet, sadelik, mükemmellik, kutsallık, kurtuluş, ruhsal yetkinlik” anlamlarına gelmektedir. Türk mitoloji ve kültüründe yaygın olarak yer bulan beyaz renk, aklık, arılık, ululuk anlamlarında ifade edilmiştir. Beyaz, mavi (gök mavisi) gibi Gök Tanrı’nın ya da Ülgen’in rengi sayılmaktadır. Yaratılış esnasında Ülgen’e ilham veren peri ya da ruhun adı da Ak Ene’dir. Gök ve yer unsurlarından çoğu kez gök unsuruna giren şeyler beyaz/ak renkle nitelendirilmiştir (Çoruhlu, 2002: 190).

Fuzuli Bayat, Türk mitolojisinde kozmogonik sistemde renklerin büyük bir önemi olduğunu ve bunların kavim yaşamlarının, mitolojik inançlarının göstergesi sayıldığını ifade etmiştir. “Türk dünya görüşünde gök (mavi) rengi kutsallık bildirdiğinden Tanrı, Türk, Oğuz gibi kutsal kavramlar gök (mavi) rengiyle özdeşleştirilmiştir.” Ayrıca gök, kara, ak renklerinin ölümü işaret etmesi de önemlidir. Dede Korkut Kitabı’nda Beyrek’in kız kardeşleri görklü karalı giyip odasını da görklü karalı bezemeleri tutulan mateme işaretler. Kırgızlarda, Altaylılarda ak renk matem sembolüdür. Yine ak rengin hükümdarlık sembolü olması önemli bir husustur (Bayat, 2017: 70-71). Bu bağlamda renklerin kavramlar düzeyinde kültürel anlam kodlarına dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Bahaeddin Ögel ak renk için; “Rüyada görülen Tanrılar beyaz elbise giymiş ve beyaz çelenk takmış olarak görünürlerdi. Bunda şüphesiz ki Uygular arasında yayılan ve Kitanlar üzerine tesir eden Mani dininin büyük bir rolü vardı.” (Ögel, 2014: 596).

Beyaz renk Mani mezhebinde kutsal sayılmıştır. Uygurlara göre, “Tanrı beyaz bir ışık şeklinde görülürdü. Bu sebeple beyaz renk, Maniheizm’in her yönünde kendisini gösterirdi. Çinlilerde Maniheizm’e bu özelliğinden dolayı ‘Beyaz- Bulut’ dini derlerdi. Rahiplerin elbiseleri ile baş örtülerinin rengi hep beyazdı.” (Ögel, 2014: 601).

Anlatıların çoğunda ak renkle temsil edilen unsurlara kutsallık atfedilmiştir. Masallarda, hikâyelerde Hızır, derviş ve ihtiyarların ak sakallı olmaları, beyaz elbiseler giymeleri Tanrıyla olan dolaylı ilişki kutsiyetinin göstergesidir. Ak saçlı, sakallı insanlar

Tanrı'nın elçisi olarak görülmüş deneyimli, doğru kişiler oldukları için de beyaz/ ak sıfatlarıyla anılmışlardır. Ak sakallılar bilge kişiler olup, zorda kalana yardım sıfatıyla daha çok öne çıkmışlardır. Bu bağlamda “*ak ve gök*” renklerinin bu kişilere atfedilmesi onların maneviyatı, saflığı, temizliği ve kutsallığı sembolize eden kişiler olduklarının göstergesidir.

İncelediğimiz masallarda Ak sakallı ihtiyar, dede isimleriyle karşımıza çıkan yüce tip, nur yüzlü ve beyaz elbiseli manevi bir zattır. Kahramanın karşısına bir anda çıkıp bir anda kaybolur. Zorluklar karşısında ikilemde kalan kahraman, kimi zaman bir yol gösterene ihtiyaç duyar. Tecrübeli, olgun yüce tipe akıl danışır ve yardım alır. Büyüğe hürmet etmek, akıl danışmak, onun tecrübelerinden yararlanmak Türk kültürünün önem verdiği değerlerdendir. Bu değerler sözlü kültür ürünlerimizden olan masallarda da tipler üzerinden karşımıza çıkar. Ak sakallı, yardımcı bilgedir ve Tanrıyla dolaylı bağlantısından öteki alemlerden gelmiş gibidir. Ak sakallı, kahramana dua eder, elma verir çocuk sahibi olmasına yardım eder. Çocuğa ad verir, ad verirken mükâfatlandırır. Kahramana verdiği sihirli nesnelerle onu ölümsüz yapar ya da zordan kurtulmasına yardımcı olur. Üç yüz yaşındadır. Fal yorumlar, gelecekte haber verir, elinde divit, kalem, defteriyle kader yazar ve rızık belirler. Rüyalara girip kahramanı tehlikelere karşı uyarır. Masallarda ak sakallı ihtiyar tipi karşımıza olumlu işlevleriyle çıkmakta alt başlıklarda bu işlevler örneklerle ayrıntılı biçimde görülebilecek şekildedir.

2.1.1.2. Hızır

Hızır kelimesi Güncel Türkçe Sözlük'te, “Birinin en sıkışık zamanında, beklemediği biri, yardımına yetişmek” anlamındaki Hızır gibi (imdadına veya yardımına) yetişmek deyiminde geçen bir söz.” anlamına gelmektedir (<https://sozluk.gov.tr/erişim> tarihi: 15.12.2019)

Arapça aslı el-Hadır olan *Hızır*, çoğu kaynakta isim değil, lakap olarak değerlendirilmiştir. Kelime Türklerde *Hızır* nadiren *Hıdır*, İranlılarda Khezr şeklinde kullanılmıştır. El-Hadır Arapçada el-Ahda'r yani yeşil, yeşil dal veya yeşilliği çok olan yer anlamına gelmektedir. Hadır lakabının kullanım sebebiyse Hızır'ın kuru yerde oturduğunda altındaki otların yeşerip dalgalanması inancıdır (Ocak, 2012: 58-59).

Hızır'ın kimliği konusunda da çeşitli inanışlar mevcuttur. Bazıları Nebi olarak kabul ederken veli veya melek olduğunu düşünenler de vardır (Çelepi, 2009: 534). Hızır,

Tanrı'nın yardımcısı olarak kabul edilir ve eski Türk inanç sistemindeki yardımcı, koruyucu iyelerin İslamiyet'le birlikte dönüşüp işlevlerinin İslami çehreye büründüğünü söyleyebiliriz.

İslam inanişında Hızır, peygamber şeklinde nitelendirilir. Kur'an'da Hz Musa'ya kılavuzluk hikâyesi anlatılmaktadır. Hızır'ın dünyada dolaşp, kuru otları yeşertip dokunduğu kimsenin elinde yeşil bir iz bıraktığı söylenir. Halk inanişlarında bereket ve uğur getirdiğine inanılır (Boratav, 2016: 253). Hızır, iyicil özellikleriyle tasvir edilir; Hızır tabiri ise yaşlılara, dedelere kullanılır. Bu kişiler zorda kalanlara yardım ettiği için peygamberle özdeşleştirilir. “Ulu kayın” ağacından inip çocuklara yardım edip ad verdiği ak, gök giysili ve ak boz atlı olduğu söylenir. “Çevgen” adı verilen bir hayvan başlı asaya sahip olduğu verdiği elmayı yiyen kısır karı kocanın çocuğunun, elma kabuğunu yiyen atlarının da yavruları olduğu ifade edilmiştir (Uslu, 2014: 173).

Ögel, Türklerde İslamiyet öncesinde Gök sakallı, Ak sakallı, Kocalar'ın İslamiyet sonrası ad değiştirerek Hızır adı ile ortaya çıktıklarını ifade etmektedir. Türk edebiyatı ile şehir kültüründe Hızır'ın, İslamiyet şalı ve anlayışı ile devam ettiğine dikkati çekmektedir. Altay kültüründe kayın ağacından inen Ak-Saçlı bir Koca Hızır'la aynı işlevleri görmektedir. Türklerin destanlarında görülen kocalar Türk geleneklerine göre atlara binmiştir. Hızır, Ak-boz atlı olarak görülmektedir (Ögel, 2014: 114-117). Yolda sürekli at süren “Yol Tanrısı” İslamiyet etkisi ile boz atlı Hızır/ Hıdır kültü ile bütünleşmiş ve varlığını korumuştur. Boz atlı Hızır'ın peygamber derecesine yükseltilmesi Türklerin yol koruyucusuna verdikleri önemdendir. Büyük ihtimalle Hızır, İslamiyet yayılışından sonra birçok edebi sahada ölmezlik sembolüne çevrilmiştir. “Ölmezlik sırrına erişmiş Hızır'ın Türk halk edebiyatında darda kalanlara yardım eden kurtarıcı olgusuna transformasyon edilmesi bir kez daha onun eski Türk mitolojik kahramanlarının temelinde şekillendiği düşüncesini tasdik etmiş olur” (Bayat, 2018: 144).

Roux, Yol Tengrisi için Irg Bitig'de sadece iki metinde geçtiğini yol sözcüğüne yüklenen anlama bağılı olarak “mutluluk” ya da bir “yol tanrısı” ifadesinin kullanımının daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Yol Tengri kendini şöyle tanıtır: “Ben, alaca at üstündeki yol tanrısıyım. Sabah akşam at sürerim.” Gezinti esnasında bir insanının oğlu ile karşılaşır ve çocuk korkuya kapılır fakat tanrı şöyle der: “Çekinme, ben ona Kut'u (yaşam iksiri) vereceğim.”(...)Hoytu Tamir yazıtlarında görülen “yol tengrisi” tehlikeli

dar geçitte olan insanların yolculuklarının iyi geçmesi ve hedefe ulaşmasını dilerler. Özellikle üçüncü yazıt “kutsal bir tanrıya” ithaf edilmiş ve yakarış şöyledir: “Bizleri yanlış yola sapmaktan koru.”Fakat aynı bağlamda, yolcuya kaderine uygun bir şekilde dağlar diyarına eşlik edip yol göstermeleri için kendilerine rica edilenler yolculuğun koruyucu güçleri, yani “yaşamın ve kaderin yirmiki beyi”dir. Bunlar bilge beyler, küçük baba beyler diye adlandırılır” (Roux, 2011: 146).

Halk inançlarında Hızır’a yüklenen işlevlerin en belirginini Hızır’ın zor durumlarda ve felaketlerden kurtarıcılığıdır. Hızır’ın tüm halk anlatıların bu şekilde bir zât olarak temsil edilmesi halk inancının kuvvetli etkisinden gelir. “*Kul bunalmayınca Hızır yetişmez*” ve “*Hızır gibi yetişti*” gibi ifadeler bu inancın göstergesidir. Hızır masallarda kahramanlara yol gösterir ve onları çeşitli tehlikelerden korur. “Yetiş ya Hızır” gibi çağrılara cevap vermesi Hızır’ın bir anda peyda olma inancı da halkta mevcuttur. Hızır, anlatılarda temiz, ahlaklı insanları mükâfatlandırıp, kötü huyluları cezalandırır. Denemek istediği insanlara kılık değiştirerek, kaba saba bir halde görünen Hızır, onlardan kolay bir şekilde yerine getirebilecekleri şeyler, sadaka vb. ister; isteğini yerine getiren mükâfatlandırılır, getirmeyen felakete uğrar. Hızır’ın bir diğer işlevi bereket ve bolluğa ulaştırmasıdır. Türklerdeki Hıdrellez merasimlerinin çoğu Hızır’ın bu işlevinden kaynaklanır. Anlatılarda Hızır’ın bir başka işlevi savaşlara katılanlara yardım etmesi ve yol göstermesidir (Ocak, 2012: 109-116).

Hızır şekil değiştirme özelliğine sahip olmakla birlikte değişik görünümelerde ihtiyar, çocuk, kuş tavşan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tayy-i zaman tayy- i mekan özelliğine ilaveten ihtiyaç sahiplerinin karşısına bir anda çıkar ve bir anda kaybolur. Ölü insanları diriltir, havada yürüyebilir ve su üstünde durabilme yeteneğine maliktir. Halk kültüründe Hızır –İlyas kültünden bahseden tören bulunmaktadır. Müslüman ve Türk kültürü için ayrı bir yeri olan Hıdrellez’de, ölümsüz olan Hızır ve İlyas’ın 6 Mayıs günü buluşup görüştüğü varsayılır. Hızır baharın müjdeleyicisi olmuş ve o gün hep baharın, bereket bolluğun gelişi olarak kutlanmıştır (Maden, 1990 : 28-29).

Masallarda Hızır tipi genellikle yeşil sarıklı ve ak saçlıdır. Hızır, dere kenarında namaz kılar, ab-ı hayat içmiştir ve iki yüz yaşındadır, bir anda küçülüp bir anda büyür, mağara dağ gibi kutsal yerlerdedir, ona tesadüfen yolda rastlanır. Çocuğu olmayan kişileri ettiği dualarla ya da verdiği elmayla çocuk sahibi yapar. Kahramana İslam akidelerine uygun öğütler verir. Bireyleşme yolunda engelle karşılaşan kahramanın

karşısına çıkıp ona karşılıksız yardımcı olur ve yapılması gerekenleri anlatıp yol gösterir. Kahraman, zor durumda “Off” ,“Yetiş Hızır babam” deyince Hızır gelir; bir anda ortaya çıkıp bir anda kaybolur bu onun başka dünyadan geldiğini kutsal olduğunu bizlere gösterebilir. Kahramanın karşısına derviş kılığında ya da çocuk şeklinde vb. kılık değiştirerek çıkar, amacı kahramanı denemektir. Kahramanı iyiliği ve gösterdiği hürmet karşısında maddi manevi mükâfatlandırır ve onun isteklerini yerine getirir. Kendisine kötü bir şekilde karşılık veren nankörlük yapan insanları da cezalandırır. Hızır, türlü şekillerle kılık değiştirerek kahramanların karşısına çıkar ve onlardan yiyecek içecek sadaka vb. ister. İsteğini yerine getirenlere sihirli nesneler vererek onları sonsuz maddi manevi bolluğa kavuşturur. Yapılan sihri bozar, verdiği nesnelerle kılık değiştirilir. Büyülü aynayla kahramana savaş alanını gösterir. Rüya yorumlar, gelecekte haber verir, büyüyle kader yazar. Sırt sıvazlar, okuyup üfler; kahraman iyileşir ya da dirilir. İncelediğimiz masallarda Hızır cezalandırma dışında olumlu işlevlere sahip olmakla birlikte alt başlıklarda örneklerle ayrıntılı görülebilecek şekildedir.

2.1.2. Din Görevlileri

Toplumların kadim kültürlerinde inanç unsurlarının ve din adamlarının önemi yadsınamaz bir gerçektir. Kültür ise, toplumların yaşam şeklidir. “Kültür, insan damgasını taşır. Kültürü oluşturan, düşünen insanın algı ve eylemleridir bu bağlamda fail insandır” (Köktürk, 2017: 37-38). Toplum için inançlar, kültürün bir unsuru olarak görülür bu sebeple din adamları toplumların kültürü, edebiyatı ve yaşantısı üzerinde etkilidir.

“Edebiyat, toplumların bir kurumu olması dolayısıyla onu yaratan milletin diğer kumlarıyla da ahenklidir. Bir toplumun, “dini, hukuki, iktisadi, ahlaki, bedii, siyasi ,coğrafi çevresi” edebiyatı arasındaki bağlantılar açıktır.” (Köprülü, 2016: 27). Türk tarihine baktığımız zaman dinin, din adamlarının hayatımızda ve edebiyatımızda önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

“Her dinin bir din adamı vardır. Din adamları da kendi içinde ayrıca uzmanlaşmaktadır. İslam dininde de din adamları zamanla çeşitli uzmanlık alanlarına ayrılmışlardır. İslam dininin ana kaynağı Kur’an’ı Kerim’de din adamına karşılık olarak “rabbânî”, “ahbâr”, “kıssîs” ve “ruhbân” kavramları geçerken bunların yanında çeşitli anlamlar içeren “imam” ve “müezzin” kavramları da yer almaktadır. İslam dininde din görevi yapanlar, peygamberlerin görevlerini ifade eden “imam”, “müezzin”, “vaiz” gibi

isimlerle anılmaktadır. Kur'an'ı Kerim bu kavramları “din adamı” ile “ilim adamı” olarak birbirine yaklaştırarak onları “din” ile “onun öğretimi” noktalarında bir araya getirmektedir” (Demir, 2019 :89-90). Türk masallarında görülen din görevlileri başlığı altında; kadı, imam, müftü, müezzin ve papaz din adamı tipleridir.

2.1.2.1. Kadı

İslam Ansiklopedisinde “kadı” için; ”Hukukî uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devletçe tayin edilen görevli, hâkim.” tanımı verilir. Kadı, “Kazâ” kökünden gelmekte ve “Kazâ” Arapça bir kelime olup “hüküm, karar, hâkimlik” anlamlarına gelmektedir. Terim anlamında ise, “şeriat hükümlerine uygun olarak, taraflar arasındaki anlaşmazlığı gidermek” anlamında kullanılmaktadır (Atar, 2001: 66).

Uzunçarşılı (1982)'ya göre hakim; “Fıkıh literatüründe ‘hükmetmek, hüküm vermek, idare etmek, yargılamak, iyileştirmek amacıyla engel olmak, karışmak’ anlamına gelen hâkim kelimesiyle, halife ile vali, komutan gibi kamu adına görev yapan ve alanlarıyla ilgili konularda hüküm verme ve uygulama gücüne sahip bulunan üst yöneticiler de kastedilmiştir. Bununla birlikte, hüküm kelimesinin sözlük anlamıyla bağlantı kurularak kadı yerine de ‘zalimin zulmüne engel olup hakkı sahibine iade ettiği için’ hâkim kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir” (Koca, 2019: 5-6). Diyebiliriz ki kadı günümüz şartlarının hakim, savcısıdır. Aynı zamanda kadı, ilk devirlerden beri İslam toplumunun dini hayatının şekillenmesinde önemli role sahip olmuştur. Kadılar, üstlendikleri görevler hasebiyle bölgenin üst yöneticilerinden olup idari ve siyasi gelişmelerde etkin rol oynamışlardır.

Kadıların bulunması gereken en önemli nitelik olan adalet kavramı, dinî literatürde üzerinde en çok durulan temel kavramlardan biridir. Adalet kavramı, halkın refah içinde hayatını idame ettirmesinin de ön şartı olarak görüldüğü için onun gerçekleşmesinde önemli rolü bulunan kadılık kutsal bir meslek sayılmış, bu görevi icra edecek kişilerde aranan niteliklere de bu yüzden önem verilmiştir. “Fakihlerin bu konuda ileri sürdüğü görüşler, toplumda mümkün olduğu ölçüde en vasıflı kimselerin bu görevi üstlenmesini temine yöneliktir. Kur'an'da emanetin ve sorumlulukların ehliyetli ve liyakatli kimselere tevdi edilip insanlar arasında adaletle hüküm verilmesi üzerinde ısrarla durulur” (Atar, 2001: 67).

İncelediğimiz masallarda, kadıların adalet işlevleri dışındaki işlevlerinde masal kahramanları tarafından genellikle cezalandırıldığı tespit edilmiştir. Halkın içinden olmayan üst yönetici konumunda olan bu din adamı tipi halkın içinden olan masal kahramanı tarafından cezalandırılmaktadır. Kadı'nın en sık karşılaşılan işlevi türlü sebeplerle uyumsuzluk yaşayan, anlaşmazlığa düşen kahramanlar arasında çeşitli yollarla hikâye anlattırarak, hüner yarıştırmak vb. anlaşma sağlaması, bazı durumlarda ise sorunları çözüme bağlayamamasıdır. Kadı'nın olumsuz işlevleri; art niyetli, ahlaksız ve sahtekâr olmasıdır. Evli kadına göz koyup onu rahatsız ettiği sonrasında tuzağa düşürüldüğü, emanet edilen paraya el koyduğu görülmektedir. Kadının hırsızlık gibi olumsuz eylemlerde bulunduğu da görülmüştür. Genel itibarıyla Kadılar masallarda saf, oyuna gelen kandırılabilen tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kadı tipi olumlu ve olumsuz işlevlere sahip olmakla birlikte alt başlıklarda örneklerle ayrıntılı biçimde görülebilecek şekildedir.

2.1.2.2. Müftü

Müftü, şeriat bilgisi güçlü, hükümlerin şer'e uygun olup olmadığı konusunda “fetva makamı” adı altında kadıya yardımcı kişidir (Arık, 1997: 24).

Müftüler, din adamlarından biri olarak dolaylı da olsa kadının yardımcısı görülmekteydiler. Kadının emrinde olmamakla birlikte, halkın sorunlarının dini hükmüne açıklık getiren fetvalar vererek de kadıların herhangi bir sorunda hüküm vermelerine yardımcı da olmaktaydılar. Fetvanın hüküm gibi bağlayıcılığı olmasa da hüküm verilmesinde önemlidir. Müftülerin, bir nevi kadı yardımcısı olduğu ifade edilmektedir. Bazı davaların çözümlenmesi için müftünün fetvası alınmaktadır (Karaköse, 2010: 105).

“Bir kamu hizmeti olarak algılanan Müftülük idari birimi, dini soruların cevaplandırılması amacıyla Osmanlı döneminde tesis edilmiş bir kurum olarak kabul edilir. Bu idari birimin varlığı ile ilgili ilk belgelere 15. yüzyılın ortalarından itibaren rastlanmaktadır. İlmiye sınıfının hizmet kollarından biri olarak kabul edilmiş, şeyhülislam tarafından tayin edilmeleri öngörülmüştür. Kadıya bağlı olarak çalışan müftüler, verdikleri fetvalarla alınacak kararın şekillenmesinde katkı sağlamaktaydılar” (Arpacı, 2009: 75).

Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet alanlarından biri olan din hizmeti ve halkın dini konularda aydınlatılması din eğitimi faaliyetleri kapsamındadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, halka din konusunda yol gösterme görevini taşra teşkilatında müftülükler aracılığıyla yapmaktadır. Müftüler, birer din eğitimi yöneticisi olarak görülmektedir. Müftülerin bu din hizmetlerini verimli bir şekilde yerine getirebilmesi için toplumu amaç doğrultusunda harekete geçirme becerisine sahip olmalıdır. Bu nedenle müftülerin iletişimi iyi bireyler olması beklenir (<https://www2.diyanet.gov.tr> erişim tarihi: 23.03.2020).

Sakaoğlu masallardaki müftünün bugünkü manada müftü olmaktan ziyade eski adli teşkilatındaki hakimin vazifesini gören kadı olduğunu ifade eder (Sakaoğlu, 1973:224). İncelediğimiz masallarda müftü tipine çok rastlanmamakla birlikte fikrine danışılan, anlaşmazlık çözmeye çalışan genellikle olumlu işlevlerde olduğu tespit edilmiştir. Mahkemede müftünün eteğinin altından dümbeleği çıkardığı, kahramanlarla çalıp oynadığı görülür. Müftüye danışılan konularda müftünün sorunu tam anlamadan kişilere yanlış fetva verdiği, sorunları genellikle çözemeyip sorunun kadıya taşındığı görülmüştür. Bazı masallarda da müftü anlaşmazlığı tatlıya bağlar. Müftülerin kahramanları uzlaştırmak ve en adil kararı verebilmek adına hikâye anlatım yolunu seçtikleri ya da kahramanlara hüner yarıştırdıkları tespit edilmiştir. İncelediğimiz bir masalda müftünün sahte hocadan rüşvet aldığı görülmüştür.

2.1.2.3. İmam

Güncel Türkçe Sözlük'te "İmam" kavramı; "Cemaate namaz kıldırان kimse. Müslümanlıkta mezhep kuran kimse. Hz. Muhammed'den sonra onun vekilliği görevini üzerine alan halifelere verilen unvan. Bazı küçük İslam devletlerinde devlet başkanı. En önde bulunan kimse, önder" gibi pek çok anlamı bulunmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 15.05 2020).

Din ve İnanç Sözlüğü'nde "İmam"; "İslam'da lider, önder ya da devlet reisi; Hz. Muhammed sonrası Müslümanların liderliğini yapan halifeler. İslam hukuku ve hadis gibi bilim dallarında önemli çalışmalar yapmış, çağır açmış ya da belirli bir yetkinliğe ulaşmış olan alimlere verilen unvan. Namazda kendisine uyulan ya da cemaate namaz kıldırان kimse." olarak tanımlanmaktadır. Başka dinlerde olan din adamları sınıfı İslam'da yoktur. Bu sebeple İslam tarihinin ilk dönemlerinde şimdiki zamanda olduğu gibi namaz kıldırان, dua öğreten, cenaze yıkayan imam ve müezzinlere ait ayrı bir sınıf

mevcut değildi. Cemaate imamlık yapanlar bilgi ve yetki bakımından en uygun kişilerden seçilirdi. Daha sonraki dönemlerde sosyal ve kültürel değişimlere ayak uydurularak bir din adamı sınıfı türetildi. (Gündüz, 1998: 188).

İslam Ansiklopedisi'nde "İmam"; Arapça emm "öne geçmek, sevk ve idare etmek" kökünden türemiştir. Terim anlamı olarak "cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse" ve "devlet başkanı" gibi pek çok anlama gelmektedir (Küçükaşçı, 2000: 178).

Hiz. Muhammed İslâm'ın ilk yıllarında imamlık ve hatiplik görevini kendisi yapmıştır. İslâm'ın yaygınlaşmasıyla, Müslüman sayısının artması, yeni cami ve mescit yapımına ve buralarda dini esasları öğretip namaz kıldırarak kişilere ihtiyacı doğurmuştur (Tetik, 2007: 69).

İmamlık görevi, Peygamber'in bizzat yerine getirip örnek olmasından dolayı bir yönüyle ona halefiyet gibi görülmüş ve en hayırlı salih işlerden kabul edilmiştir. Namaz kıldırarak kişilerde aranan şartlar, göreve ehliyetinde öncelik sıralaması, görevin yerine getirilmesinde ait hükümler, imama uymanın geçerlik şartları vb. konularda fıkıh literatüründe geliştirilen ayrıntılı hükümler de bu ilginin bir eseridir (Öğüt, 2000: 188).

İncelediğimiz masallarda imam tipi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Masallarda imam tabiri yerine hoca, molla tabirlerinin de kullanıldığı görülür. Masallarda kimi imam tipleri, olması gerekenin tam aksine mesleki bilincinden yoksun kötü, olumsuz özellikler gösterirler. Kahramana engel teşkil edip emanete ihanet eden, iftira atan, eşini aldatan ve eşi tarafından aldatılan, çıkarları söz konusu olduğunda hile yapan düzenbaz vb. olumsuzluklarla tasvir edilmişlerdir. Diyebiliriz ki imam sadece bir tiptir ve aslında masal dünyasında olumsuz işlevlerle bizlere gösterilmek istenen bir de içimizdeki kötülük yani içimizden birinin sergileyebileceği hareketler, ders alınması gerekenlerdir. Sergilenen davranışlar hep iyi kötü çatışması içinde verilir. İmamları bir de olumlu işlevlerde görmekteyiz. Kahramana muska yazarak ve dua ederek kahramanın çocuk sahibi olmasına yardım eden, onu zor durumdan kurtaran, fal bakan, kâhinlik yapan geleceği bilen, kişilerin kaderlerini bağlayan, kılık değiştiren, çeşitli hastalıkları türlü yollarla tedavi eden, namaz kıldırarak, belli bir yaşa kadar kahramana dini eğitim veren, Kur'an öğreten, dini nikâh kıyan, ölüm, cenaze yıkama, defin gibi işlemlerde ön safi çeken tipler

olarak tasvir edilmişlerdir. İmamların bazı işlevleri eski Türk kültüründen izler taşır ve şamanlarla benzer özellikler gösterir.

2.1.2.4. Müezzin

Din görevlilerinden olan müezzin için sözlükte “çağrıda bulunan, ezan okuyan, kâmet getiren kimse” olarak bahsedilmektedir (Küçükaşçı, 2006: 491). Türkçe Sözlük’te; “Namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan din görevlisi, ezancı” ifadesi kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 15.05 2020) .

İncelenen masallarda müezzin tipi namaz vaktini bildirirken minarede tasvir edilmiştir. Genellikle ilmi ağzında, merhametli diye güvenilen müezzinin toplumdaki itibarının tersi hareket ettiği görülür, olumsuz işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Güvenilir diye emanet edilen müezzin, ezan okurken aynı zamanda aklı başka yerlerde başkalarının eşine, kızına göz koyduğu görülür. Emanete ihanet eden ve kahramana iftira atan işleviyle karşılaştığımız müezzinin olumlu olarak ezan okuması görülebilir.

2.1.2.5. Papaz

Türkçe Sözlük’te papaz için; “Hristiyan din adamı, peder” tanımı yapılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 15.05.2020). Gündüz’ün yazdığı Din ve İnanç Sözlüğü’nde papaz; “Kilisede görevli din adamı, rahip” olarak tanımlanmıştır (Gündüz, 1998: 301). Rahip, Hristiyanlık ve Budizm gibi dinsel geleneklerde ve ibadetlerden sorumlu yönetici sınıf üyelerine verilen genel ad olarak tanımlanır. Rahiplerin kendi aralarında manastırlarda münzevi bir hayat yaşayanları ve halkla iç içe olup halka hizmet götüren kesimi vardır. Her grup kendi içinde hiyerarşik bir yapılanma içerisindedir (Gündüz, 317).

İncelediğimiz masallarda papaz tipine pek rastlanmamakla birlikte masalların bazılarında papazı olumsuz işlevleriyle görmekteyiz. Dini sorumluluğuna zıt evli kadını ayartmaya çalışıp kendi kazdığı kuyuya düşmesi, Şaman özelliği gösterip kılık değiştirmesi, ölüp cadı olarak dirildiği ve büyücülük gibi işlevlerde olduğu tespit edilmiştir. Olumlu işlevde, bir masalda kahramana yol gösterip yardım ettiği görülür.

2.1.3. Sosyal Hayatla İlgili Din Adamları

Kutsal olanın tecrübesi olarak ifade edilen dinin, bireyler üzerinde etkisi büyüktür. Din bireylere bir dünya görüşü, yaşam biçimi sunmakta ve gündelik hayatın şekillenmesinde rol oynamaktadır. Din, içerisinde hayat bulduğu sosyal ve kültürel ortamla sürekli bir etkileşim halindedir. Türk masallarında dinin toplumsal temsilini aynı özelliklerle din adamı tipleri üstlenmiştir. Kutsal ve doğaüstüyle ilişkilendirilen din adamı, sahip olduğu bilgiyi topluma iletmektedir. Bu bağlamda toplum yapısında kökleşen ‘din adamı’ kavramı daha çok, masallarda halkın peşinden gittiği sosyal hayata ait; derviş, hoca, pir, şeyh, keşiş, yaşlı/ihtiyar adam ve kadınlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu din adamı tipleri, halkın kendi arasından çıkmış ve kendilerine özel bir takım yeteneklerin yüklendiği kişilerdir. Sosyal hayata ait din adamları, çoğu zaman toplumda etrafında sosyal hayat içerisinde örgütlenen farklı cemaat ve cemiyet oluşumları çerçevesinde dini faaliyetlerde bulunan toplumsal ve dini rollere sahip kişilerdir.

2.1.3.1. Hoca

Din hocalarının toplumda eski zamanlardan beri iyi bir statüsü bulunmaktadır. Dine hâkim ve topluma önderlik eden kişiler olarak hocalar toplum üzerinde her zaman etkili olmuşlardır. Türkçe Sözlük’te hoca; “Müslümanlıkta din görevlisi.”, “Akıl öğretene, öğüt veren kimse.”, “Medresede öğrenim gören sarıklı, cübbeli din adamı.” olarak tanımlanır. Halkbilim Terimleri Sözlüğü’nde “İslam diniyle ilgili, bilgilerini geleneksel yollarla değil de kutsal kitap Kuran ve öteki yazılı dinsel belgelerden sağlayan, din konusunda halkı eğittiği gibi ona kovuşturması gereken yolu gösteren ve bu arada, Tanrıyla halk arasında bir tür elçilik görevi yapan din uzmanı.” şeklinde tanım yapılır (<https://sozluk.gov.tr/> erişimtarihi:15.05.2020). Dünya İnançları Sözlüğü’nde; “İslam’ın eğiticisi ve öğreticisi” olarak görülen hoca Farsça “efendi” anlamında kullanılır ve öğretmen gibi farklı tanımlar da yapılır (Hançerlioğlu, 2000: 199).

İncelediğimiz masallarda en çok hoca tipine rastlanılmakta ve hoca olumlu-olumsuz işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Hoca tipi camiyle ilintili kullanılırken imam kelimesiyle de eş anlama gelmektedir. Resmi din görevini ifa eden kişilere de hoca denildiği gibi resmi kimliği bulunmayan dini işlerle meşgul kişilere de denilmektedir. Anlatıcıdan anlatıcıya değişen masalların bazılarında anlatıcının, masala hoca tabiriyle başlayıp masalı, imam tabiriyle bitirdiği görülmüştür. Diyebiliriz ki hoca imam, imam

hoca yerine kullanılmıştır. Türk masallarında hoca tipinin olumsuz işlevleri; güvenilir, ağzı dualı diye emanet edilen fakat emanete ihanet edip kahramana kötülük eden ve iftira atan, evli kadınlara sarkıntılık eden, göz koyan, karısını aldatan ve karısı tarafından aldatılan ahlaksız, çıkarları için hile yapan kendine ait olmayan mala göz koyan, kılık/don değiştirip ölü yiyen, zor durumlardan don değiştirerek sıyrılan, büyüyle kahramanı delirten, kendi kızıyla evlenmeye çalışan, insanların tuzağına düşen kötü tip olarak tasvir edilmiştir. Masalların bazılarında insanların hoca kılığına girip mesleğin statüsünden rant sağladığı ve insanları kandırdığı görülmektedir. Masallarda görülen muskacı, büyücü hocaların aslında halkın kendi içinden çıkan kendisine bir takım özel anlamlar yüklediği kişiler olduğu söylenebilir. Bazı masallardaki hocalar ve işlevlerinin eğitimli hocalar tarafından gerçekleştiği söylenemez. Masalların bazılarında ise hocalar dinin yarattığı tipler olarak görülmektedir. Muska, bir takım büyü ve sihirleri yapan, bu büyüleri yine büyüsel işlemlerle açan Şaman görevini görenler olarak tasvir edilmiştir. Aslında dinde bazı bu tip işlemlerin cezalandırılacağı yazsa da ilahiyatçılar tarafından dile getirilse de geçmişten günümüze bu işlemleri gerçekleştiren din adamı tipleri sıkça görülmektedir. Din adamlarının olumsuz işlevleri düşünülünce denilebilir ki toplumu şekillendiren ve toplum tarafından şekillenen din ve din adamına itimat önemini yitirmiştir. Hoca tipinin olumlu işlevleri; kahramana muska yazarak, dua yoluyla kahramanın çocuk sahibi olmasına yardım, muska ve büyü yoluyla okuyup üfleyerek kahramanı tedavi eden, derdine derman olan, kahramanı zor durumlardan kurtarıp yol gösteren, verdiği sihirli nesnelerle ya da öğrettiği şekilde kahramanın kılık değiştirmesine vesile olan, dini sorulara cevap veren, akıl danışılan, anlaşmazlık çözen, fal bakan, kader bağlayan, gelecekte haber veren kâhin, dini nikâh kıyan, Kur'an öğreten ve eğiten sıfatıyla, ölü yıkayan, defneden bir tip olarak tasvir edilmiştir. Bu tip çalışmamızda alt başlıklarda örneklerle ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.1.3.2. Molla

Molla, belirli kademelerde eğitim gören bilinen, tanınan din alimlerine bazı İslam toplumlarında verilen unvandır. “Monla, munla ve mulla” şeklinde de görülen kelimenin Arapça’da “efendi, sahip, âmir” anlamındaki mevlâdan geldiği kabul görmektedir. Kelimenin daha çok İran’da yüksek tahsilli kişiler için kullanıldığı ve zamanla itibarını kaybedip ilmine güvenilmeyen din alimleri için kullanıldığı ifade edilmiştir. “Osmanlılar’da molla genellikle müderrislikten sonraki mevleviyet pâyesi denilen dereceye ulaşan büyük âlimlerle Süleymaniye müderrislerinden mansıp alarak 300

akçelik kadılık mesleğine geçen, 300 akçeden yukarı mevleviyete tayin edilen birinci sınıf kadınlara verilirdi.” Molla, Kürtçe’de “melâ” biçimine dönüşmüş az da olsa medrese eğitimi görenler için kullanılmıştır (İslam Ansiklopedisi, Algar, 2005: 238-239).

İncelediğimiz masallarda molla, her türlü ritüel ve merasimleri idare eden bir dini otorite olarak tasvir edilmiştir. Molla için özellikle Doğu bölgelerinde “mele, menne, ahunt” gibi tabirlerin kullanıldığı görülmüştür. Masalların bazılarında hocayla başlayan masallar mollayla devam etmekte bunlar birbirinin yerine kullanılmaktadır. Molla masallara olumlu ve olumsuz işlevlerde yansımıştır. Olumsuz işlevleri, Kur’an okutsun diye emanet verilen kahramana ihanet etmesi, iftira atması, evlilere göz dikmesi olarak tespit edilmiştir. Olumlu işlevleri ise daha fazladır; vaaz edip hutbeyi okuyup namaz kıldırması, dini nikah kıyması, dini eğitim vermesi, kılık değiştirmesi, kahramanı zor durumdan kurtarıp kılık değiştirmesine yardım etmesi, insanların kaderini yazmasıdır.

2.1.3.3. Derviş

Derviş, tarikata giren ve onun kurallarına göre yaşayan, tarikat törelerine bağlı kalan, alperen. Alçak gönüllü her şeyi hoş gören kimse gibi anlamlarda kullanılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 16.05.2020).

Din ve İnanç Sözlüğü’nde derviş; “Fakir, dilenci. Tasavvufta bir şeyhin veya pirin gözetiminde tekkede yaşayan mürit. Ruhsal eğitimini tamamlamaya, marifet ve mutlak gerçekliğe ulaşmaya çalışır.” şeklinde tanımlanır (Gündüz, 1998: 94).

İslam Ansiklopedisi’nde derviş; “Bir tarikata ve şeyhe bağlı olan mürid, sûfiyâne bir hayat yaşayan kişi.” olarak ifade edilmiştir. Farsça kelime olsa tüm Müslüman dillerinde esas itibarıyla “muhtaç, yoksul ve dilenci” olarak anlamlandırılrsa da uzun süre geniş bir coğrafyaya yayıldığı için farklı anlamlar kazanmıştır. Hırka, sema gibi mensuplarını belli eden şeylere karşı idiler çünkü halktan biri gibi görünmeyi tercih eden gezgin kişilerdir. Gezgin dervişlerin konakladığı yerler, “tekke ve zâviyeler, mescidler, imarethâneler, harabe ve viraneler, hatta mağaralar” gibi mekânlardır. “Dervişlik bir riyâzet ve mücahede faaliyetiyle başlar. Sıkı bir perhize (imsâk) girilen bu dönemde yeme, içme, konuşma ve uyuma en aza indirilir; ibadet, zikir ve tefekkür artırılır; nefsin arzularına hâkim olmaya, ölçülü ve disiplinli yaşamaya, böylece ruhî bir erginlik ve manevi olgunluğa ulaşmaya çalışılır. Çile hırkasını giyen derviş istediği gibi hareket edemez, zorluklara dayanmak mecburiyetindedir. Dervişin muradına ermesi için sabırlı ve tahammüllü olması şarttır.” Tasavvuf yoluna giren kimi dervişler sefere, bu

yola girdiklerinde kimi ise olgunluk döneminde çıkmıştır. Bazısı da bulunduğu yeri terk etmemiştir bu seferlerin gayesi, çile çekmek, nefsi eğitmek, bilgili ve iyilerle görüşüp onlardan faydalanmak, Allah'ın yüceliğini gösteren şeylerle karşılaşp ibret almaktır. Aslında dervişlik maddî âlemden ruhî âleme doğru yapılan mânevî bir yolculuktan ibarettir (Yazıcı, 1994: 188-189).

Umay Günay, dervişin, Farsça'da 'kapı kapı dolaşan dilenci' anlamına geldiğini ve İslam dünyasında 'tarikât mensubu' anlamıyla yaygınlaştığını bağılı oldukları tarikâtın esaslarına uygun “taç ve asa giyer; taber, asa, keşköl”, vb. taşıdıklarını ifade eder. “Nefis ve gururlarını öldürmek için dilenirlerdi. Sofiler, derviş kelimesiyle kanaatkârlığı ifade eden güçlüğe tahammül etmesi gerektiğini ifade ederler. Bazı dervişler, yalnız başlarına inziva hayatı yaşar, bazıları bir şeyhe bağılı olurdu. Şeyhin çevresinde de dervişlerin meydana getirdiği topluluk; bazen müşîdin ölümünden sonra bu makama layık bir dervişin başkanlığı altında devam ettirildi” (Günay Türkeç, 2009: 85).

Köprülü, “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*” adlı eserinde dervişlerin; “Göçebe Türkler arasında, yani Sırderya kıyılarında ve bozkırlarda basit bir Türkçe ile halka hitap ederek İslam akidelerini ve ananelerini onlar arasında yaymaya çalışan” kişiler olduklarını ifade etmiştir (Köprülü, 2017: 68). Bu yönüyle dervişlerin velî tipi olduğu söylenebilir.

Değişimlerin geçiş evresi gerektirdiği kaçınılmaz gerçektir. Türkler de İslamiyet’i bir anda benimsememişlerdir. Yeni dini benimserken eskiye ait bazı unsurlar atılırken bazı unsurların da değişikliklerle inanç sisteminde izleri sürdürülmüştür. Bu bağlamda Türkler İslam inancını kendi kültürüyle harmanlamıştır. Masallarda karşılaştığımız derviş eski inanç izlerinin kalıntısı şaman etkisinden başka bir şey değildir.

Fuzuli Bayat, “*Anadolu Halk Sûfîzminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü*” makalesinde şeyh yani derviş ve Şamanın benzer işlevlerini başlıklar halinde şu şekilde ifade etmiştir:

“1. Hem Şamanlar, hem de şeyhler mûsikinin, oyunun aracılığıyla vecde geldiklerinde kendilerinden geçerler. 2. Şaman, hayvan donunda tasavvur edilen yardımcı ruhlara sahipse, şeyhler de hayvan donuna girmekle eski itikatları yaşatmaktadırlar. 3. Şamanlar kamlık, şeyhler merasim zamanı aynı hareketleri, jestleri yaparlar. 4. Her ikisi de ruhî

hastalık (bu ruhî sarsıntı, birinde Şaman hastalığı, diğerinde şıh kesel, yani şeyh hastalığı olarak adlandırılır) geçirirler. 5. Hem Şaman, hem de şeyh ruhî hastaları veya konversiv reaksiyon bozukluğu olanları tedavi ederler. 6. Her ikisi de aşağı yukarı aynı hipnozdan ve fokuslardan, mesela yalın ayak, yanan kömürün üstünde yürümek, ağzına yanan kömür almak, karınlarına şiş veya kılıç sokmak, baltayı veya yutulması mümkün olmayan herhangi bir eşyayı yutmak vs. yararlanırlar. 7. Keramet gösterirler. 8. Hayvan, kuş donuna girerek savaşırlar. 9. Toplumun gündelik hayatlarında yönetici mevkidedirler ve güvenilir bir kişiliğe sahiptirler.” (Bayat, 2000: 117).

İncelediğimiz masallarda derviş tipini daha çok olumlu işlevleriyle görmekteyiz. Dervişler ağzı dualı, beyaz elbiseli, ak sakallı, Allah’a bağlı olmaları nedeniyle kendilerine bağışlanan olağanüstü özelliklerle kahramanın ilk sıradaki yardımcısı olmuşlardır. Doğaüstü güçlere sahip dervişler karşısına çıkan kahramanların ihtiyaçlarını önceden bilmektedirler. Aniden ortaya çıkıp aniden kaybolan dervişler, iyiliklerini karşılıksız yaparlar. Çocuksuzluğu elma, dua ya da büyü müskayla gidermek, kahramana olağanüstü nitelikler kazandırıp yardım etmek, kahramanı iyiliği karşılığı mükâfatlandırmak, kahramana isim vermek, gelecekte haber vermek, kader yazmak, tedavi etmek, büyü nesne verip kahramana yol göstermek, onu tehlikeden korumak dini nikâh kıymak gibi işlevleri tespit edilen dervişlerin, olumsuz işlevlerine ise pek rastlanmamaktadır. Dervişin hastaları tedavi etmesinin yanı sıra gelecekte haber vermesi masalların Şamanizm inancının izlerini taşıdığını gösterir. Dervişlerin tespit ettiğimiz birkaç olumsuz işlevi; evli kadına göz koyan, kahramanı cezalandıran ve insan eti yiyen çevresine türlü kötülük yapan, masum kişileri öldürmesi şeklindedir. Türk masallarında insan eti yiyen derviş “Bostancı Dede”, “İğci Baba” gibi adlarla kötü tip olarak ele alınmıştır ve bunlar istisnai iki durumdur.

2.1.3.4. Yaşlı/İhtiyar Adam ve Kadın

Masallarda, ad verme, gelecekte haber, çocuk sahibi olmada yardım, yol gösterme, büyü yapma, olağanüstü nitelikler kazandırma, mükâfatlandırma, kahramanın zor anında ortaya çıkıp yardım edip kaybolma gibi işlevleriyle tespit ettiğimiz yaşlı adamlar, ak sakallı ihtiyar, derviş, Hızır, pir vb. din adamı tipleriyle benzer işlevler gösterirler. Yaşlı adamlar kahramana yardımcı tiplerdir.

“Türk ata anlayışı içerisinde; onun kutsallığından gelen ecdat ruhu, şamanlar, halk arasında saygı kazanan ozanlar ve evliyalar yer alır” (Türkan, 2008: 805). Yaşlı insanların bu işlevleri onlara kutsallık atfeder ve bu işlevleri atalar kültürüne kadar götürebiliriz.

Günay- Güngör, “*Türklerin Dini Tarihi*” (2002) adlı eserinde atalar kültürünü şu şekilde ifade eder:

“Her halükarda, Atalar Kültü özellikle patriarkal aile tipinin hâkim olduğu toplumlarda görülen bir dini vakıadır. Buna göre, ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı ve onlara karşı duyulan minnet hissi, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır. Mamafih, atalar kültüründe ölen her atanın ruhu ve dolayısıyla da mezarı kült konusu olmamakta, yalnızca saygıdeğer olanlar buna erişmektedirler.” (Türkan, 2008: 806).

Masallarda görülen yaşlı kadınlar yardımcı tiplerdir. Nene, nene karı gibi adlar almışlardır. Masal kahramanını sihirli suyla, büyüyle güzelleştirir ve çirkinleştirir; sarı suyla yıkayıp altınla mükâfatlandırır. Kahramanın yaptığı iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle cevap verirler. Kahramanın karşısına su kenarında, mağarada, kuyuda gibi mitolojik kutsal yerlerde çıkarlar. Kahramanın karşısına su başında çıkması, Türk mitolojisinde kahramana yardım eden yer-su ruhlarıyla ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Büyü yapar, sığınılacak kişidir, zor zamanlardan kurtarır ve koruyup kollar. Gelecekte haber verir, felaketleri önler ve bolluk bereket getirirler. Yaşlı kadın tiplerini genel itibarıyla olumlu işleviyle görmekteyiz. Yaşlı kadınların birkaç masalda kahramana beddua ettiğini, kötü tiplerle menfaatleri uğruna işbirliği yaptığını görürüz.

Beydilli, Ulu Ana’yı mitolojik sistemde, geniş anlamlarda kullanılan ve değişik versiyonlara sahip sabit bir model olarak mitolojilerde daha çok yerle ve şeytanî varlık olan kadın başlangıcıyla aynılaştırır. Başlangıcından beri bazı mitolojik varlıkların onun işlevlerini paylaştığını ve bu işlevlerin birbirleriyle ilgili olup bu bütüncülün de anlam içinde korunup kaldığını ifade eder:

“Mitolojik Ulu Ana, birçok kez değişime uğrayıp, birkaç konum değiştiren bir bütüncüldür. Bu bütüncül deformasyon geçirerek, Bozkurt, Hızır, İrkıl Hoca, Ulug Türük, Erlik, Karı Nine, Hal Anası ve başka bir sürü mitolojik varlık ve koruyucu ruhlara dönüşmüştür. Bu varlıklar ne derece bağımsız koruyucu ruhlara çevrilip farklı varlıklar

olarak ortaya çıksalar da Türk mitolojisinde ilk yapılan itibariyle ilgili oldukları bu Ulu Ana motifinin en az bir özelliğini taşımaktadırlar. Ulu Ana bu bakımdan, “ezelî bir formül” olarak ondan kopan ruh ve motiflerin temel benzerliklerini oluşturarak, işlevsel bakımdan onları birbirine yakınlaştırır ve bazen de aynı işlevlerle taşıyan motiflere çevirir. Mitolojik dünya modelinde Ulu Ana, bolluk ve bereketin koruyucusu ve yaratıcısı olarak nitelendirilir” (Beydilli, 2005: 574-575).

Bahaeddin Uslu, Uluğ Ana’nın iyiliği temsil ettiği gibi şeytani unsurları da içerdiğini Baksılara yaşlı bir kadın görünümünde rüyalarında görüldüğünü dile getirir. “Her şeyi bilir. Yaşam verici gücün en üst noktasına bulunur. O yaşlanmazdır ve ölümsüzdür. Hem düzenleyici başlangıç, hem de karmaşık sonlanış onda bir araya gelir. Karşıtlıkları kendi içinde barındırır. Bu nedenle zıtlar onda birbirleriyle yer değiştirebilir ve ters işlevli varlıklar ortaya çıkabilir” (Uslu, 2014: 327).

2.1.3.5. Pîr

Türkçe Sözlük’te pîr; “Yaşlı ,koca, ihtiyar kimse. Bir tarikat veya sanatın kurucusu” anlamlarında kullanılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi 17.05.2020). “Tasavvufta, tarikatlarda şeyhe verilen bir unvan” olarak tanımlanmıştır (Gündüz, 1998: 308). Türk Mitolojisi’nde pir; evliya (Boratav, 2012: 311). olarak geçmektedir. Sözlükte “ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse” anlamındaki Farsça pîr kelimesi tasavvufta mürşid, velî ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu kullanıma göre pîr sâlike rehberlik yapan kimsedir (Arpaguş, 2007: 272).

Türk ata anlayışında, onun kutsallığından gelen “ecdat ruhu” ve “evliya” içeriği vardır. Türkistan’ın çeşitli bölgelerinde ve Kırgız çöllerinde, coğrafi adlar, oralarda mezarları olan Türk evliyaların adlarıyla bağlantılıdır. Yer adlarında ise “Pîr” ve “Ocak” gibi anlamlar bulmak mümkündür. “Ata” unvanı da bazen “Baba” unvanı gibi, ulu dağların adlandırmasında kullanılmıştır. Ebûlgazi Bahadır Han, “Türk Şeceresi” adlı eserinde şöyle yazıyor: Türk halkı, aziz adamlarına, ata der... (Beydilli, 2005: 874). Pirler de ecdat ruhu taşıyan evliya özelliği gösteren tiplerdir. İncelediğimiz masallarda pîr, ihtiyar adam, nine yerine de kullanılmakta fikrine danışılan, güvenilen yardımcı veli tipidir ve olumlu işlevleriyle görülmektedir. Pîr, kahramanın doğmasına vesile olan ve ona ad veren, gelecekte haber veren, kader yazan, kahramanı bir anda ortaya çıkıp zor durumdan kurtaran vb. işlevleriyle tespit edilmiştir. Pîrle ilgili örnekler ayrıntılı bir biçimde alt başlıklarda görülebilecek şekildedir.

2.1.3.6. Şeyh

Güncel Türkçe Sözlük'te şeyh; “Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse.” anlamında kullanılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/erişim> tarihi: 20.05.2020). Şeyler birçok İslam devletinde saygın kişiler olarak görülürler.

Beydilli şeylerin Türkler arasında sofiliğin yükselmesiyle “Ata” unvanı aldığını ifade eder:

“Kutsallığa bürünüp, halk arasında büyük saygı kazanan ulu ozanlar ve şamanlar da “Ata” adını taşıyanlardan sayılırlar. Daha sonraları, halk sūfiliği ruhuyla şiir yazan Ata unvanlı sūfileri, eski bahicilerin devamı saymak, bilimsel temellerden pek de yoksun sayılmaz, sofilik, yeni Türkler İçerisinde bir akım gibi güçlendikçe, şeyhlere, hikmet sahibi olan şahıslara ve keramet sahibi evliya ve dervişlere de "Ata" adı verilmeye başlandı.” (Beydilli, 2005: 74).

İncelediğimiz birkaç Türk masalında işlevini tespit ettiğimiz şeyh, kişilerin anlamlandıramadıkları rüyaları yorumlayan, bilge kişilerdir. Bir masalda şeyh sanılan insanları kandırıp hırsızlık yapan şeyhi, bir masalda da hastayı okuyan üfleyen işlevleriyle görmekteyiz.

2.1.3.7. Keşiş

Keşiş, başta Hristiyanlık ve Budizm olmak üzere ıssız bir yerde tek başına veya manastırda cemaat halinde münzevi hayat süren zahidler için kullanılan terimdir. “Farsça’da Hristiyanların âlim, zâhid ve ileri gelen din adamlarını tanımlamak için kullanılan keşiş kelimesinin, Süryânîce’de “pîr, şeyh, kâhin” anlamındaki karşılığı keşîşâ, Ârâmîce’de keşîşâdır. Arapça’da bu kelime kas ve kıssîs ile karşılanmış olup Türkçe’de Farsça kullanımı yaygınlık kazanmıştır.” Keşişlik yaşam tarzı açısından iki sınıfta ele alınabilir. Ormanda, çölde tek başına yaşayan ya da direk, ağaç tepesinde hücreye kapanarak kimseyle görüşmeyen tefekkürle meşgul olan keşişler(hermits) Manastırlarda genellikle bir tarikat disiplinine bağlı olarak cemaat hayatı sürdürmeyi ilke edinen keşişler (cenobites) olarak adlandırılmıştır (İslam Ansiklopedisi Gündüz, 2002: 322).

Keşişlerin sahip olduğu pek çok özellik birçok dinde öğeleri bulunan şamanlıkla, şamanlarla benzerdir. Dolayısıyla keşişlere de dini, mistik karakter denilebilir. İncelenen

masal metinlerinde keşiş tipine pek rastlanmamakla birlikte keşişlerin genellikle büyücülük yapıp kaynayan kazana attıkları kağıtlarla insanları delirttikleri görülmektedir. Keşişler masallarda ıssız yerlerde, dağ başında yaşayan, ahlaksızlık peşinde olan kötü tipler olarak tasvir edilmişlerdir.

2.2. Türk Masallarındaki Din Adamlarının İşlevleri

Türkler, eski zamanlardan beri çok zengin kültüre sahip olmaları nedeniyle bu kültürlerini günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Sözlü kültür içinde Türklerin milli şuurundan, yaşantısından, sosyal hayatından, duygu ve düşüncelerinden izlerin yer aldığı masalların edebiyatımızda ayrı bir önemi bulunmaktadır.

“Masallarda hiçbir zaman kültürün belli başlı bir döneminin tam olarak anısı yoktur. Kültür üslupları, tarihsel çevrimler iç içe girip birbirine karışmıştır ancak örnek oluşturacak bir davranışın yapıları varlığını sürdürür; yani bu davranış çok sayıda kültür çevriminde ve tarihsel an’larda yaşanmaya elverişli bir davranıştır” (Eliade, 2001: 239).

Din adamlarının Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Toplumun mutlu ve huzurlu yaşamasını sağlamak için yaptıkları çalışmalar, Tanrı ile kul arasındaki iletişimi gerçekleştirmeye vesile olmaları, toplum sorunlarını çözüme kavuşturmaya çalışmaları vs. onları diğer kişilerden ayrıcalıklı kılmaktadır. Din adamlarının kim olduğu ve işlevlerine tezimizin ikinci bölümünde ayrıntılı şekilde yer verdik. Bu başlıkta din adamlarının işlevlerinin masallara nasıl yansıdığı örnek masal metinleriyle ele alınmıştır. Din adamlarının yaptıkları bazı işlevler büyülü masal dünyasında eski Türk kültüründe izlerini sürdüren dini, mistik tip olan şaman- kamın işlevleriyle benzeştiği görülmüştür. Çocuk sahibi olmada yardım, kahramana ad verme, gelecekte haber, büyücülük, kılık/don değiştirme, tedavi, ahlaksızlık, emanete ihanet, anlaşmazlık çözme, kahramana yardım ve yol göstericilik vb., din adamlarının masaldaki bazı işlevleridir.

Çalışma içerisinde Türk masallarında din adamı tiplerinin işlevlerini belirlerken geçmişten günümüze yapılmış Türk masal yüksek lisans ve doktora tezleri, önemli Türk masal kitapları incelenmiştir. Türk masallarında yer alan din adamı tiplerinin tespiti, Türk masalları ile zengin Türk masal geleneğinin unsurlarını, din adamı tiplerinin masallardaki işlevini açığa çıkarmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Din adamı

işlevlerinin başlık sıralamasında olumlu- olumsuz alt başlıklarla kendi içinde en fazla görülen işlevden en az görülen işleve doğru bir sıralama yaptık.

2.2.1. Olumlu İşlevler

Türk masallarındaki din adamlarının olumlu işlevleri en çok görülen işlevden en az görülen işleve doğru sağaltma, yol gösterme ve yardım etme, dini vecibeleri yerine getirme, gelecekte haber verme, mükâfatlandırma, ad verme, kılık/don değiştirme, anlaşmazlık çözme şeklinde sıralanmış, örnek metinlerle açıklanmıştır.

2.2.1.1. Sağaltma

Halk anlatılarında din adamlarının işlevlerinden biri de sağaltmadır. Sağaltma türlü şekillerde yapılır. Kahramanın çocuk sahibi olmasına muska veya elmayla yardım etme, yaraları iyileştirme, körlüğü gidermek, ölüyü diriltmek dua vs. uygulamalar yapılır. Bu uygulamalar da genellikle tılsımlı nesneler, bitkiler, hayvanlara ait unsurlarla yapılır.

2.2.1.1.1. Çocuk Sahibi Olmada Yardım

Masallarda olduğu gibi birçok halk anlatısında çocuksuzluk büyük bir problemdir ve anlatılara konu olmuştur. Çocuk, Türklerde aile yapısının önemini ve soyun devamını sağlamaktadır. İnsanların olumlu, olumsuz özellikleri ve duyguları soyla devam eder.

“Dede Korkut”, Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikayesi’nde çocuksuzluk şu sözlerle anlatılmaktadır: “*Oğlı kızı olmayanı Allah Ta’ala kargayuptur, biz dahı kargaruz bellü bilsin*” (Ergin, 1997:78). Kargamak, kişiye Tanrı’dan gelen ceza olarak düşünülür.

Masallarda çocuksuzluğun giderilmesi yetkiye sahip Hızır, pir, ak sakallı, derviş, hoca adlı din adamları tarafından olur. Bu kişiler masallarda kahramanın karşısına bir dua sonrası ya da zor bir anda çıkarlar. “Din uluları kahramanlara elma, sihirli su, bir tutam ot vererek; adak kestirerek, bazı şartlar ileri koşarak çocuk özleminin bitmesi için yardımcı olurlar” (Çelepi, 2017: 261). Halk anlatılarından olan masallarda kahramanın çocuk sahibi olmasında etkili olan sihirli elma karşımıza sıkça çıkmaktadır. Örneğin; masallar “gökten üç elma düştü” şeklinde biter. Elmanın gökten düşmesi göğün Tanrı’ya ait, kutsal olması elmanın Tanrı kut’ unu sembolize ettiğinin göstergesidir.

Elma doğurganlığın sembolü olmakla beraber neslin devamını sağlar; bir taraftan da “bereket, bolluk, baht” açıklığını sembolize eder (Bilkan, 2009: 110).

Pervin Ergun, “*Türk Kültüründe Ağaç Kültü*” adlı eserinde elmayla ilgili şu görüşleri dile getirmektedir:

“Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanlar, genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu bir kişi tarafından (ak sakallı pir, eren, dede, Hızır) verilen elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler. Kutlu doğan bahadırın adını, yine Tanrı tarafından gönderilen kutlu kişi koyar. Kahramanların bineceği atlar da kutlu kişinin verdiği elmanın kabuklarını yiyen attan, kahramanlar aynı günde doğarlar. Bu da Tanrı kutunun sembolüdür. Aslında cennette yaratılan kahraman ve atı, bu vesileyle yeryüzüne iner “ (Ergun, 2004: 242-243).

Sitti Nusret masalında çocuğu olmayan tüccarın çocuk sahibi olmasına vesile olan dervişin abdest, namaz ve dua tavsiyesinde bulunduğunu görüyoruz. Derviş: “*Bu gece bir abdest al, iki rekât namaz kıl. Allah ‘ın emriyle bir kız evladın olacak. Ama yedi yaşına kadar senin, yedi yaşından sonra benim...*” der ve adamın dokuz ay sonra kız çocuğu olur (Boratav, 2018: 179).

Sefa ile Cefa masalında çocuğu olmayan padişah ve lalası, bir anda karşılarına çıkan dervişin duasını alırlar. Derviş: “...Arı sudan aptes alıp gönüllerini Tanrıya yöneltir, öğle namazına dururlar. Oturup selam verdikten sonra, iki ellerini açar, açık gönülle yana yakıla Allah’a dua ederler duaya başladıkları sırada, hemen yolun tozları içinden bir derviş çıkagelir. O da onlarla bir olur ve duaya katılır. “Amin!” dedikten sonra: *-Uğurlar ola padişahım! İşin hayırlı, vaktin uğurlu, yolun kısa, devletin yüce, ömrün uzun ola, Tanrım has niyetlerini rast getire!* “ der. Padişah ve lalası dervişin verdiği elmayla çocuk sahibi olur (Alangu, 2010: 213).

Derviş tarafından verilen elmayı, eşler genellikle kendi aralarında bölüşülerek yerler. *Safa ile Cafa* masalında çocuğu olmayan padişah ve paşaya bir anda ortaya çıkan derviş iki elma verir. Dua etmelerini ve elmaların yarısını kendilerinin yarısını da eşlerinin yemesini söyler (K.D. 2015: 109).

Kandahar Padişahının Kızı masalında padişah ve vezirinin hiç çocuğu olmaz. Rastladıkları dervişin verdiği elmayla vezir ve padişah çocuk sahibi olur (Kunos,1991: 152).

Kara Yılan masalında çocuğu olmayan padişah veziriyle yola koyulur. Yolda dinlenirken “*ak sakallı, nur yüzlü, beyaz elbiseli*” bir derviş gelir ve padişaha bir elma

verir: “*Ey padişahım, bu elmayı al yarısını sen ye, yarısını da sultan hanıma ver, inşallah Allah size bir evlad verir*” der. Padişah söylenilenleri yapar karısı o gece hamile kalır (Radloff ve Kunos, 1998: 203).

Adıyaman’dan derlenen *Sefa ile Cefa* masalında çocuğu olmayan padişah ve veziri yaşlı bir dedenin (Hızır) verdiği elma sayesinde çocuk sahibi olurlar. Yaşlı bir dede: “*Size bir elma vereceğim. Bu elmayı ikiye bölüp eşlerinizle birlikte yerseniz çocuğunuz olur. Elmanın kabuklarını atlarınıza vererseniz, atların da birer tayı olur. Yalnız ben gelene kadar çocuklarınıza isim takmayacaksınız.*” der. (Doğan, 2006: 274).

Afyon’dan derlenen *Yazı Bozulmazmış* masalında hükümdar ve vezirinin çocuğu olmaz. Eşleri ağacın altında ak sakallıyla karşılaşır. Durumu anlatınca da ak sakallı yarısı padişahın karısına yarısı vezirin karısı yenecek şekilde elma verir: “*Alın bu elmaları yiyin. İnşallah Tanrı size bir çocuk verir. Birinizin oğlu birinizin kızı olur. Onları evlendirirsiniz.*” der (Özçelik, 1993: 474).

Amasya’dan derlenen *Şah İsmail ve Gülizar* masalında çocuğu olmayan bir adam adak adar, kurban keser. Adamın bir anda yanına gelen Hızır ona bir elma verir: “*Birini atına, birini itine, birini de karınla sen ye çocuğun olacak.*” der. (Göde, 2011: 161).

Elazığ’dan derlenen *Üç Nar* masalında derviş okunmuş sihirli bir kağıtla padişahın çocuk sahibi olmasına yardım eder. “O sırada tak tak kapı döğülüyor, açıyorlar bir derviş baba. Yukarı çıkartıyorlar, izzeti ikram, namaz niyaz yapıyorlar. (...) Benim halim ne olacak?’ ‘Yat Allah kerimdir.’ Padişah dervişe: ‘Derviş baba, sen yat Allah kerimdir, dedin ama bunun manasını vermedin.’ der. Derviş bir kağıt yazar verir: ‘*Bunu suda ezin için, Allah kerimdir.*’ ” Bir süre sonra evlatları olur. (Günay, 1975: 425).

Ereğli’den derlenen *Yılan Oğlan* masalında çocuğu olmayan padişaha ak sakallı ihtiyar elma verir ve elmayı hanımıyla paylaşmasını elma kabuklarını da ata vermelerini söyler. Kadın hamile kalır, yarı beline kadar insan yarı beline kadar yılan bir bebek doğurur (Bekdik, 2014: 277).

Erzincan’dan derlenen *Kırmızı Yanaklı Kız* masalında yaşlı bir ihtiyar verdiği elmayla padişahı çocukla nasiplendirir: “*Bu elmayı al götür. Cuma gecesi yatsı namazından sonra iki rekat namaz sen gııarsan iki rekat namaz da hanımın gııar; bu elmayı ortadan ikiye şaggalarsız. Yarısını sen yersen yarısını da hanımaan yedürürsen.*

Çigiglerini de güzel bir yere tikersen. Allah'ın izniyle sizin nur topu kimin bir oğluz olur" (Kara, 1996: 361).

Erzurum'dan derlenen *Nar Tanesi* masalında çocuğu olmayan adamın dervişin verdiği elmayla bir kız çocuğu dünyaya gelir. Derviş zamanı gelince kızın adını Nar Tanesi koyar (Seyidoğlu, 1975: 258).

Erzurum'dan derlenen *Melikşah* masalında çocuğu olmayan padişahın, tebdil-i kıyafetle gezen dervişin (sonradan Hızır olduğu anlaşılan) verdiği elma ile oğlu olur. Hızır: *"Ahşam valide sultannan beraber bunu yersiz. İnşallah bir şehzadez olur. Yalnız ismini ben gelip goyacağım. Siz goymıyacahsız"* (Seyidoğlu, 1975: 273).

Erzurum'dan derlenen *Tasa Kuşu* masalında bir derviş padişaha verdiği elmayla çocuk sahibi olmasına vesile olur. Derviş gelir: *"Selamünaleyküm padişahım"* *"Benim padişah olduğumu ne bilersen"* *"Öyleyse kalbimdekini de bilirsin"* *"Evet padişahım, çocuğun olmadığına pek şihırsın. Şu elmayı al da ahşama valide sultanla beraber yiyin. İnşallah çocuğu olur."* Böylece padişahın kızı olur (Seyidoğlu, 1975: 232).

Gümüşhane'den derlenen *Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım* masalında çocuğu olmayan padişah ve vezir, dervişin verdiği elmayla çocuk sahibi olurlar (Sakaoğlu, 1973 : 446).

Gümüşhane'den derlenen *Melikşah* masalında çocuğu olmayan padişah Hızır' ın verdiği elmayla çocuk sahibi olur. Padişah ve eşi bu elmayı yedikten sonra bir oğulları olur. Adı *"Melikşah"* tır (Sakaoğlu: 1973: 498).

Kayseri'den derlenen *Hasan* masalında *"Çocuğu olmayan bir adam, çaresini aramak için yollara düşer, yolda bir hocaya rastlar. Hoca, adama bir elma verir, adamın bir oğlu olur."* (Sever, 1995: 187).

Manisa'dan derlenen *Sandık Masalı* adlı masalda çocuğu olmayan bir adam rüyasında duvarın bir anda yarıp duvardan hocaların ortaya çıktığını görür. Hoca adama: *"Şu muskayı tak, çok güzel bir çocuğun olacak"* der. Adam uyanınca yanında gerçekten de muska bulunmaktadır bu vesileyle güzel bir kız çocuğu dünyaya gelir (Tunç, 2008: 229).

Muğla'dan derlenen *Nohuttan Mehmet* masalında çocukları olmayan çift hocaya gider. Çocuk sahibi olmak için nohuda okuturlar. Hoca nohuda kırk gün boyunca evlerine asmalarını söyler (Önal, 2011: 310). Bu masalın benzer metni Nohut Mehmet (Hoca) (Çifti, 2015: 230) adlı masaldır.

Taşeli'den derlenen *Aslan Mehmet* masalında bir dervişin verdiği elma ile padişah çocuk sahibi olur. Derviş çocuğun adını Aslan Mehmet koyar (Alptekin, 2002: 67).

Taşeli'den derlenen *Mercimek Çocuk* masalında evli bir çiftin hiç çocuğu olmaz. Hocanın yaptığı muska ile kadının mercimek büyüklüğünde çocukları olmuştur. Hoca: “Ben sana bir dua edeyim, yatma bir ileğen hamır yuğur. Hamırı yuğur, sacı gur, bezeyi dök, altına da bir kese mercimek al, üsdüne otur. Bir tas mercimek ölç, keseye koy daha sonra üsdüne otur. Ekmeği yapmaya bak, gum gibi çocuk meydana gelecek mercimekten.” der (Alptekin, 2002: 382).

Yalvaç'tan derlenen *Şah İsmail ve Gülizar* adlı masalda “Çocuğu olmayan bir padişaha Hızır, bir elma verir. Elmanın yarısını karısına, yarısını kendi, eşiğini de atına yedirmesini söyler. Kendisi gelinceye kadar çocuğa ve ata isim koymasını tembih eder. Padişah, Hızır'ın söylediğini yapar ve karısının bir oğlu, atının da bir tayı olur” (Göde 1997: 53).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Mayıl ile Ab-ı Güneş* masalında Hızır'ın verdiği elmayı yiyen padişah ve veziri çocuk sahibi olur (Şimşek, 1990: 764).

2.2.1.1.2. Tedavi Etme

Türk masallarında din adamları önemli bir yer tutmakta ve Tanrı'nın elçisi kabul edilmektedirler. Din adamları Tanrı'nın kudreti sayesinde işlerin halledilebilmesine aracılık etmektedirler.

“Masallarımızın büyük bir çoğunluğunda gördüğümüz dinî yollarla, duayla iyileşme, muradına erme ve zor bir durumdan kurtulma gibi hususlara halk arasında bugün bile, rastlamak mümkündür. Nitekim, yaygın olan inanışlara göre evliya türbelerine, yatırlarına adak adayarak veya bizzat ziyaret ederek iyileşme, dua okutma, muska yazdırma, çocuk sahibi olma, yaşamayan çocuklarını yaşatma, hastalıktan veya zor durumdan kurtulma, yağmur duası gibi âdetler halk arasında halen yaşamaktadır” (Aras, 1997: 43).

Ahmet Yaşar Ocak, “*Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*” kitabında bugün Doğu Türkistan’da hastalık tedavisinde yapılan Şamanist işlemlerin İslami bir kılıkta devam ettiğini ifade eder:

“Günümüzde Anadolu’da aynı durum söz konusudur. Okuyup üflemek, ip bağlamak, muska yazmak vs. usullerle hastalık tedavi etmeye çalışan kimseler vardır. Halk arasında genellikle hoca diye tanınan bu şahıslar, gerçekte Şaman kalıntısı kimselerden başka bir şey değillerdir. (...) Yıldızname ve benzeri hususi olarak tertiplenmiş, içine ayetler, peygamber isimleri, Allah’ın isimleri karıştırılmış birtakım kitapları vardır. Yazdıkları muskalar da aynı mahiyettedir. Bunlardan başka yine Anadolu’da cindar adıyla bilinen ve hastaların vücuduna girdiğine inanılan cinleri kovarak yahut emrindeki cinlerle geleceği ve gaybı keşfederek birtakım kehanetlerde bulunan kişilerin de, Şamanistler arasında yardımcı ruhları çağırarak hastanın içinden fena ruhları çıkarmaya çalışan ve geleceği öğrenen Şamanlardan farkı olmadığı ortadadır. Yüzlerce yıldan beri İslamiyet, Anadolu’da dahi Şamanizm’in bu ana fonksiyonunu silip atamamıştır” (Ocak, 2002: 149-150). Din adamları ve şamanların işlevlerinin benzerliği Şamanizm inancının etkisinin Anadolu’da kalıntılarıdır.

Masallar anlatılırken insanları eğlendirmekle kalmaz ahlak, eğitim, din ve sağlık hayata dair ne varsa insanlara bilgiler verir. Masallarda büyü, muska, kurban, adak, dua gibi kavramlar sıkça geçer. Hızır, pir, ak sakallı, hoca, derviş vb. din adamlarının masallardaki bir işlevi de dua, büyü ve muska vb. yollarla hastaya yardım etmek ve hastalıkları tedavi etmektir.

Saka Güzeli masalında bir padişahla bir vezirin birbirinden güzel iki kızı Saka Güzeli’ne kimin daha güzel olduğunu sorar. Saka Güzeli vezirin kızını güzel bulması üzerine padişah kızı yemeden içmeden kesilir. Hocalar yakından uzaktan derdine çare bulmaya gelirler. “Haline, ahvaline anca uzaktan bakıp kafa kafaya verirler; nice dertlere deva, ölüleri diriltir, ihtiyarları gençleştirir, ilaçlar döverler...” Nefesleri keskin hocalar okuyup üflerler (Alangu, 2010: 249).

Afyon’dan derlenen *Yiğit Çoban* masalında taş kesilen çoban, dilenci kılığındaki yaşlı bir ihtiyar tarafından eski haline döndürülür, tedavi edilir. Kuşların konuşmasını duyan çoban, şehzadenin düğün günü başına gelecek felaketleri önler ve taş kesilir. Padişah, çobanı düzeltcek kişiyi mükâfatlandıracağını söyler. Nerden geldiği bilinmeyen

bir dilenci (ihtiyar) durumunu düzeltebileceğini söyler. “*Dört boynuzlu bir koç bulup kanını bu taşa sürün. Taş şıpır şıpır erir, çoban da kurtulur*” (Özçelik, 1993: 494).

Afyon’dan derlenen *Oduncunun Çocukları* masalında ceren biçimine dönüşen çocuk, derviş sayesinde iyileşir. Çok susayan erkek çocuk cerenin ayak izinden su içince cerene dönüşür. Derdine derman bulamazlar. Nihayetinde bir derviş: “*Geyik izlerinde su ile yıkanırsa, bu çocuk eski haline döner*” der. (Özçelik, 1993: 525).

Afyon’dan derlenen *Padişahın Oğlu ile Atı* masalında Keloğlan, dervişin yardımıyla aldığı aslan sütünü padişahın gözüne üç gün süreyle damlatır. Padişah iyileşir. (Özçelik, 1993: 614).

Balıkesir’den derlenen *Keçe Külâh* masalında dev karısının toplattığı gülü oğlan kıza koklatınca kız eşek olur. Eşegi hükümetin önüne bağlar. Oğlanın kardeşi onu eşegi öperken görünce, delirdiğini düşünüp onu hocalara baktırır. “Eşegin gözlerinden öpüyor da dönüyor Hasan” Hüseyin karısına: “Karı, birader delirmiş. Eşegi öptü. Çabuk hocaları toplayalım, bir okutturalım” diyorlar. Hocaları ünlemişler. Hüseyin’i orta yere oturtmuşlar. Üfür bakalım, üfle bakalım. Öte bakarmış, beri bakarmış”. (Kumartaşlıoğlu, 2006: 411).

Balıkesir’den derlenen *Gülbeşer* masalında bir adam cumada bir zilli hoca, tokurdaklı hoca görür. Ona Şih(şeyh) derlermiş. Hasta numarası yapan padişahın kızı için şih saraya götürülür, kızı okur ve üfler. (Kumartaşlıoğlu, 2006: 113).

Çankırı’den derlenen *Keloğlan ve Altın Bülbül Masalı* adlı masalda Keloğlan, han sahibinin hastalığına çare bulmaya çalışır. Bir ak sakallı “*Filan padişahın camiinden bir yudum su getirirsen iyi olur*” der (Balcı, 2014: 68).

Elazığ’dan derlenen *Tüylü* masalında padişahın Tüylü adındaki kızı şehzadeye aşık olur. Günden güne zayıflayan kızın derdine hoca çare olur. Hoca: “*Yanına bir kara tavuk bağla eğer o tavuk zayıflarsa senin kızın da zayıflar eğer o tavuk toplanırsa senin kızın da toplanır*. “ der. Söylenilenleri yapan padişahın kızı iyileşir (Günay, 1975: 297).

Elazığ’dan derlenen *Üç Nar* masalında kocakarının söylediği “Üç narlara aşık olasın” lafiyla padişahın oğlu odasından çıkmaz olur. Bir anda gelen derviş oğlanı tedavi eder: “*Padişahım, dağdan bir keklik tutarsın bu hafta o kekliğe ne yemek, ne de su verirsin sonra içini adamakıllı doldurtup kızartırsın, kapaklı sahana koyar, oğluna*

yollarsın. Derdini o kekliğe söyler.” der. Masalın sonunda çocuk dile gelir, iyileşir. (Günay, 1975: 425).

Derviş, masal kahramanın karşısına belirli yer ve zamanda çıkar. İncelenen masallarda ak sakallı ihtiyar, Hızır, pir derviş gibi bilge kişiler pınar, çeşme başı gibi sulak alanlarını olduğu yerlerin sahibi olarak bilinmektedir.

Erzurum’dan derlenen *Bengiboz* adlı masalda gözleri görmeyen padişahın atının ayağının değmediği yerden toprak getirilip gözüne sürülürse gözleri açılacaktır. Oğlanın rüyasına giren derviş, oğlana yardım edebilecek olağanüstü güçlere sahip olan Bengiboz adındaki atın yerini söyler ve toprağı nasıl ve nereden bulabileceğini anlatır. Derviş sayesinde bulunan toprakla padişahın gözleri iyileşir (Seyidoğlu, 1975: 191-196). Birçok masalda at, kahramanın en iyi dostu olarak görülmekte ve “*Türk’ün kanadı*” olarak nitelendirilmektedir.

Erzurum’dan derlenen *Köroğlu* masalında dervişin verdiği ilaçlarla Hasan Bey’in yarası tedavi edilir (Seyidoğlu, 1975: 345).

Erzincan’dan derlenen *Padişahın Oğlu* masalında padişahın hiçbir şekilde evlenmek istemeyen dertli oğlunu hocalara götürüp muska yaptırırlar. Oğlan bu sayede evlenir. (Kara, 1996: 602).

Kastamonu’dan derlenen *Fakir Molla* masalında hastalara cüzi para karşılığı muska yazıp, dua okuyarak geçimini saylayan Molla’ya bir hasta gelip: “*Her yerim ağrıyor, bir muska yazıver.*” der. Molla muskayı yazıp verir hastada muska karşılığı Molla’ya iki kuruş verir (Atlı, 2011: 337).

Kastamonu’dan derlenen *Yılan* masalında kandırılarak Kaf Dağı’nın ardına atılan delikanlı, oradan getirdiği kestaneleri padişahın kızına yedirince kızın kafasında boynuz çıkar. Tedavi için hoca getirip okuturlar (Atlı, 2011: 61).

Mersin’den derlenen *Kötü Kral* masalında kralın oğlu, hasta bir kızı iyileştirmek için, kendi ülkesinden yaşlı bir bilgeyi oraya gönderir. Yaşlı adam, “*Bunun iyileşmesi için Kaf Dağı’ndaki devler ülkesinde bir orman var, o ormanda ela sihirli bir ot var. İşte o otun suyunu içmesi gerekir*” der. Adam otu kaynatarak suyunu kıza içirir ve onu iyileştirir (Helimoğlu Yavuz, 2009: 192).

Muğla'dan derlenen *İyilik Yap Dök Denize Halik Bilmezse Balık* Bilir adlı masalda “Padişahın başı çok ağrıyan bir karısı vardır. Doktorlar çare bulamaz ve bir hoca peygamber balığının tutulup başına sarılırsa iyileşeceğini söyler.” (Akyol, 2010: 148).

Niğde'den derlenen *Boynuzlu Hint Padişahı* masalında boynuzları olan ve bunu kimseye anlatamayan Hint padişahına hastalık hasıl olur. Hastalığa baktırdığı kimse kalmaz en son hocaya gider. Hoca: “*Oğlum sende bir sır var, onu söylersen hastalığın geçer. Yoksa hastalığın geçmez.*” “*(...) Kolayı var oğlum. Git bir dağa çık Bir yer eş o sır ne ise üç defa bağır. Toprağı kapat.*” (Bakırcı, 2000: 360).

Samsun'dan derlenen *Dünya Güzeli* masalında padişahın karısının hastalığına çare Hıdrellez günü Hızır'dan gelir. Hızır atının heybesinden çıkardığı ilacı kadının çocuklarına verir. Annelerinin hastalığının sivrisineklerden kaynaklandığını, bataklıkların kurutulması gerektiğini anlatmış. İçinde tüm bataklıklara yetecek kadar ilaç olduğunu ve nasıl kullanmaları gerektiğini anlatmış güneş ve ay bu ihtiyar adamın Hızır baba olduğunu anlamışlar. (Sayar, 2009: 67).

Samsun'dan derlenen *Kör Padişah* masalında “Bir ülkenin başında kör bir padişah varmış. Bir gün hiç güzellikleri görmeyeceği için üzülürken bir ses duymuş. Hızır ona Keşiş Dağı'nda hıdrellez günü açan mor gülü gözlerine sürersen görebilirsin” der (Sayar, 2009: 75).

Sütçüler'den derlenen *Kör Padişah ile Kölesi Arap* masalında hoca yaptığı muskayla görmeyen gözü tedavi eder. Kör bir padişah, Arap kölesini evden uzaklaştırmak için, gözlerinin açılmasını sağlayacak ilacı yapan hocaya gönderir. “Hoca, üç tane muska yapar. Bunu iletğinde, bunun birini, gözüne sürecektir. Birini, kapısının eşiğine koyacak. Birini de, toprağa gömecek.” der. Arap: “Bir de, topal adam var. Onun derdinin ilacı nedir?” der. Onun içinde üç muska verir. “Birini dizine sürecektir, birini kapının eşiğine, birini de toprağa gömecek.” der (Demirbaş, 2006: 233).

Taşeli'den derlenen *İyilikle Kötülük* masalında arkadaşının yaptığı hileyle gözlerinden olan Eyinnik'in gözleri, Hızırların verdiği çınar ağacının yapraklarını gözlerine sürme tavsiyesiyle iyileşir. “*...Ağaçtan bir dal gopar. Ağaçtan bir dal gopardıktan sonra Gözün birisine sür.*” Dalı gözün birisine sürmüş, o göz açılmış. Tekrar bir dal daha goparmasını söylemişler, bir dal daha goparmışlar, o bir gözüne sürünce, o gözü de açılmış. ” (Alptekin, 2002: 290).

Trabzon'dan derlenen *Murat Alamayan Dilber* masalında sarayda yaşayan murat alamayan dilberi kıskananlar onu kör edip ormana atarlar. Dilbere rüyasında alim el yüz sürer kadının gözleri açılır. Kadın saçını tarar saçından altın dökülür (Akgün, 2000: 209).

2.2.1.1.3. Diriltme

Türk masallarında görülen din adamlarının bir işlevi de ölüyü diriltmek, cansız canlandırmaktır. Masal kahramanlarından olan din adamlarına bu yetkilerin verilmesi Şamanizm'e ve şamanın yetkilerine gönderme şeklinde yorumlanabilir. Din adamları sahip oldukları gizil, uhrevi güçlerle sıradanlıktan ayrılırlar. Tabiatın bütün yer altı ve yer üstü güçlerine hakim oldukları için, kahramanlara yeni bir dünyanın kapısını aralarlar. Masal kahramanlarını dua, kitap, sıvazlama, sihirli nesneler, ilaç, ab-ı hayat, bitki, elma vb. türlü yolla diriltirler.

Türk kültürünün tüm yönlerini kapsayan Şamanlık, İslamiyet' ten önceki siyasi ve sosyo-kültürel alanın idare, yönlendirme işlevini üstlenen felsefi, pratik bir akımdır. Türklerin zaman geçtikçe benimsedikleri dinler de “Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık, Musevilik, İslam” şamanlığa ait unsurları, Türk kültüründen söküp atılamamıştır. Yeni kültür çevresine uyum sağlayan Şaman, yaşamını bir şekilde sürdürebilmiştir. Türk geleneksel inancında var olan ve dini kaynaklarda “batıl inanç” adıyla bilenenler, şamanlığın gizli şekilde yeni dinlerin alt yapısına yasak ve takiplerden dolayı ittiği unsurlardır (Bayat, 2006: 19). “Şaman anadan doğma şairdir, bestecidir, şarkıcıdır, dansözdür oyuncudur.” Olağanüstü hayal gücüyle hastaya şiirsel dilin gücüyle etki etmeye çalışan insandır, çünkü ruhlar güzel sözleri severler (Bayat, 2006: 26).

“Masal-Şamanizm, masal-Şaman ilişkisine gelince toplumun, toplumsal ve edebî hayatının her alanına sirayet eden din ya da inancı, resmen başka bir din veya inanç ile değiştirilse de gayri resmî olarak; sanatta, edebiyatta, folklorda gücü dâhilinde daha uzun yıllar ya da yüzyıllar yaşamını sürdürür” (Türkan, 2015: 222). Şamanizm ve masal ilişkisine değinen Türkan şu görüşleri de dile getirmiştir: “İnsanoğluna ait masal niteliğindeki en eski yaratmaların anlatıcıları, şaman ya da kam olarak adlandırılan din adamlarıdır. Bu anlatmalar, dinsel ayin ve törenlerde belli ritüeller çerçevesinde, müzik eşliğinde ve özellikle gece gerçekleştirilen icralardır”(Türkan, 2015: 223). Bu bağlamda halk yaratmalarında özellikle masallarda Şaman ve Şamanizm'e dair pek çok unsur bulunmakta “ölüp dirilme” aktarma yoluyla korunmaktadır. Masallar, sihir ve büyüye

fazlaca yer veren yapısıyla Şamanizm için iyi bir zemin olmuştur. Şamanizm'e ait birçok öge masala dahil olmuş ve Şaman'ın yetkileri masal kahramanlarına atfedilmiştir.

Mehmet Aça, destanlardaki “ölüp dirilme” yi şu şekilde ifade etmiştir:

Ölüp dirilme belli bir yaş gurubundan ötekine geçebilmek, gizli cemiyetlere ve kabile üyeliğini kazanmak için yapılan ritüele yakındır. Ritüel sırasında geçmiş hayatını unutan aday yepyeni bir hayata başlar. Bu tasavvuf erbabı dervişlerde de görülür. “Kapalı bir ortamda bir şey yiyip içmeden kalan adaylar ruhlar ya da şaman atalar tarafından öldürölüp vücutlarının parçalara ayrıldığını ve yapılan işlemlerden sonra bedensel ve ruhsal olarak yeniden dirildiklerini anlatmıştır” (Aça, 2002: 76).

Ahu Melek masalında şehzadeye aşık Ahu Melek şehzadeyi başkasından kıskanıp kendini öldürür. Ahu Melek öldü diye şehzade de yaşamak istemez, ölü gibidir. Bir derviş şehzade ve Ahu Melek' i sıvazlar, uykudan uyandırır gibi uyandırır (Boratav, 2018: 169).

İhtiyar Kuş masalında ihtiyar bir kuş tarafından oğlanın kemikleri, etleri birbirini yapıştırılarak dirilitir. Ölmeden evvel oğullarına asla köselerle bir işe girişmemelerini nasihat eden babayı dinlemeyen ve ihtiyar kuşun uyarısına aldırmış etmeyen oğlanı köse parçalar. İhtiyar kuş, “*Torbadaki kemikleri çıkarıp birbirine yapıştırmış. Onları yalayarak oğlanı diriltmiş*” Masalda ihtiyar kuşun bu işlemi iki kere yaptığı görülür (Tezel, 2009: 239). İhtiyar kuşun don değıştirmiş din adamı olduğu düşünölebilir.

Sihirli Yüzük masalında duvarın aniden yarılmasıyla ortaya çıkan ihtiyar bir adam, evli bir kadına cansız yatan delikanlıyı gösterir. Ölü yatan su padişahının oğlunun ona aşık olduğunu takılarını da onun aldığını söyler. İhtiyar adam kıza, eğer kocasının sihirli yüzünü adamın parmağına koyarsa dirileceğini söyler (Tezel, 2009: 247).

Afyon'dan derlenen *Yiğit Çoban* masalında taş kesilen çoban, dilenci kılığındaki yaşlı bir ihtiyar tarafından dirilitir. Kuşların konuşmasını duyan çoban, şehzadenin düğün günü başına gelecek felaketleri önler ve taş kesilir. Padişah çobanı düzeltecek kişiyi mükâfatlandıracağını söyler. Nerden geldiğı bilinmeyen bir dilenci (ihtiyar) durumunu düzeltebileceğini anlatır. “*Dört boynuzlu bir koç bulup kanını bu taşa sürün. Taş şıpır şıpır erir, çoban da kurtulur*” (Özçelik, 1993: 494).

Amasya'dan derlenen *Korkuyu Arayan Adam* masalında korkunun ne olduğunu merak eden adam korkuyu aramaya gider. Ölen papazın başında bekleyecek kimseyi bulamazlar ve nihayetinde başında korkuyu arayan adam bekler. Kilisede “Papaz, ölü

bana ne yapacak” der ve uykuya dalar. Fakat adam: “Kalkayım mı?” diye sesler duyar. “Kalk bakayım, kalkıp da ne yapacaksın?” deyince papaz tabuttan kalkar. Papaz, cadıya benzer, tırnakları uzar. Bu ikisi orada bir anda kapışırlar. Papaz, adamın boğazına sarılır, ciğerini alacak.” (Göde, 2011: 231).

Erzincan’dan derlenen *Dinler Söylemez Hatun* masalında ağaçtan yapılan kadın heykelini hoca duayla canlandırır. Gurbette para kazanmaya giden üç arkadaş ormanda dinlenir. Nöbetleşe uyurken marangoz ağaçtan bir kadın heykeli yapar. Terzi buna elbise giydirir. Hoca efendi de: “*Vula...! Hocanın gözüne kadın görünüyor. “Hayrola” gidip elini attı, baktı ağaç. Ha marangoz ustalığını göstermiş, terzi terziliğini göstermiş. Hoca efendi sen de Allah’a yalvar buna can versin. Hoca Allah’a dua eder. Cenab-ı Allah o kadına can verir*” (Kara, 1996: 379).

Bu masalın benzer metinleri İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu (Sakaoğlu, 1973: 351), Padişahın Konuşamayan Kızı (İmam) (Sakaoğlu, 1973: 622), Sarıtraş (Hoca) (Şimşek, 1990: 539), (Molla)Eyhmet ile Mehemmet’ in Nağılı (Aydın, 2012: 476), (Hoca) Kara Kulak (Kara, 1996: 426), Kara Vezirin Kızı (Bildik, 1995: 330), Şamdan (Erşahin, 2011:193), (Hoca) İsmail’ in İyiliği (Helimoğlu Yavuz, 2009: 203), Altın Kafes (İmam) (Erşahin, 2011:283) adlı masallardır.

Erzurum’dan derlenen *Nardanesi* masalında üvey annenin verdiği sakızla ölen kızı derviş diriltir. Kızın yanında kaldığı kırk haramiler onu altın tabuta koyar. Padişahın oğlu kızı görür ve ailesine kıza can verin yoksa ben de ölürüm diye yalvarırken: “*Bir de ne atının izi var, ne ayağının tozu var gelir Derviş baba. Bunun saçını, başını, sığır ağılı sakızı ağzından çıkartır. Allah’ın izniyle bunu esirgesin iyi eder. Nartanesi dirilir, gelir*” (Seyidoğlu, 1975: 260-261).

Maraş’tan derlenen *Üç Kardeş Bir Bacı* masalında üç kardeşten büyük ve ortanca olanı, babalarının vasiyetine uymayıp gittikleri tehlikeli yerde dev tarafından öldürülür. Küçük oğlan kız kardeşinin devle anlaşma yapması sonucu öldürülür. Öldürülmeden önce gittiği ve akıbetiyle ilgili hocadan öldürüleceğini öğrenen çocuğa Hoca: “*Madem gidicisin. De ki ‘Beni öldürünce etimi dilin. Hayvanın üstüne koyun. Atın terkisine takın. Bir tene çubuk vurun. Çubuğu da terkiye sokun. Hayvanı dağa yollayın.*” Çocuğun ölmesi üzerine hayvan, doğru hocanın evine gider. Hayvanın gelmesiyle çocuğun öldüğünü anlayan hoca: “*Torbayı indirip bir tasa okuyup üflemiş. Tastaki suyu torbaya serpikçe oğlan dirilmiş. Suyu üç kez serpmiş, oğlan eski haline dönmüş.*” (Erşahin, 2011: 561).

Şereflikoçhisar'dan derlenen *Peri Kızı ile Padişahın Oğlu* masalında padişahın oğlu meşe ağacındaki kıza aşık olur, kızın kıskanç eltileri onu zehirleyerek öldürür. Kız meşe ağacı olarak tekrar vücut bulur. Uğursuz ağaç kesilir; ağaçtan beşik, kaşık, çatal yaparlar. Eşyalar ev halkını huzursuz eder, toplatılır. Yaşlı bir kadın gelir, meşeden yapılmış kaşığı alır ve peri kız o kaşıktan tekrar canlanır (Tunçbilek, 2017: 94).

Trabzon'dan derlenen *Kuyuya Atılan Padişah* masalında hoca ölen çocuğun nasıl diriltileceğini anlatır. Padişah, atıldığı kuyudan çıkar ve kızın evine girip çocuğunu katleder. “Çocuğu olduktan sonra padişah geceleyin gelip giriyor yine eve. Bu çocuğun kafasını dörde bölüyor kılıçla beraber. Kız sabahtan kalkıyor ki padişah yine gelmiş, çocuğun kafasını kesmiş. Gidiyor yine hocaya diyor ki: “Hocam böyle böyle yaptım yine çıkıp geldi. Aynen çocuğun kafasını dörde böldü. Ne yapmam lazım?” *Diyor ki: “Eve gideceksin, çocuğun kafasını böldüğü yerlerden yalayacaksın aynen. Onun kafası aynı esgi haline gelir. O padişahı da aynen kuyuya aticesin. Üsüdünü kapatdıktan sonra da onun üsüne de bi gazık çekicesin.”* (Akgün, 2000: 194).

2.2.1.2. Yol Gösterme ve Yardım Etme

Tüm zamanlarda her yerde her şartta insanlığa ait mitler türemiştir ve bu türeyen mitler insanın vücut, aklının eylemleri sonucu oluşan her ne varsa hepsinin ilham kaynağıdır. *Mit, kozmosun sonu gelmez enerjilerini insanın kültürel yaratımına akıtan gizli bir yarıktır* (Campbell, 2017: 13).

Dursun ve Torun'un Campbell'den (2010) aktardığı üzere “Mitler, zaman içinde birbirinden farklı gibi görünen ancak temelde masal, efsane, hikâye gibi anlatma esasına dayalı türlerle varlığını sembol değerler ve motifler bağlamında sürdüren anlatılardır. Kahramanın mitolojik macerasının bilinen yolu monomitin çekirdeği kabul edilebilecek ‘ayrılma-erginlenme-dönüş’tür. Bir kahraman olağan dünyadan çıkıp doğaüstü farklılıklarla karşılaşabileceği gizemli bir alana doğru ilerler. Burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer elde edilir. Kahraman bu gizemli ve zorlu maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle döner. J. Campbell’in değerlendirmesi her ne kadar temelde mitik tipin macerasını ele alsın da bu yolculuğun esas ‘kahramanın evrensel yolculuğu’nu ortaya koymaktadır. Dünyanın neresinde olursa olsun, anlatılarda kahraman hep aynı aşamalardan geçmektedir. Kahraman, genel geçerliği olan, bireysel ve yerel sınırları zorlayarak onları aşan, olağan insani biçimlere ulaşan kadın veya erkektir. Kahramanın görevi ve amacı, yola çıkışından farklı,

dönüşümler yaşamış bir birey olarak dönmek, yenilenmiş yaşamdan aldığı dersi öğretmektir” (Damla ve Torun, 2017: 252).

Masallarda kahramanların esas yolculuklarına başlamaları için zor durumda kalmaları gerekir. Felaketlerle yüzleşen kahramanın kurtarıcısı yine ak sakallı ihtiyar, Hızır, derviş ve pir gibi din adamları olur. Masallarda kahramanların bu yolculuklarında karşılarına birçok engel çıkar ve bu engeller kahramanın akıl gücüyle veya kahramana yol göstericilik yapan din adamları sayesinde aşılar. Kahramanlardan genellikle ulaşılması güç şeyler istenilir ne yapacağını bilmeyen kahramana bir anda ortaya çıkan din adamları yol gösterir ve onu tehlikelere karşı uyarır. Din adamlarının öğütleri aracılığıyla her görevi başarıyla gerçekleştiren kahramana bilgi ya da yetenek kazandırılır. Kahramanlar aldıkları bu yardımları rüyalarında, dua sonrasında ya da sihir, büyü, büyümlerle çeşitli şekilde elde ederler. Bunun dışında din adamları bilge, dini kişilikleriyle kahramanlara “akıl” verir, tavsiyelerde bulunur ve yol gösterirler.

Dülger Kızı masalında ağaçtan yapılan cansız kız nehre atılınca bir anda nehirden peri kızı gibi çıkar. Kız çeşitli sihirler yapar. Şehzade durumu anlayamaz ve imdadına yaşlı bir ihtiyar yetişir. Şehzade tüm olanları anlatınca ihtiyar ona akıl verir, yardım eder: “*Şehzadem, akşama bir saat kala kapının önüne gidersin: Aman, bir saat sonra bir sürü misafirim gelecek. ‘Bana tez elden beş on türlü yemek yetiştir,’ diye seslenirsin. Kapının dibinde oturur, içeriye kulak verirsin. Bak bakalım, içerde neler olup bitiyor?’*” İhtiyar ortadan kaybolur (Boratav, 2018: 158).

Çengi Dilaver masalında padişahın kızı cadı kadının oyununa gelip kardeşine Çengi Dilaver’ in evindeki dünyada eşi benzeri olmayan gülden bahseder. Kardeşi gülü almaya gider fakat ne yapacağını bilemez. Değirmencinin verdiği kağıtlardan birini yakınca ak sakallı bir derviş kahramanı taş kesilmekten kurtarır. Genç durumu anlatınca ak sakallı ona yol gösterir: “Buradan gece üçü üç geçerek çıkarsın, üç yüz adım arkana bakmadan yol kat edersin, üçüncü sokağa sapsın, üç defa ısıklık çalarsın, sana bir küheylan gelir, üzerine korka atla, o seni çengi dilaveri in bulunduğu yere götürür. Kapıdan girerken bir koyun ile bir köpek görürsün. Koyunun önünde et, köpeğin önünde ot vardır. Bunları birbirinden bir akarsu ayırır. Otu alıp koyuna, eti de alıp köpeğe ver. Önüne kırk kapı gelir ki, bunların kanatları açıktır. Onları kapa, sonra kırk kapalı kapı daha çıkar, onları aç. Oradan geniş bir bahçeye girersin, ortada bir ağaç vardır ki

işte bilenen gül odur. Onu koparır ve yine arkana bakmadan hemen dışarı çıkar, ata atlayıp buraya gelirsin.” (K.D. , 2015: 45).

Çan Kuşu Çor Kuşu (Derviş)(Boratav,1969:129), Altın Perçemli Oğlan ve Altın Perçemli Kız (beyaz sakallı pir) (Arslan,2017:497), 57.Masal(Hızır) (Arslan,2008:291), (Derviş) Dilaremcengi (Seyidoğlu,1975:217). adlı masalların olay örgüsü çok az değişmekle beraber din adamını benzer işlevlerde görürüz.

Alicengiz Oyunu adlı masalda padişah alicengiz oyununu bileni aramaktadır. Sarayda tüysüz bir oğlan oyunu öğrenmek için yola çıkar. Alicengiz’in yerini yurdunu “sırtı abalı, şalvarı tüm yamalı, yeşil cübbeli, yeşil sarıklı, eli teberli, ağzı dualı” bir derviş babanın yol göstericiliğiyle bulur. Derviş: “*Ama bu Alicengiz denilen kişinin yolu çok uzundur. Onun öğreteceğini ben de bilirim. Düş ardıma, yürü yoluma.*” der (Alangu, 2010: 240).

Kırk Kardeş masalında padişahın evlatları evlenecekleri kızları alıp getirmek için yola çıkarlar. Yol dönemecinde ak sakallı ihtiyar: “*Evlatlar, demiş yolunuz aydın, tuttuğunuz iş hayırlı olsun. Sizden bir dileğim var: Sakın önünüze çıkacak çayırılıkta gece yatmayın.*” der ve kaybolur. Küçük şehzade ve ihtiyar sözü dinlemeyenler devle karşılaşır (Tezel, 2009: 29).

Cevahir Dağı (Kıbrıs) masalında üç yüz senedir yaşayan ak sakallı, kahramana yol gösterir: “Padişah oğlu oradaki taşlardan kaldırılabildiği kadarını aşağıya atar. Kırk katır yükü olunca padişah ve adamları katırları alıp kaçarlar. Oğlan bağırmaya başlar: “Hani yol gösterecektiniz?” Öbürleri dinlemeyip giderler. Nihayet oğlan bir yol bulur, inip gider. Giderken bazı evler görür. Koşarak oraya varır. Orada ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar görür. İhtiyar bunu görünce bağırına basar: “Ama evladım, seni Allah mı gönderdi?” diye sorar. Sonra da der ki: “Ben üç yüz seneden beri burada yaşıyorum, insan yüzü görmedim. Seni Allah gönderdi bana. Gel, ömrümüzün sonuna kadar birlikte yiye içelim” (Sakaoğlu, 1983: 115).

Kara Dev ile Kızıl Dev masalında kırk çocuğu yedi günlükken kaçırılan padişah, çeşme başında kırk güvercine rastlar ve uykuya dalar rüyasına bir derviş gelir ona yol gösterir. Derviş: “Ey şahım sen boş yere üzülüyorsun. Çocuklarını sen görmüyorsun ama onlar seni görüyorlar. Sen çeşmede elini yüzünü yıkarken su içmeye gelen güvercinler hep senin çocuklarındı. Onları periler kaçırıp bu kılığa soktular. Yanlarına varmak

istersen tam bir yıl yürümen gerekir. Onlar perilerden korktukları için senin sarayına gelmiyorlar. Sen buradan kalktığında o gördüğün güvercinler gibi çeşmeden kana kana su iç, sonra yoluna git. Tanrı'nın seni çocuklarına kavuşturduğunu göreceksin.”der (Kunos, 1991: 69).

Adıyaman'dan derlenen *Cennetlik Adam* masalında her türlü kötülüğü yapan biri cennetlik mi cehennemlik mi olduğunu öğrenmek için hocaya gider. Hoca, ondan yeni gömülen bir cenazenin mezarına bir fidan dikmesini ister. Dikilen fidan yeşerirse adam cennetliktir. Akşam olunca adam, fidanı götürüp mezarın başına diker, bir taşın arkasına geçip bekler. Başka bir adam gelip, yeni gömülen ölünün ciğerlerini çıkarıp yer. Cennetlik adam, silahını çeker adamı öldürür. Hocanın yanına gidip durumu anlatır. Hoca, “Sen cennetliksin.” der. (Doğan, 2006 : 187).

Adıyaman'dan derlenen *Rüya* masalında yaşlı bir kadın rüyasında evi süpürürken bulduğu yazmayı dolaba atar. Kadın horozu kovalayınca horoz osurur. Kadın rüyasını Şeyh Gazi'ye yorumlatır. Şeyh yazmayı rızık, kadının yazmayı dolaba atmasını anlayış kadının horozu kovalamasını öfke, horozun osurmasını da korku şeklinde yorumlar (Doğan, 2006: 41).

Afyon'dan derlenen *Kırk Oğlanla Kırk Kız* masalında oğlanın padişahın kızının yanına gitmesini isteyen yaşlı kadın ona yardım eder. Oğlan saraya nasıl gireceğini düşünürken yaşlı bir kadınla karşılaşır. İhtiyar kadın, oğlanı oynayan bir postun içine saklar ve oğlan sarayın önünde dolaşır. Padişahın kızı oynayan postu görünce dayanamaz. Babasından izin alarak yaşlı kadını sarayına alır. Gece yarısı oğlan posttan çıkarak padişahın kızının yanına gider (Özçelik, 1993: 578).

Afyon'dan derlenen *Arslan Ali* masalında ihtiyar kadın gence rüyasında konuşmayı öğretir. Padişah kimse yerine geçmesin diye ülkedeki tüm erkek çocukları öldürtür. Bir kadın çocuğu ormanda saklar ve dişi aslan çocuğu büyütür. Rüyasında yaşlı bir kadın tarafından konuşmayı öğrenen genç, sabah uyandığında hem kendi konuşmakta hem de konuşulanları anlamaktadır (Özçelik, 1993: 496).

Masallarda kahramanlar gidilmemesi gereken yere gider, görülmemesi gereken şeyleri görürler. Bu sembol olarak korkuların üzerine gidilmesi şeklinde yorumlanabilir. Zorlu mücadelede kahramanlara yol gösteren bilge din adamları olur.

Amasya'dan derlenen *Mağaradaki Hazine* masalında yedi dev tarafından korunan mağarada çok kıymetli bir hazine vardır. Bu hazinenin ününü duyan yiğitler hazineye ulaşmaya çalışır. Karşılarına bu zorlu mücadelede ak sakallı dede çıkar ve onları tehlikeye karşı uyarsa da yiğitler mağaraya giderler ak sakallı onlara yol gösterir: *“Atlarınızı sürüp geri gidin, hepiniz birer kısrağa binin. Taylarla birlikte buraya gelin, taylar kapıda kalsın. Atlarınızı dörtlüyle mağaraya sürün. Çok garip sesler duyarsanız, bilin ki devler uyanıktır. Yanınıza birde yumurta alın. Sakın birini bile öldürmeyin alabilerseniz yerden avuçlayıp, çamurda olsa alın. Yerdeki çamuru avuçlayınca aldığınız yumurtaları bırakın. Bu işi sakın durarak yapmayın. Derhal taş olursunuz. Atların bağına aynı hızla geri çevirip, kaçın. Devler arkadan koşacak. Onlar atlarınızdan daha hızlıdır. Atlar tayları kaptırmamak için daha da hızlanacak, taylara ulaşacaklar. Devler, yumurtaları yerken, sizler kaçmak için zaman kazanacaksınız. Kapıya yaklaştığınızda devler, tayları görür görmez, büyüleri bozulacak derhal geri dönecekler. Mağaradan aldıklarınıza bakacaksınız alan da pişman olacak alamayan da, sakın pişman olmayın”* (Göde, 2011: 167).

Denizli'den derlenen *İlan (Yılan)* masalında yolda terk edilen Kabe'yi görmek isteyen çoban yola devam eder, yolda ak sakallı dedeyi görür. Ak sakallı ona kırk anahtar verir: *“Oğlum yolda giderken önüne bir saray çıkacak. Dışının güzelliğine vurulma. İçi yeri kat yerin altından beter. Önkü anahtarla bütün kapıları aç. Kapıların eşliğine basma her açışta Bismillah de.”* der. Çoban söylenilenleri yapar, maddi nasiplendirilir (Arslan, 2008: 209).

Elazığ'dan derlenen *Zülfü Mavi* masalında oğlanı tehlikeden koruyup kardeşinin istediğini yapmaktan vazgeçiremeyince yaşlı adam: *“Oğlum bu yandan gideceksin. Zülfü Mavi bu dağın altındadır. Orada bir büyük bahçe vardır. Bahçenin dört köşesinde hep taş kesilmiş insanlar vardır, korkma. Duvarın arkasında durur, Zülfü Mavi, ben seni yaratan diye bağırırsın, o ses verene kadar taş kesilirsin ama korkma”* der (Günay, 1975: 364).

Elazığ'dan derlenen *Allah'ın Belası* masalında *“kendi bir karış boyu iki karış”* olan Allah'ın Belası adında bir gencin başı padişahın aşık olduğu kızı kaçıran sarı devle beladadır. Çocuğun sarı dev bulup öldürmesi gerekir fakat bunu nasıl yapacağını bilemez. Genç, gece ormanda uyuyakalınca rüyasında Hızır'ı görür. Hızır ona: *“Oğlum, sen çok sadık ve doğru bir insansın. O kızı kendine almadın, sözünde durdun. Padişahın oğluna verdin. Sana da Allah yardım edecek. Kalk abdest al iki rekat namaz kıl, bismillah*

de, dut ağacına sarıl. Dut ağacı devrilecek, o zaman tavşan ortaya çıkacak, sen taziye salıver, o tavşanı tutunca tavşanın karnından kutuyu al. Böceklerin ikisini öldür, birini dev çatlayıncaya kadar öldürme” der. Söylenilenleri yapan Allah’ın Belası çözüme kavuşur. (Günay, 1975: 383)

Elazığ’dan derlenen *Şah İsmail* masalında, kardeşleri Gülizar’ı kaçıır, Şah İsmail peşlerinden gider. İhtiyar adamı görür ihtiyar yolları gösterir: “Şah İsmail bir günlük yoldan gitti, baktı bir bina, ne penceresi var ne kapısı. Düz bir bina, bir kılıç salladı, binayı yardı. Baktı, içinde bir kız oturuyor...” (Günay, 1975: 343).

Erzurum’dan derlenen *Bengiboz* masalında gözleri kör padişahın atının ayağının değmediği yerden toprak getirilirse gözleri açılacaktır. Padişahın küçük oğlu, toprağı bulmak için yola çıkar ve rüyasına derviş gelir: “*Şehzade kalk babanın hayatta ayak basmadığı yer bulunmaz. Yalnız onun ahırında sakladığı bir atı vardır. Atına Bengiboz derler. Bu atı ele geçirir onunla gidersen o zaman babanın ayak basmadığı yeri bulabilirsin.*” der (Seyidoğlu, 1975: 191).

Gaziantep’ten derlenen *Limon Kız* masalında padişahın oğlunun limon kızı bulmasına yaşlı bir adam yardım eder. İhtiyar: “*Gide gide güllere rastlayacaksın, gülün bir tanesini de kopar. Yola devam et, karşına at ile köpek çıkar, köpeğin önündeki samanı ata ver, atın önündeki eti de köpeğe ver. Yine yola devam et. Yoluna iki kapı çıkar, kapının bir tanesi açıktır. Öbürü kapalıdır. Açık olanı kapat, kapalı olanı aç*” (Köksel, 1995: 176).

Gümüşhane’den derlenen *Hıyarcı Kızı* masalında padişahın oğlu yaşlı bir kadından “Hıyarcı Kızın derdine uğrayasın” şeklinde beddua alır. Hıyarcı Kızı’nı bulmak için yola koyulur. Derenin kenarında namaz kıldığı sırada bir ihtiyar gelir: “*Oğlum, senin ne için geldiğini biliyorum. Sen Hıyarcı Kızı’nın derdinden ölüyorsun. Git, bahçenin sol tarafında bir hıyarlık var. O hıyarlardan üç tane kopar : Biri beyaz, biri sarı, biri de yeşil olsun. Evvela beyazı iki parçaya böl, “Hıyarcı Kızı” diyerek fırlat. Eğer seslenirlerse tehlike yok dernektir. Sonra sarıyı üç parçaya böl, “Hıyarcı Kızı” diyerek bağır. Sonra da yeşil hıyarı dört parçaya böl. Eğer ses gelirse tehlike yok demektir. Eğer gelmezse sağında aslan, solunda kaplan peyda olacak; seni yiyecekler”*der (Sakaoğlu, 1973: 60).

Gümüşhane’den derlenen *Güneşle Ayın Haracı* masalında padişah kızını fakir gence vermemek için gençten güneşle ayın haracını almasını ister ve ona kırk gün mühlet

verir. Genç, yola düşer, yardımına ihtiyar (Hızır) yetişir. Hızır genci sırtına alır bir mağaranın kapısında gözlerini açtırır. Onu günün doğduğu mağaranın kapısına bırakır ona yapacağı işleri anlatır: “İçeri girince yanacaksın, ne kadar zor olursa olsun, yana yana gireceksin.” der (Sakaoğlu, 1973: 420). Hızır’ın yardımıyla genç kıza kavuşur.

Gümüşhane’den derlenen *Şemşirak Taşları* masalında cami yaptıran padişaha Hızır caminin şemşirak taşlarıyla çok daha güzelleşeceğini söyler. Padişah üç oğlunu bu taşları almaya gönderir. Üç kardeşin karşısına Hızır çıkar. Tehlikeli olan ve “Giden gelmez” yolu tercih eden en küçüğe Hızır iki defa yardım eder ve yapması gerekenleri anlatır. Oğlan Hızır sayesinde taşları alır, getirir (Sakaoğlu, 1973: 514-515).

Kilis’ten derlenen *Akıllı Sıçan ve Kırk Haramiler* masalında çocukları olmayan bir çiftin ettikleri “çocuk vermiyorsan sıçan ver” duası kabul olur, kadın birçok sıçan doğurur. Fareler ev halkını rahatsız etmeye başlayınca kadın hocaya fareleri öldürmesinin günah olup olmadığını danışır. Hoca: “Yok, bir kazan su kızdır. Gelin başınız kirlendi çocuklarım de, sıcak suya batır batır kenara koy.” der. Kadın hocaların dediklerini yapar sıçanları öldürür (Doğramacıoğlu, 2002: 73).

Manisa’dan derlenen *Üç Yumurtanın Şerri* masalında kuş olup uçan kıza yaşlı bir kadın yardım eder. “Kuş olan kız her gün sarayın penceresine gelerek öter. Arap kızı onu kestirir. Kanının aktığı yerden bir ağaç çıkar onu da kestirir. Ağacın dalları mis gibi kokar. Bir yaşlı kadın ağacın dallarından biri elbiseleri güzel koksun diye sandığına koyar. Kız her gün sandıktan çıkarak evi temizler. Bir gün yaşlı kadın bu kızı yakalar. Kız başından geçenleri anlatır. Yaşlı kadın Padişah’ın oğluna gelerek durumu anlatır. Padişah’ın oğlu arap kızını cezalandırır ve kızla evlenir”(Talha, 2008: 170).

Maraş’tan derlenen *Güvercin Kız* masalında padişahın oğlu penceresine gelen güvercini rüyasında Dünya Güzeli bir kız olarak görüp aşık olur. Güvercini aramaya çıkar yolda rastladığı yaşlı bir ihtiyardan kuşların dilini de anlayan bir padişah olduğunu, güvercinin kimliğini ve yerini onun bilebileceğini öğrenir (Erşahin, 2011: 139).

Muğla’dan derlenen *Kurbağa Gelin* masalında (...) Küçük oğlan taşın düştüğü yerdeki kurbağayı alır eve getirir. Oğlan her gün dağa gidip geldiği zaman evinin temizlenmiş olduğunu görür. Durumu hocaya danışır. Hoca, kurbağanın Allah tarafından gönderilen bir kız olduğunu ve bir gün kızı gözetlerken üzerinden attığı derisini atıp

yakmasını söyler. Oğlan hocanın söylediklerini yapıp deriyi yakar, kız bir daha kurbağaya dönüşmez (Önal, 2011: 319).

Niğde'den derlenen *Keloğlan* masalında Keloğlan büyüyle güvercin olan şehzadeyi ak sakallı ihtiyar yardımıyla kurtarır. Keloğlan şehzadeyi eskiye döndürmek için yollar ararken omzuna konan güvercin ona bunu nasıl bulabileceğini söyler. Keloğlan'ın yedi kapıyı geçmesi gerekir. İkinci kapıda zorda kalınca dua eder ve ak sakallı ihtiyar gelir, ona üçüncü kapının yerini söyler (Bakırcı, 2000: 392).

Samsun'dan derlenen *Üç Yumurta* masalında oğlan, ihtiyar kadının testisini kırar. Kadın, "Allah seni üç yumurtanın hasmına uğratsın!" şeklinde beddua eder daha sonra kahramana yardım eder. İhtiyar, ona üç yumurtanın ne olduğunu anlatıp yol gösterir. "Bir yol var o yoldan dümdüz gidersin, karşına bir ırmak çıkar, oradan geçersin, "ne güzel ırmak, benim olsa" dersin, da sona yoluna devam edersin bir çeşmeye rastlarsın. Bir taraftan kan, bir taraftan da irin akar. Ondan içersin "ne güzel çeşme benim de olsa" dersin. Yoluna devam edersin. Bir kötü ata rastlarsın, onu sever "ah ne güzel at" dersin, yoluna devam edersin, bir saraya rastlarsın saraydan içeri girersin. Bir ölü görürsün. Ölünün ucunda üç yumurta ile sabır taşı bulunur. Onları alırsın, koşarak hiç geri bakmadan evine gelirsın. Bir tarafına ekmek bir tarafına su alırsın. Bir yumurta kırarsın, içinde bir kız çıkar. "Su isteyince su, ekmek isteyince ekmek verirsın." (Sayar, 2009: 83-84).

Taşeli'den derlenen *Dünya Güzeli* masalında kahraman dağda güvercin aramaya giderken ak sakallı ihtiyar ona yardım eder: "Fılan dağa varması güç, fakat o dağın tepesine çıkacaksın oradan öte yana gideceksin, sonra bir dağın tekrar tepesine çıkacaksın, dağın tepesinde bir su var, o suyun başına varacaksın, böyle bir küme yapıp oturdun mu, üç güvercin gelir soyunurlar. Son başta soyunanın çamaşırını al, onlar seni çarpacak olursa hiç korkma çarpamazlar. Onlar insanoğlu sırtımızı ver derler. Sen dersin ki, kızınız dilini dilime değdirirse veririm der, o zaman onlar uçarlar." Çocuk söylenilenleri yapınca güvercin uçamaz, çocuk güvercini alır götürür (Alptekin, 2002: 424-425).

Trabzon'dan derlenen *Cin Padişahının Kızı* masalında bir çoban evine her geldiğinde yemeği her şeyi hazır bulur ortalıkta kimse yoktur gider hocaya danışır. Hoca çobana yol gösterir: "*Hemen yatağın içine gir de yat. O geldi mi ortaya çıkarsın. O vakit kaçamaz.*" Çoban söylenileni yapar cin padişahının kaçamaz (Akgün, 2000: 198).

Trabzon'dan derlenen *Kuyuya Atılan Padişah* masalında üç kız kardeşi kandırıp evine götüren padişah iki kardeşi öldürür. Küçük kardeş padişahın parmağını yedim deyip kedisine yedirir. Padişah oyunu anlamaz. Kız açmaması gereken saklı odayı açar ve oradaki delikanlıyı kurtarır, kaçarlar. Padişah kızı evlerine gidip rahatsız edince kız durumdan nasıl kurtulabileceklerine dair hocaya akıl danışır. Hoca: “*Bir tane kuyu kazacaksın onu içine atacaksın üzerini toprakla kapatacaksın*” der. Kız söylenilenleri yapar bir süre kurtulurlar padişah tekrar gelir ve çocuğunun kafasını dörde böler. Kadın tekrar hocaya danışır. Hoca: “*Eve gideceksin. Çocuğun kafasını böldüğü yerlerden yalayacaksın aynen. Onun kafası aynı eski haline gelir. O padişahı da aynen kuyuya atacaksın. Üzerini kapattıktan sonra da onun üzerine bir kazık çakacaksın*” der (Akgün, 2000: 194).

Van'dan derlenen *Göl Aygırı* masalında bir padişahın karısı ve atı, hizmetkarı Arap tarafından kaçırlır. Derdinden kör olan padişahın derdine çare atının ayağının değmediği yerden toprak getirilip gözlerine sürülmesidir. Toprağı bulmaya giden padişahın oğlu ak sakallı ihtiyarla karşılaşır: “*Bak, oğlum gidersin; sen hiç böyle gitmeyle bulamazsın. Gidersin, baban evinin arkasında peyin var. (Peyin at fişkısına dermişler; önceki dilde) Oraya baban atları çok yılhyıdı. Oraya peyini doldurmuşlardır, onu kazarsın. Onun içinde baban hizmetkarı Arap var. O Arap götürmüştür; evi de ordadır, at da ordadır. Sen atı çıkarttın mı ata binersin. At, seni nereye desen götürür. Öyle bir at ki, at sana sarılır hiç kişnemez; bir kişnese Arap çıkar, seni de keser, atı da vermez.*” (Kasımoğlu, 2010: 458).

Van'dan derlenen *Davlan* masalında Davlan'ın aşık olduğu kızı alabilmesinin ilk şartı, Kaf Dağı'ndaki kuşlar padişahının altın kafesindeki bülbülü getirmesidir. Kaf dağına nasıl gideceğini bilmeyen Davlan'ın karşısına Hızır çıkar: “*Ula oğlum! Böyle kara kara ne düşünüyorsun? Kaf Dağı çok uzak bir ülkenin dağıdır. O dağın efendisi kuşlar padişahına; “Beni Hızır gönderdi,” diyeceksin. O zaman, o sana ne istersen verecek. Hızır, parmağını bir şıklattı, oğlan uçtu gitti Kaf Dağı'na, kuşlar padişahının sarayına.*” İkinci şart olan Bağdat'a gidip devden altın sopayı yine Hızır'ın yardımıyla Davlan, üçüncü şartı da deniz kızının göğsündeki inciye getirmesidir. Davlan yüzme bilmez, Hızır yetişir ona: “*Üzülme Davlan, men karadayım, karadakilerin imdadına yetişirim, bu sefer sana kardeşim İlyas yardım edecek.*” (Kasımoğlu, 2010: 513).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Mayıl ile Ab-ı Güneş* masalında babası tarafından elleri bağlanan Mayıl, zor bir durumdayken “*Yetiş Hızır Babam yetiş* “ der ve elleri çözülür (Şimşek, 1990: 764).

Zonguldak'tan derlenen *İki Arkadaş* masalında iki arkadaş bir harita bulur onu okuyabilecek birine giderler. Karıları da hemen imama gidip durumu anlatır, danışrlar. İmam efendi üç gün dua edip Allah'tan istemelerini söyler. İki arkadaş üç gün dua eder ve evlerinin altında altın bulurlar. İmama gidip anlatırlar. İmam: “Neyi kimden isteyeceğinizi bilmezsiniz” der (Çalışoğlu, 2019: 48).

2.2.1.2.1. Sihirle Yardım

Masal dünyasının yapısı gereği sihir, masallarda sıkça görülen bir unsurdur. Masalların olağanüstü yapısı, her türlü canlı için sihirli bir ortam oluşturur. Masallarda kahramanlar, hayvanlar, bitkiler kısacası tüm canlılar büyüünün etkisine kolayca girmektedir. Din adamlarının yaptığı sihirler Şamanizm, şaman inanç sistemi arasındaki benzerlikler masal dünyasında bu inanç sisteminin izlerinin olduğunun göstergesidir. Olağanüstü güçlerle bağlantı kurarak yer altı ve yer üstü evrenini etkisi altına alan din adamları büyüü çeşitli yollarla, nesnelerle yapar ve kahramanı kurtarırlar.

“Şaman ayininde olduğu gibi masalda da kahraman kendisini çağırabilsin diye atın ateşte yakmak üzere verdiği kıllar öne çıksa da, hemen bütün masal kahramanları, zor durumda kaldıklarında yardım aldıkları diğer masal kahramanlarına şükran duygularının göstergesi olarak; bir sonraki sefere aynı yardımı kendilerinin de yapacağını taahhüdü kıl, tüy, kanat, yüzgeç, kopan ayak, dil vb. kendilerinden bir parça verirler. Verilen tüyün sahibini çağırma şekli, çoğunlukla onun yakılması ile gerçekleşir. Ancak bu nesnelerin birbirine sürtülerek ya da okşanarak aynı işlevi kazandıkları da görülür. Aslında tüyün sahibi onu verirken, nasıl kullanılacağını, yani anahtarını da kahramana vermeyi ihmal etmez.” (Türkan, 2008).

Seksen Göz masalında fena padişahının oğlu, üvey annesi olan peri kızından kurtulması için aslanlar padişahının sarayındaki inciri ona yedirmesi gerekir. İnciri bulmaya yola çıkan oğlana ihtiyar, sihirli mendille yardım eder: “İleride bir kulübe göreceksin. Bu kulübe de bir dev anası vardır. Yavaşçacık yanına yaklaşırsın. Arkasına sallandığı memeyi emmeye başlarsın. O sana bir şey yapmaz, yardım eder.” Oğlana

bir mendil verip sıkıştığında bunu suya batırmasını söyler. Arkasını sıvazlar, kaybolur (Tezel, 2009: 259).

Limon Kız masalında kahramanın Limon kızı bulmasına yardım eden ihtiyar bir adamdır. “Nihayet bir dağ başında ihtiyar bir adama rastlamış. Selâm verip ihtiyarın elini öpmüş. Bu delikanlının kendisine saygı gösterip elini öpmesine pek memnun olan ihtiyar: Burası devin sarayının bahçesidir. Bahçede binlerce meyve ağacı arasında bir tane de limon ağacı vardır. O ağacı arayıp bul! Üzerinde üç tane limon göreceksin. Bu üç limonu da kopar, arkana bakmadan geri dön! Geldiğin yerlerden geç... Bu limonları keserken her birinden bir kız çıkar. Senden bir şey isteyecekler: istediklerini yaparsan ne âlâ... Yapmazsan ölürler. Dikkatli davran... Haydi yolun açık olsun evlâdım!” (Tezel, 2009: 132).

Mehmed- Eşkîya masalında eşkıyadan kurtulmaya çalışan kız ‘of ,of’ der. O lahza bir yeşil sarıklı, beyaz sakallı adam, elinde testiyle peyda olur, kıza yardım eder. *İhtiyar elindeki testiye yere vurur. İçinden bir tabur asker çıkar, elleri bıçaklı, silahlı.... Bir de Mehmed-Eşkîya gelir kızı almağa, ne görsün: evin içi asker dolu. “Oraya kaçır, buraya kaçır, çirpınır, kurtuluş yok..”* (Boratav, 1969: 226).

Kara Tavuk masalında fakir hamal yolda dervişle karşılaşır. Derviş hamala dilediğini dilemesini söyler. Sadece dervişin sağlığını dilediğini söyleyen hamala derviş sihirli kamçı ile yardım eder: “Oğlum, şu kara kamçıyı görüyorsun ya, bunu al, demiş. Şu yolu tut. Epiy gittikten sonra bir tepenin başında bir köşk çıkacak karşına. O köşkün içinde Huri gibi güzel bir kız yatar. Onu uyur bulacaksın. Bu kamçı ile olanca kuvvetinle vur. O sana: ‘Aman bana kıyma, ne dilerse al’ diyecektir; “Kara-Tavuğu isterim de, başka ne verse sakın razı olma, Kara-Tavuğu verinceye kadar kıza kamçı çal.” Derviş adamın arkasını sıvazlar, “yolun açık olsun” der ve kaybolur (Boratav, 1969: 110).

Ebeden Ölmez(Kıbrıs) masalında Arslan Ali popazın yol göstermesiyle ebeden ölmez adlı domuzu alt eder. Arslan Ali, şehzadenin aşık olduğu kıızı bulmak için tehlikeli Pelit Dağı’na gider. Dağda popaz ve sürüsüne rastlar. Popazın Arslan Ali’yi yanına almasının şartı vardır: “Bu dağa gideceksin, bu dağa da gideceksin, ama şu dağa gitmeyeceksin. Bu dağa gidersen orada bir yaban domuzu vardır. Bütün davarı da, seni de mahveder. Bu öyle bir domuzdur ki hiç arkasını yere koyacak yoktur. Onu öldürecek kuvvete sahip kimse çıkmadı. (...) İşte oğlum, kızım buradadır. Şarabı çek; al, şeftalisini de meze yap. Şu domuzu da bir yar” der (Sakaoğlu, 1983: 144).

Adıyaman'dan derlenen *Elma* masalında yaşlı bir kadın(nine) kuyudaki oğlana yıldıran nasıl kurtulabileceğini anlatır: “*Diğer odada kırk tane kılıç var. Odanın içinde de saman var. Kılıçları samana dokundur. Hangi kılıç samanı yakarsa o kılıçla öldürebilirsin.*” Çocuk bir de yaşlı kadından dünyaya nasıl dönebileceğini öğrenir. Yaşlı kadın: “*Bu yoldan direk git. Karşına iki boğa çıkacak, biri siyah biri kırmızı. Kırmızısı seni vursa, yedi kat yerin dibine gidersin; siyahı vursa, dünyaya gidersin. Ama kırmızı boğa bırakmaz.*” (Doğan, 2006: 196-197).

Adıyaman'dan derlenen *Üç Yumurta* masalında padişahın oğlu peri padişahının kızını aramak için yollara düşer. Karşısına Ak sakallı, her şeyi bilen bir bilge çıkar ve ona yardım eder. Oğlana, kızın çok uzaklarda bir çölün ortasında bulunan bir sarayın içinde yatan, kara bir yılanı üç yumurtadan birisinin içinde olduğunu söyler. Peri kızını yumurtadan nasıl çıkaracağını anlatır (Helimoğlu Yavuz, 2009: 187).

“Şamanlara göre dünyada ne olmuş ve ne alacaksa, her şey ve her olay bu aynaya vururdu. Tabii olarak Şaman'ın elindeki ayna da ayla güneşin bir sembolüydü. Şaman elindeki bu aynaya bakarak falını açar ve gelecek hakkında fikirlerini söylerdi” (Uslu, 2014: 66).

Afyon'dan derlenen *Padişahın Oğlu ve Atı* masalında Keloğlan savaş hazırlığı içindedir. Elinde sadece topal katır ve tüfek vardır. Savaşa giden Keloğlan, yolda bir ihtiyara rastlar ihtiyar ona elindeki aynayla savaş alanını gösterir. Rus kralıyla savaşmaya gittiğini anlatan Keloğlan'a İhtiyar: “Ah yavrum pek de gençsin” der ve sırtını sıvazlar atının ağzına tükürür. “Allah sırtınızı yere getirmesin” der. (Özçelik, 1993: 623-625). Din adamının aynası dini, mistik karakter olan şamanın Türk inancı üzerindeki yansımalarıdır.

Afyon'dan derlenen *Dipsiz Kuyu* masalında bir padişah derdine derman bulsunlar diye oğullarını gurbete gönderir. Oğlanlar küçük kardeşlerini kuyuya atarlar. Ak sakallı ihtiyar gelir, oğlan başına gelenleri anlatır, yardım ister. Ak sakallı oğlana sakalından iki kıl vererek, birbirine sürtmesini ister. Kılları sürtünce gelecek olan ak ve kara attan ak olanına binerse yeryüzüne çıkabileceğini söyler (Özçelik, 1993: 398).

Balıkesir'den derlenen masalında ak nene ve gök neneyi bulmaya giden oğlan deniz kıyısında namaz kılan dedeyle yaşlı bir adam) karşılaşır. Dede ona gideceği yerden dönülmediğini söyleyip sihirli mendil verir ve yardım eder. “Salla şu mendili. Deniz

açılır, denizden geç. Oraya var, bir köpek vardır, bir de koyun vardır. Köpeğin önünde ot vardır, koyunun önünde et vardır. Eti al köpeğin önüne ver, otu al koyunun önüne ver, geç. Orada bir sivri taş vardır, sivri taşın üstüne çık. Oradan “Araap” diye bağır, üç kere bağır, demir kapı açılır” der (Kumartaşlıoğlu, 2006: 246).

Erzurum’dan derlenen *Yılan Bey* masalında üvey annenin kötülüklerine maruz kalan kız, derviş sayesinde bu durumundan kurtulur. Çocuğu olmayan bir padişahın eşi bir yılan doğurur. Doğuma gelen ebelerin hepsi ölür. Üvey anne kızından kurtulmak için kızı ebeye çırak gönderir. Kız yolda durumu fark eder kurtulmak için dua eder çeşme başında uyur rüyasında dervişi görür ve derviş tarafından kıza yol gösterilir: “Kızım hiç ağlama bu çeşmenin başındaki büyük çubuk vardır. O çubukları alırsın. Biri kırmızıdır biri yeşildir. Gidersin o hastayı dışarı çıkartırsın, has bahçeye alırsın, önüne de bir kalbur saman koyarsın, arkasına geçersin, o yılandır herkesi zehirler. Oradan kimse alamaz onu hemen o başını uzatır, yeşil çubuklarla vurursan hemen o kalbura düşer, hasta da kurtulur. Sana da hiçbir şey olmaz.” Kız dervişi dediklerini yapar ölümden kurtulur (Seyidoğlu, 1975: 154).

Elazığ’dan derlenen *Gül Sinan’a Ne yaptı Sinan Gül’ü İncitti* adlı masalda kahraman Dünya Güzeli’nin istediği hikayeyi öğrenmek için yola çıkar, yolda ona ihtiyar yardım eder. “Oğlum sana bir insanlık yapayım, sana bir at bir kılıç vereyim, sen git filan memlekette bir alim vardır, onun ismi Sinan’dır, bunu ancak ondan öğrenebilirsin. Yalnız sana nasihatim var, kimse gidip o memlekete dahil olamıyor, çünkü o memleketin önünde bir dağ var, daima açılır, örtülür. O dağın arkasından yol geçer başka yol yoktur. Dağın arkasından geçerken atı çok hızlı sür dağın arasında kalma. Bu macunu al, atına bundan yumurta kadar yedir, kendin de badem kadar yersin, başka yemek istemez öyle gidersiniz.” (Günay, 1975: 522).

Gümüşhane’den derlenen *Sır Saklamayan Padişahın Kızı* masalında kocasının kendisine verdiği sırrı saklayamayan peri kızı kocasının kaçması üzerine onu aramaya çıkar. Adam yılan kabuğuna girer. Kocasını ararken zor anında Hızır yetişir: Kızım “Onun sende bir şeyi var mı?” “Yüzüğü var” “Onun bacısı, ilerde önüne gelecek olan çeşmeye suya gelir. Onun testisinin içine yüzüğü at, su içerken yüzük ağzına gelince o gelir, seni bulur.” der. Kız söylenilenleri yapar kocasına kavuşur (Sakaoğlu, 1973: 401-402).

“Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez“ bazı masallarda kahramanların en sıkıntılı anlarında ortaya çıkan Hızır, masalların bazısında kahramanın karşısına birden fazla çıkar.

Gümüşhane’den derlenen *Kuşbaşı* masalında Hızır şansını bir türlü iyiye kullanmayan kahramana en zor zamanında yetişir birkaç defa yardım eder. Oğlanın bir ah! çekmesiyle Hızır yanında belirir. Karşısındaki kötüyü yenmesi için sihirli meyveler, insanları eşek yapan sihirli değnek verir. Gözleri oyulan kahramana Hızır: “Peki, şu üzümleri al. Kara üzümleri yiyenlerin kafalarında hep boynuz çıkacak ak üzümleri yiyince de eski şekillerine dönerler. Belki böyle kurtulursun.” der. Oğlan üzümleri Dünya Güzeli’ne yedirince kızın kafasında boynuz çıkar ve kız oğlanı suya atar. Oğlan ah! çeker Hızır ikinci defa gelir: “Orada iki çubuk var, onları al. Birini vurup çüşş dedin mi eşek olur, öbüründe eşeğe vurursa asam olur. Git, Dünya Güzeli’ni eşek et de dolandır, yoksa sana çok işler yapacak” (Sakaoğlu,1973: 486-489). Kahraman en sonunda selamete erer.

Mardin’den derlenen *Gülbahar ile Gülbarin* masalında kızın biri üvey kardeşlerinin oyununa gelir ve kardeşi Mehmet’ten gülbarin çiçeğini getirmesini ister. Mehmet yolda giderken ihtiyar bir adama rastlar. İhtiyar ona oraya giderse ölebileceğini söyler ve “*Şu iki tel saçımı al ne zaman başın sıkışırsa birbirine sürt, o zaman işin kolaylaşır*” der. Gülbarin çiçeği açılmazsa da taş kesileceğini söyler.” (Helimoğlu Yavuz, 2009: 223).

Şereflikoçhisar’dan derlenen *Haydan Gelen Huya Gider* masalında para kazanmak için başka bir şehre giden dört adam, iki kapılı şehrin hangi kapısından gireceklerini bilemezler. Tam o anda bir ak sakallı dede belirir onlara: “Bakın size bir yol tarifi vereceğim. Oraya Kaf Dağı derler. Kaf Dağı’na gittiğinizde bir kuş göreceksiniz. Heybetli mi heybetli, güzel mi güzel bir kuş. O kuşa Anka Kuşu derler. Anka kuşuna selam durup benim adımlı söyleyin. Ak sakallı dede yolladı bizi dersanız o, beni bilir. O kuş, size kanadından birer tüy verecek. Siz Kaf Dağı’na o tüyü vurun. Vurduğunuz yerin toprağı kadar altın alacaksınız. Sonra da köyünüze gidin. Yokluktaki insanlara bolluk götürün.” demiş (Tunçbilek, 2017: 216-217)

Şereflikoçhisar’dan derlenen *Anka Kuşu* masalında odun kesmeye giden bir oğlan yeri çok fazla eşeler ve yılanlar onu yer altı dünyasına çeker. Zorda olan kahramanın karşısına ak sakallı çıkar. Oğlana iki ip verir, ipin birisi uzun birisi kısadır. Uzun ipi

çekerse yerin üstüne, kısa ipi çekerse yerin bin kat altına inecektir. Oğlan ipleri karıştırır, yerin bin kat altına iner (Tunçbilek, 2017: 166).

Trabzon'dan derlenen *Kıskanç Teyzeler* masalında padişahla evli kardeşlerini kıskanan öteki kardeşler, kız kardeşlerinin doğurduğu çocukları sandığa koyup denize salarlar. Denizin kıyısında abdest alan hoca sandığı görür: “*İn isen o yana, cin isen bu yana gel*” der. Hoca sandıktaki çocukları alıp güvenli bir yere yerleştirip onlara yardım eder. (Akgün, 2000: 222).

Trabzon'dan derlenen *Kazan Başlı Kazma Dişli Kız* masalında gördüğü her şeyi yiyen başı kazan, dişleri kazma kızdaki kurtulmak isteyen erkek kardeşe derviş yardım eder ve tehlike anında kullanması için çocuğa iki tüy verir: “Yaşlı derviş bunun isdine uşağa: “*Hiç canını sıkma. Sen hiç üzülme, rahat ol,*” der. Sora uşağa iki dani gül danesi verir, der ki: “*Uşağam, gız seni yemeğe geldiği zaman sen gül danelerini birbirine vur.*” Çocuk zorda kalınca “*Haman gıllari cebinden çıkarır, birbirine vurur. Gıllari birbirine vurur vurmaz da öteden beri tozi dumana katarak bi aslan, bi da gaplan gelir...*” Oğlanın isteği ile gızı aslan tutar, kaplan yırtar” (Akgün, 2000: 162). Bu masalın eş metni, İnsan Yiyen Kız (Derviş) (Özçelik, 1993: 498). adlı masaldır

2.2.1.3. Dini Vecibeleri Yerine Getirme

2.2.1.3.1. Alimlik

Türk kültüründe çocukların hayata hazırlanması için bir takım eğitim alması önem taşımaktadır. Çocuğu belli bir yaşa kadar “hocaya verme” adeti halk anlatılarında görülmektedir. Hocaya verilen çocukların gereken terbiyeyi alıp dinini, Kur'an'ı öğrenmesi ve zamanını verimli geçirmesi amaçlanır. Bu bağlamda din adamının işlevlerinden biri de kahramanı eğitmektir.

Billur Köşk ile Elmas Gemi masalında padişahın yaşatmaya çalıştığı kızını kapattığı yer sadece mağara değildir. Kızın adeta mektebi olan yere, her gün hocalar eğitim için gönderilir. Hocalar kıza okuma yazma, ilim öğretirler. Kız on beş yaşına gelinceye kadar bu böyle sürer (Alangu, 2010: 10).

Karayılan masalında Kara Yılan kılığındaki şehzade onu okutmak isteyen hocaları ve sonra da onunla evlendirdikleri kızları hemen öldürmektedir. Artık okumak

istediğini söyleyen şehzadeye padişah, okutması için en iyi hocayı bulup getirir (Alangu, 2010: 270).

Üselek masalında kadının Üselek adındaki oğlunu hocaya mektebe gönderir. “Bir varmış, bir yokmuş, bir köyde fakir bir kadının Üselek adında bir oğlu varmış. Üselek mektebe gidermiş. Hoca her perşembe günü mektep uşaklarından cumalık istermiş” (Boaratav, 1969: 315).

Adıyaman’dan derlenen *Hırsız Keloğlan* masalında yaramaz yetim Keloğlan’ı annesi okuması için şehre, hocaya gönderir. Keloğlan bir süre sonra hocaya gitmez olur, şehre gider yankesici olur (Doğan, 2006: 217).

Adıyaman’dan derlenen *Hoca* masalında birçok talebeyi okutan hoca, öksüz bir öğrencisini de okutur ve çocuk evlenme çağına gelince onu dul bir kadınla evlendirir. “Ben bir hocanın önünde talebeydim. Hoca, öğrencilerin hepsini evlendirdi. Bana da dul bir kadın buldu ve beni evlendirdi” (Doğan, 2006: 221).

Balıkesir’den derlenen *Şah İsmail* masalında padişah çocuğu yetişsin, ilim öğrensın diye çocuğu yeraltındaki hocaya verir. “Ulan karı, bunu biz bu dünyada geçiremeyeceğiz, bu çocuk ağlayacak. Bunu yeraltında bir hocaya verelim, çocuğun boşa geçmesin günü” hoca çocuğu yirmi yaşına kadar yetiştirir (Kumartaşlıoğlu, 2006: 276).

Bingöl’den derlenen *Molla ile Dul Kadın* masalında baba, anneleri ölen üç kız kardeşi okuması için hocaya verir. Hoca, babalarıyla evlenir ve kızlara eziyet eder (Alay, 2005: 227).

Bingöl’den derlenen *Mollanın Köye Dönüşü* masalında köyün mollası caminin mescidinde namaz kıldırıp vaaz eder. Cuma namazı için cemaat toplanır. Molla vaaz edip hutbeyi okur (Alay, 2005: 273).

Elazığ’dan derlenen *Cevheri Firoş* masalında bir ailenin değerli Cevheri Firoş adında çocukları vardır. Mal mülk her şey çocuğun elinde çocuğa hoca tutuyorlar, din dersi ayrı başka okumalar ayrı... (Günay, 1975).

Erzincan’dan derlenen *Şağlam Molla* masalında bir babanın oğlu ve kızı vardır. Baba ve oğlu hacca gideceklerdir, kızı hoca Kur’an okutur ve kızı Kur’an’dan soğumasın diye yanlarında götürmezler (Kara, 1996: 511).

Erzincan'dan derlenen *Akıllı Kız* masalında padişah keşişi öldürmek ister. Keşiş öldürtmek için de bir kızın yardımını alır. Kız keşişin yanına varır: “*Getmişler ki keşiş de kilisede çocuk ohudı*” keşişi oyuna getirip öldürürler (Kara, 1996: 592).

Erzurum'dan derlenen *Hoca Efendi* masalında bir tüccarın hocası keramet sahibidir. Tüccar, kızını okutması için hocanın yanında ilim öğrenmeye verir. Hoca kızın üç oğlunu da büyütür ve eğitir (Seyidoğlu, 1975).

Çankırı'dan derlenen *Urusun Padşâ* masalında adamın biri oğlunu okuması için hocaya verir. Adamın biri oğlunu okuması için bir hocaya verir. “Hoca, çocuğa rüyasını anlatacağı zaman hayrola denmeden kimseye söylememesini tembihler.” (Arslan, 2017: 172).

Giresun'dan derlenen *Dinsizin Hakkından İmansız Gelir* masalında köyün ağası haşarı oğlunu adam etsin diye hocayı tembihler. Hoca dini bilgiler anlatır, onlar dinler. Oğlan da bundan ders alır diye hocayı eve yemeğe çağırır. Oğluyla beraber sohbet etsinler onun konuşmalarından etkilenir de oğlum artık sakinleşir kendine gelir, iyiyi kötüyü anlar der.(Şafak Aydın, 2015: 175).

Kars'tan derlenen *Ahvay Molla* masalında bir baba, oğlunu mollaya verir. Adam bir suyun başında elinin yüzünü yıkarken “*Ah vay*” çekti , yanına bir molla hazır oldu. Adam: “*Emi bu oğlumu hara aparırsan?*” Molla: “*Valla, aparıram okutmağa. Eye, men mollayam da. Ver men ohudum.*” der . (Arslan, 2000: 383).

Kastamonu'dan derlenen *Üç Kız* masalında denizde bulduğu çocukları sahiplenip büyütüp okutan derviş, çocuklara kitap verir ve başınız her ne zaman sıkışırsa bu kitabı okuyup yardım alın der. Çocuklar üç yaşına bastığı zaman onları eğitmeye başlar. Derviş çocukları on sene eğitir (Atlı, 2011: 374).

Maraş'tan derlenen *Abalı Halis ile Abalı Sinan* masalında padişah ölünce oğulları (Abalı Halis ile Abalı Sinan) yalnız kalır. Bunlar ilim tahsil etmek için Mekke-Medine hocalarından bir yıl ders alırlar. Ders veren hocalardan biri oğlanların ilim öğrenip öğrenmediklerini sınavıp oğlanların sırra (kemale) erdiklerini anlar, artık ders vermez (Erşahin, 2011: 255).

Yukarıçukurova'dan derlenen *İki Yılanla Evlenen Kız* masalında kızın annesi ölünce kızı hocaya verirler. “Bir gün, adamın garısı ölüyor. Garısı ölünce, gızı hocaya yolluyorlar. Gız esgi yazıyı öğreniyor. Tutuyor, hoca bunu okuduyor” (Şimşek,1990: 613)

Yukarıçukurova'dan derlenen *Hoca* masalında bir köye imam duran hoca köyün çocuklarını okutur (Şimşek, 1990: 587).

2.2.1.3.2. Nikâh Kıyma/ Evlendirme

Geçiş dönemlerinden biri olan evlilik, insan hayatının bir gerçeğidir ve doğum, ölüm arasında yaşanan en önemli olaylardan biridir. Toplumların devamı, soyun sürekliliği için aile kurmak zorunlu görülür. Aile müessesesi toplumun çekirdeğini oluşturur. Toplum yapısının sağlam olması için aile temellerinin sağlam atılmış olması şarttır. Türk toplumunda geçmişten günümüze aile kurumu kutsal kabul edilir.

Fıkıh terminolojisinde, şer'an aranan şartları yerine getiren ve evlenme engeli olmayan kadınla erkeğin “hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini” ifade eder. “İslâm hukukunda nikâh akdinin geçerliliği için diğer akidlerden farklı olarak şahitler huzurunda akdedilmesi şartı aranır; fakat bunun dışında nikâhın din adamı veya başka bir kimsenin huzurunda kıyılması ya da dinî merasim icra edilmesi gibi bir şekil zorunluluğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte müslüman toplumlarda başlangıçtan itibaren sosyal hayattaki önemi sebebiyle nikâh akdinin aile büyükleriyle imam, müftü, kadı gibi toplumun itibar ettiği din âlimlerinin huzurunda kıyılması, akid sırasında evlilik birliğinin önemiyle ilgili bir konuşma yapılması, eşlerin mutluluğu için dua edilmesi, bu arada düğün yemeği verilmesi geleneği sürdürülmüştür. Böylece bir taraftan nikâh şartlarının akid sırasında hazır bulunanlar tarafından denetlenmesi ve onların hayır dualarının alınması, diğer taraftan nikâhın toplum nezdinde aleniyet kazanması sağlanmıştır.” (Atar, 2007: 112-114).

Masallar da gerçek hayat kalıntıları olduğuna göre aile kurmaya önem verilir ve aile kurmaya ilk adım dini nikâh kıyma şeklinde atılır. Toplumun ve din adamlarının yardımıyla kıyılan nikahlar büyük önem taşımaktadır. İnsanlar evlenebilmek için din adamlarına akıl danışırlar. Genellikle hoca, imam, molla, iyilerden biri şeklinde geçen ak sakallı, derviş ya da Hızır tipleri bu işlemi Allah'ın emriyle gerçekleştirmektedir.

Zengin Hamamı masalında evlenmek isteyen evin beyi bir imam çağırır ve beye nikah kıyılır (Boratav, 1969: 301).

Altı Kız Babası masalında Beyoğlu evlenmek için imamı hazırlar, ve onlara nikah kıyılır (Boratav, 1969: 203).

Bokböceği masalında bokböceği sıçanla evlenmeyi kabul eder. “Haydi varayım bari.” der Bokböceği. Sıçan hemen gider, imamı ve muhtarı bulur. Bir nikâh kıyarlar. (Boratav, 1969: 30).

Adıyaman’dan derlenen *Hoca* masalında hoca öksüz bir çocuğu dul bir kadınla evlendirir. Birçok talebeyi okutan hoca, öksüz bir öğrencisini de okutur ve çocuk evlenme çağına gelince onu dul bir kadınla evlendirir. “Ben bir hocanın önünde talebeydim. Hoca, öğrencilerin hepsini evlendirdi. Bana da dul bir kadın buldu ve beni evlendirdi ” (Doğan, 2006: 221).

Arpaçay’dan derlenen *Bir Saati Min Saat Eden Var* masalında padişah ve kadın “*Hoca çağrılar, nikah kesiller evleniller, efendim bunnar yiyip içip keflerine başliyillar.*”(Kutay Çalışkan, 2018: 186).

Bingöl’den derlenen *Nikah Suali* masalında evlenmek üzere olan bir genç nikah kıydırmak için arkadaşlarıyla birlikte hocaya gider. Hoca, nikâh için damada: “Allah’ın kaç tane olduğunu sorunca “On tane” diye cevap alır” Hoca, damadı azarlayıp kovar. (Alay, 2005: 100).

Elazığ’dan derlenen *Neydim Ne Oldum Ne Olacağım* masalında çoban yeni gelinle evlenmek istediğini söyler . Gelin kabul edince çoban hocayı getirir, Allah’ın emriyle nikahlarını kıydırır (Günay, 1975: 281).

Elazığ’dan derlenen *Dul Kadının Oğlu* masalında padişahın kızı fakir bir oğlana kaçır. “*Tutarlar Allah’ın emriyle hocayı çağırırlar, orada bunların nikahları kıyılır*” (Günay, 1975: 350).

Erdemli’den derlenen *Karısından mı Kocasından mı* masalında padişah karısını denemek için fakir bir adama verir. Hocaya nikâh kıydırır, evlenirler (Bozlak, 2007: 336).

Gümüşhane’den derlenen *Muradına Nail Olmayan Dilber* masalında duası kabul olan kız bir delikanlı tarafından istenir. Hoca getirir, nikah kıyarlar (Sakaoğlu, 1973: 77).

Maraş'tan derlenen *Şamdan* masalında bir oğlan padişahın güzel kızı ile evlenir. Oğlan hocayı çağırır, nikahlarını kıydırır (Erşahin, 2011: 495).

Sütçüler'den derlenen *Altın Saçlı Kız ile Mercan Dişli Oğlan* masalında Kaf Kaf Emine'si derviş çağırıp nikahlarının kıyılmasını ister. Derviş: “*Tamam, yalnız nikâhınıza, padişahı, vezirleri, askerleri davet edeceksin. Padişahla, vezirleri ayrı bir yerde, askerleri ayrı bir yerde ağırlayacaksın. Böyle böyle...*” diye şart koşar. Şartları gerçekleştiren kızın derviş, nikâhını kıyar (Demirbaş, 2006: 296).

Taşeli'den derlenen *Hırızmalı Güzel* masalında Ahmet ile Hırızmalı Güzel'in nikahını iyilerden biri kıyar. “*Yine bunlar öyle kalınca bunlar, ordan Cenab'ı Hakk'ın emriyle iyilerden bir kimse gelmiş, bunun ikisinin nikahını kıymış*” (Alptekin, 2002: 392).

Trabzon'dan derlenen *Cin Padişahının Kızı* masalında bir çoban evine gizliden giren cin padişahının güzel kızıyla evlenir. “*Giderler hocaya, hoca bunlara nikah kıyar evlendirir*” (Akgün, 2000: 198).

Van'dan derlenen *Akilsızın Devleti* masalında (...) Bi alim getirek, menne senin nikahın gıysın, (Kasımoğlu, 2010: 609). Yöreye bağlı hocadan farklı menne(molla) ismi geçmektedir.

2.2.1.3.3. Cenaze Yıkama

Doğum, evlenme etrafındaki birçok inanış, töre, adet ve merasim gibi kalıp davranış örüntüleri, ölüm çevresinde de görülmektedir. Eski zamanlarda uygulanan birçok davranış kalıbı günümüzde de etkilerini sürdürmektedir. Türk kültüründe bugünkü cenazelerin yerini eskiden *yuğ* törenleri almaktaydı. Bugün Anadolu'daki mezar başında ateş ve mum yakılması, saç örgü yolma vs. birçok adet ve inanma eski Türk inancından gelmektedir. Günümüzde uygulanan gelenekler aslında İslamiyet öncesi eski Türk inanç kültüründen izler taşımakla birlikte İslami izleri de barındırmaktadır ve hala kültürümüzde yaşatılmaktadır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ölüm öncesi, sonrası ve sonrası farklı inanışlar olmakla birlikte ölüm sonrasındaki bazı işlemler geneli kapsamaktadır.

Ölü kişilere birçok ön hazırlık yapılmakla birlikte sonrasında geleneksel ve dinsel olan mecburi hazırlıklara geçilir bu da üç aşamalı yıkama, kefenleme ve cenaze namazı şeklindedir. Bu üç işlemin etrafında dinsel olanların yanı sıra geleneksel birçok adet ve

inanma kümelenmektedir. Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye çalışılır. “Ölü, meslekten yıkayıcılar, hocalar, bu işte tecrübeli olanlar, “dini bütünler” tarafından yıkanır. Ölü yıkanırken, yıkayana yardım eden bir iki kişiyle ölünün yakınlarından ve komşularından kimileri de bulunur.” Büyük kentler de yıkama işi mezarlıkların gassilhanelerinde yapılmaktadır. Ölü, İslami geleneğe göre kefenlendikten sonra musalla taşına konulan cenazenin önünde imam durur, cemaat imamın ardında sıralanır. Cenaze namazı kılınır (Örnek, 2000: 214-218). Türk masallarının bazılarında cenaze ve defin işlemlerinin hoca, imam gibi din adamı tipleri tarafından yapıldığı görülmektedir.

Köse Ayak Kaç masalında köse ölünce yıkayıp defnederler. Köse karısıyla inatlaşır küt diye düşer ölür. “*İmamı çağırırlar artık, Köse öldü diye. Teneşire koymuşlar, yıkıyorlar.*” (Boratav, 1969: 310).

Üselek masalında kadının Üselek adındaki oğlunun cenazesi kaldırılır. Fakir kadının Üselek adındaki oğlundan hoca her perşembe cumalık ister. Zengin bir adam Üselek’e tokat atınca Üselek yalandan ölüler. Cenazeyi yıkayıp kefenlerler. Tabutu omuzlamışken elinde bir mendil, mendilde kayısı bir hoca oradan geçiyor. Köylüler: “*Hoca, şurda bir garip cenazesi var. Bizim hoca hasta. Şunu bir kaldırır*” demişler. Hoca da: “Peki” demiş. Cenazeyi musalla taşına koyar. Herkes namaza durur. (Boratav, 1969: 319).

Ankara’dan derlenen *Toplayıcı Dede* masalında “İki dilenci aç kalırlar. Bu yüzden birisinin ölü rolü yaparak, sarıldığı kefeni satmayı ve karınlarını doyurmaya karar verirler. Adam ölü rolü yapar. Köyün hocası alışveriş için Ayaş’a gittiğinden cenaze gömülemez. Hoca çarşıdan dönünce cenazenin yanına gider. Çocuklarına aldığı bisküvi, şeker, leblebiyi orada unuttur. Cenazenin bulunduğu odayı kilitler. Dilenci, heybedeki yiyecekleri bitirir. Hoca, sabahleyin boş heybeyle karşılaşınca durumdan şüphelenir. Cenazeyi gömdükten sonra musalla taşının arkasına gizlenir (Akt. Balcı, 2019: 555).

Iğdır’dan derlenen *Avcı Ahmet* masalında molla Avcı Ahmet’in cenaze merasimi için gelir. Avcı Ahmet sırrını söyleyip ölmek ister. Bu gelir deyir: “*Hoca ge burya!*” *Gaynatasını, gaynenesini yığır yanına, başına yığır. Birgaş dene de adam gelip, toplanıp. Deyir: “Gardaş men bu sırrı diyecem, ölecem. Siz ne deyirsiniz? Demesem arvat boşanır.” Bunnar da deyir: “Onu biz bilmeyh, anca sennen hanım bilir.” Hanımına sorullar, deyiler: “Ne deyirsen, peki adam dedi mi öleceyh, bah gedir daha. Ey*

neyniceyhsen, sırrında ne işin var?” Deyir: “Yoh, demese men boşanacam!” O zaman deyir; “Molla gel bura, oğu benim nikâhı, geri oğu. Men sırrımı da demirem, özüm de ölmürem” (Aydın, 2012: 408).

2.2.1.4. Gelecekte Haber Verme /Kehanet

Bilme arzusu, özellikle de “gelecekte ne olacağını bilme” insanlar tarafından hep ilgi çekici bir konu olmuştur. Genel anlamda “kehanet” diyebileceğimiz “gelecekte haber verme” din adamlarının nitelikleri arasındadır. Masallarda geleceği görme, remil atma, dökme (kumda çeşitli çizgiler çizme) fal bakma türlü yollarla gerçekleşmektedir. Kahramanların karşısına zor durumlarda, mağarada, su kenarında ya da rüyalarda çıkan din adamları kahramanın karşılaşılabileceği durumları, alın yazısını, rızkını, tehlikeleri ve talihsizlikleri tedbir amaçlı kendisine haber verir yahut bir şey müjdeliler.

Ahmet Yaşar Ocak, “*Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*” adlı kitabında gaybtan haberdar eden Abdal Musa, Otman Baba, Hacı Bektaş Veli gibi isimlerden söz etmektedir. Ocak, “Şamanın ruhunun geçici olarak bedeninden ayrılıp gizli âlemlerde dolaşmak sûretiyle gayb bilgilerini alması, öteki de, göğe yükselerek Tanrı’nın yanına gidip gelecekte olup bitecekleri bizzat ondan öğrendiğini” ifade etmektedir(Ocak,2002:150-153). Masal kahramanına geleceğini göstermek kültürümüzde, Şamanizm inancının etkisidir. Masallarda bu işlevi gerçekleştiren din adamlarıdır ve geleceği fal bakma yoluyla ya da farklı yollarla öğrenirler. Din adamlarının vermiş olduğu haberlerin masalın sonunda tam anlamıyla doğru çıktığı görülür. Kahramanlar, aldıkları bazı haberlerden hoşnut olmayıp, olumsuz durumlardan kaçmaya çalışsalar da yazılanın bozulmadığını ve kaderden kaçamadığını görürler.

Umay Günay, “*Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar*” adlı makalesinde, kahramana gaybdan haber veren Hızır ve derviş gibi kimliği olan din adamlarının, her zaman bu isimlerle karşımıza çıkmadığını ifade eder: “Bazen pir-i fani, ak sakallı, ak saçlı bir ihtiyar şeklinde anlatılan ihtiyarların Hızır olduğunu, masal kahramanı işi bittikten ve ihtiyar ortadan kaybolduktan sonra anlar. Nadiren Hızır’ın genç bir erkek veya çocuk biçiminde tasvir edildiği de olur.” (Günay Türkeç, 2009: 89). İncelediğimiz masalların bazılarında başta ak sakallı, ihtiyar, pir, derviş adlarıyla bilinen din adamlarının masalın sonunda “Anladık ki o Hızır dedeymiş” şeklinde ifade edildiği görülmüştür.

Üç Altın Kıl masalında değirmencinin kızı bir gün bir rüya görür rüyasını şöyle anlatır: “Ben evlenecekmişim, bir çocuğum olacak ve bir gün kralın yerine geçecekmiş, bunları rüyamda bana ak sakallı bir ihtiyar söyledi ve kayboldu” Masalın sonunda rüya gerçek olur (Boratav, 2001: 25).

Afyon’dan derlenen *Yazı Bozulmazmış* masalında Tanrı’yı bulmaya çalışan Karaoğlan sonradan Tanrı olduğunu düşündüğü yaşlı bir adamla karşılaşır. Yaşlı adam Karaoğlan ona bir şey sormadan soracağı soru ve cevapları önceden bilir. Yaşlı adam Karaoğlan’a: “*Sende emanetler var, onların yanıtlarını almadan nereye gidiyorsun?*” der. Balığın derdinin çaresi beynindeki büyük incinin çıkarılmasıdır. Bahçıvan çardağının önünde iki elma arası hazineyi çıkarıp Karaoğlan’a verirse, ağaçları kurtlanmayacak. Kırk yıl ibadet eden adam kırk bin yıl ibadet etse de konduğu var diye gönderdiğim iki üzümün birini sakladı diye cehenneme gidecek. (Özçelik, 1993: 479).

Ereğli’den derlenen *Kurda Dönüşen Gelinin Masalı*’nda padişah hamile bir kadının evine konuk olur. Rüyasında: “*Ak sakallı bir adamın evinde kaldığı kadının doğacak çocuğunun, kendi düğününün gecesinde bir kurt tarafından öldürüleceğini söyler.*” Padişah olanları engellemeye çalışsa da çocuk düğün gecesinde gelin tarafından yenilir (Bekdik, 2014: 66).

Erzincan’dan derlenen *Kara Kulak* masalında babanın (Derviş) suya kağıt atarak remil attığı görülür: “*Bahıy, orda bir adam, oturmuş postigin üzdüne, suyun başında kağıda bir şey yazıy yazıy atıy. Yazıy atıy suya selam veriy. Deyiy: “ Nediysen baba? “ Deyiy: “Nedim, suya remil atıyam. Vadesi dolanları görüyem. Hasta olanları büliyam.*” (Kara, 1996: 429).

Çankırı’dan derlenen *Hançer* masalında padişah yolda karşılaştığı pîre kızının kiminle evleneceğini sorar. Pir, çocuğun daha doğmadığını kızının bir köyde sığır çobanının oğluna varacağını söyler (Arslan, 2017: 158).

Çankırı’dan derlenen *Arslan Ali* masalında padişah ne zaman öleceğini öğrenmek ister. Dervişlerden biri de bizim dairemizde doğan bir bebek sizi öldürecek diye cevap verir (Arslan, 2017: 222).

Gaziantep’ten derlenen *Kader* adlı masalda bir ağanın oğlu yaşı ilerlemesine rağmen evlenememiştir. Kiminle evleneceğini öğrenmek için hocaya fal baktırır. Hoca evleneceği kızın o gün doğduğunu söyler (Köksel, 1995: 227).

Gümüşhane'den derlenen *Yazılan Yazı Bozulmazmış* masalında çocuğun biri karşılaştığı hocalardan kiminle evleneceğini ve onu kime yazdıklarını öğrenir. Hocalar görevlerini söylerler: “*Ben bugün vadesi dolanları silerim*” “*Benim vazifem de doğanları yazmaktır.*” “*Ben filanın kızını filanın oğluna yazarım.*” Bekar çocuk onu kime yazdıklarını sorunca hoca : “Oğlum, İstanbul’da filan mahallede, filan numaralı evde bir çoban var. Onun üç günlük kızını sana yazdım” der (Sakaoğlu, 1973: 416).

Konya’dan derlenen *Şah İsmail ve Gülperi* masalında karı kocanın oğlu olur. Bunu kadına rüyada müjdeleyen Hızırdır. Hızır, çocuğunun adını kendisinin koyması gerektiği konusunda aileyi uyarır (Emiroğlu, 1996: 109).

Kıbrıs’tan derlenen *Padişahın Kızları* masalında saray bahçesine bir lingri (çelik) düşer, padişah falcı çağırarak bunu yorumlamasını ister. Falcı yorumlamak için süre ister ve rüyasına giren ak sakallı bu durumu ona yorumlar o da padişaha giderek üç kızına ok öğretip ok attırmasını ve okun düştüğü yerdeki oğlanlarla evlenmelerini söyler. Kızlar ok atmayı öğrenir ve okları atar (Gökbulut, 2010: 67).

Maraş’tan derlenen *Üç Kardeş Bir Bacı* masalında üç kardeşten büyük ve ortanca olanı, babalarının vasiyetine uymayıp gittikleri yerde dev tarafından öldürülür. Küçük oğlan kız kardeşinin devle anlaşma yapması sonucu öldürülür. Öldürülmeden önce uğradığı ve nelerle karşılaşacağını soran çocuğa hoca: “*Bugün eve gitme. Seni öldürecekler. Kıyma gibi kıyacaklar. Bir torbaya koyacaklar.*” der (Erşahin, 2011: 561).

Niğde’den derlenen *Şehzade ile Çoban Kızı* adlı masalda şehzade yeşilliğin olduğu bir yerde pîre rastlar. Şehzade pirden gelecekte kimle evleneceğini öğrenir. Çoban İbrahim’in kızıyla evleneceğine üzülen şehzade kıza zarar verir (Bakırcı, 2000: 281).

Sütçüler’den derlenen *Yılan Şehzade* masalında çocuğu olmadığı için üzülen padişaha ak sakallı ilerde çocuğunun olacağını müjdesini verir. Adamın kısa bir süre sonra çocuğu olur (Demirbaş, 2006: 216).

Taşeli’den derlenen *Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı* masalında padişahın rüyasına ak sakallı bir ihtiyar girerek ona: “*Padişahım sana Allah büyük bir bela verecek ama, gençliğinde mi versin yoksa ihtiyarlığında mı versin*” der. Padişah, birkaç gün cevap vermez ve evini ateş alır (Alptekin, 2002: 262). Bu masalın eş metinleri (pir) (Sakaoğlu,

1973: 47) ,(yaşlı bir adam) (Köksel,1995:78), (ak sakallı), (İhtiyar bir adam), (Bozlak ,2007: 231) adlı masallardır.

Taşeli'den derlenen *Arslan Ali* masalında üç Hızır Arslan Ali'nin başına gelecek felaketleri önceden haber verir. “*Senin ailen hamile ,bir oğlun olacak , başına yetmiş iki felaket uğrayacak . Bunu anasından olurkene gaybetmeye çalış.*” Arslan Ali'nin bir oğlu olur ve babasıyla mücadeleye girer (Alptekin, 2002: 316).

Yalvaç'tan derlenen *Kurt Adam* adlı masalda bir adam kızını kurtla evlendirir kurt şekil değiştiren Hızırdır. Hızır babasının yolda gelirken gördüğü şeyleri yorumlar. Geleceğin hep daha kötüye gideceğini, alimlerin güzel konuşup kötü işler yapacağını, insanların Kur'an'a inanmayacağını ve paranın bereketsiz olacağını söyler (Göde, 1997: 221).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Çoban Rızkı* masalında köyde çobanın rızkını geleceğini mağaradaki damlalara bakıp bilen ak sakallıdır. Çoban mağarada duvardan damlayan suları ak sakallıya sorar: “Bu damlacıklar neci – demiş – kimi çok damlıyor, kimi de az damlıyor?” Ağsakallı: “Bunlar bütün insanların ırızgı” demiş. “Benimki hangisi?” demiş. “Seninki şu” demiş. Çoban bakmış ki kendinin ırızgına ayda yılda bir damla düşüyor. Sakallıya demiş ki: Benimkine, bundan fazla heç ırızgım aratamayacak mı ?” demiş. “Yok” demiş (Şimşek, 1990: 633).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Kader* adlı masalda ak sakallı ihtiyar, padişahın karısının kızının, köydeki çobanın karısının da oğlu olacağını bilir (Şimşek, 1990: 628).

2.2.1.4.1. Kader Yazıcılığı

Masallarda kahramanın geleceğini bilen din adamlarının bir diğer işlevi insanların kaderini birbirine yazmaktır. Yazılan kader ölüye ya da kahramanın hayatının tamamen değiştirecek fakir, zengin birine olabilir. Kahramanlar kaderi, kaderdekini bazı masallarda engellemeye çalışsalar da yazılan bozulmaz.

Afyon'dan derlenen *Çöpçatan* masalında vezirin biri bir yol kenarında kumları toplayıp birbirine karıştıran bir derviş görür. Dervişe ne yaptığını sorar: “*Sultanım ben çöpçatanım. Evlenme vakti gelen gençleri birleştiriyorum.*” Vezir kendi kızını dervişin fakir bir oğlana yazacağını öğrenir (Özçelik, 1993: 471-472).

Balıkesir’den derlenen *Neyidim Noldum Nolcam* masalında padişah yanına vezirini alıp yola çıkar. Yolda bir (Hızır) dedeyle karşılaşırlar, dedeye ne yaptığını sorarlar. Dede çöp çattığını söyler. Padişah da kendi kızının nasibini kime bağladığını sorunca dede, bir çobana bağladığını söyler. Padişah kızını bir çobanla evlendirmek istemez, kızını saraya kapatır (Kumartaşlıoğlu, 2006: 104).

Diyarbakır’dan derlenen *Ağaoğlunun Kaderi* masalında oğlanının biri, anne ve babasının tüm zorlamalarına rağmen evlenemezmiş. Bir gün ihtiyar bir derviş ev ev gezip insanların falına bakarak geleceklerini söylemeye başlar. Ağanın oğlunun da falına bakıp, "*Senin kaderin, çoban kızının alnına yazılı*" der (Helimoğlu Yavuz, 2009: 359).

Ereğli’den derlenen *Kader Yazgıcısı* masalında bezirgan kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde masanın başında aksakallı bir ihtiyar görür. Ak sakallıya ne yaptığını sorar ak sakallı: "*Ne inim ne cinim, gördüğün gibi bir âdemoğluyum, seni yaratan Allah’ın kuluyum. Ne yaptığımı soruyorsan, benim mesleğim kader yazgıcılığıdır.*" "*Ne yazar, ne çizersin, kader yazgıcılığı kullara mı verildi, Allah’ın bin bir kanatlı melaikelerine n’oldu, demiş bezirgân. (...) Aksakallı adam: “Az önce seninkini yazdım.”* der. Helalinin kim olduğunu soran bezirgana ak sakallı yerini ve kim olduğunu söyler (Bekdik, 2014 : 250-251).

Gümüşhane’den derlenen *Cinpulat* masalında Cinpulat’ın istediği kızı getirmeye giden şehzade köprüde hocayla karşılaşır. Hoca elindeki kağıtlara yazı yazıp suya atan bir adam görür. Hoca çocuğa seslenir :

" *Gel buraya nereye gidiyorsun, seni Cinpulat mı yakaladı?*"

" *Aman hoca ne biliyorsun onun Cinpulat olduğunu?*"

" *O senin gibi nicelerini yakaladı*"

" *E ne olacak halim*"

" *O peşinden gittiğin kızı Allah’ın emriyle şimdi sana yazdım. O kız sana nasip olacak. Aman getirdiğin zamanı kızı Cinpulat’a teslim etme, benim yanıma gel. Ben o kızı sana vereceğim*" der (Sakaoğlu, 1973: 525).

Iğdır’dan derlenen *Muradına Eren Kız* masalında molla kızın kaderini mağaradaki ölüye yazar. Kızın biri suyun üzerinde oturan mollaya: "*Molla emi* benim beğdimi bir dene yahçı oğlana yaz." deyir: "Senin beğdini birez bunnan gabağda yazmışam. Bir mağarada bir ölüye yazdım." deyip: "Molla emi, men atanın ananın biriyem. Men

yazığam, meni oraya yazmıyaydın.” Dedi: “Yazdım da, daha keşdi.” Bu kız geldi ağılıya ağılıya eve dedi: “Ana molla varıdı suyun içinde...” Dedi: “Durram gedem o molların başını gıram.” Gedip bağıp molla zad yohdu” (Aydın, 2012: 424).

Kıbrıs’tan derlenen *Alın Yazısı* masalında evlenmek isteten bir delikanlı birkaç kız ister, ama hiçbirini onunla evlenmeyi kabul etmez. Derenin kenarında bir ihtiyar görür. İhtiyar kendisinin kader perisi olduğunu ve insanları birbirine yazdığını söyler. Delikanlı kısmetinin kim olduğunu sorar. İhtiyar ona yeni doğan bir bebeği yazdığını söyler (Gökbulut, 2010: 106).

Manisa’dan derlenen *Kıl Torba* masalında bir padişah yol kenarında yazı yazan Hızır’ı görür ve ne yaptığını sorar Hızır da insanları birbirine yazdığını söyler. Padişah kendi kızını kime yazdığını sorar ve kızının fakir bir insana yazıldığını duyunca adamlarına fakir adamın çocuğunun öldürülmesini emreder (Tunç, 2008: 31).

Tokat’tan derlenen *Alın Yazısı* masalında hoca insanları birbirine yazar. “*Deñizin gıysına aşşā, gezmiye gediyo. Bağıyo gı orda bi gulübe, hocanıñ birisi yazıb yazıb suya veriye yav! Hocam ne yazıyoñ sen diyo? Felanıñ gızını felanıñ oğluna yazıyom ben diyo, ordağı yazan hoca. Benim gızı kime yazdıñ diyo? Gapıdagı Arab’a yazdım diyó*” (Sargın, 2018: 937).

Yunt Dağı’ndan derlenen *Çöpçatan* masalında Beyoğlu dere kenarında gezerken ak sakallıya rastlar. Ak sakallı dede: “*Oğlum benim adım çöpçatan*” “Dede derviş beni nereye çattın?” “*Oğlum demiş seni bir çoban kızına çattım*” Beyoğlu çoban kızıyla nasıl evlenebileceğini dert ederken derviş ona çoban kızının yerini söyler (Çam, 2018: 331).

Yukarıçukurova’dan derlenen *Kader* masalında padişahın kızını çobana yazan ak sakallıyı görürüz. Padişah dağa oduna gider. Ak sakallıyla karşılaşır ak sakallının elinde divit, kalem ve defter vardır, bir şeyler yazar İhtiyar doğacak çocukları ve bunların kimle evleneceğini öngörür. Padişaha: “*Senin avradın, bir kızı olacak, köyünüñ de bir sığır çobanı var. Onun avradı da hamile, onun da bir oğlu olacak. Senin kızı, onun oğluna yazdım*” der (Şimşek, 1990: 628).

2.2.1.5. Mükâfatlandırma

Masallarda kahramanlar birçok kez farklı yollarla sınanmıştır. Din adamları kahramanların her sıkıştıkları anda yardımına koşmuşlardır. Kahramanların iyiliklerinin ya da nasihat dinlemelerinin sonucu mükâfat olmuştur.

Keloğlan ile İhtiyar masalında beyaz saçlı, beyaz sakallı ihtiyar adam, fakir Keloğlan'ın Oooh! çekmesiyle karşısına bir çeşme başında çıkar. Keloğlan ona hürmet ettiği, sözünü dinlediği içinde Keloğlan'a: "Aferin oğlum, demiş, büyük sözü dinleyen zarar etmez. Ben sana bu iyiliğinden ötürü bir armağan vereceğim." der. Cebinden çıkardığı kahve değirmenini Keloğlan'a verir: "Bunu al demiş, iyice sakla. Başın çok sıkıldığı zaman, "Açıl değirmenim açıl!" dersin. Ama sözüme dikkat et, başın sıkılmadan, darda kalmadan söylemeyeceksin." Keloğlan söz dinlemeyip değirmeni çaldırınca sıkıştığında Oooh! diyince ihtiyar küçük boyuyla görünür, büyük büyük adam olur. Bu sefer de Keloğlan'a bir kabakla bir tavuk verir. İhtiyar: "Memleketine dönünce, bütün komşuları evine çağırırsın. "Değirmenimi kim aldıysa getirsin!" dersin. Onlar, "Biz almadık," diyecekler. Sen o zaman kabağı ortaya koyup, "Açıl kabağım açıl!" dersin. Kabak açılır açılmaz, değirmeni çalan hemen kendisini söyleyecektir. (...) Bu tavuğu da anana vereceksin. Benim armağanım olduğunu söyleyeceksin. Ne vakit parasız kalırsa "yumurtla tavuğum yumurtla!" desin. O zaman derdine çare bulunur. Ama sözüme iyi dikkat et, bu tavuk annenindir. Sakın sen, "Yumurtla!" deme. Sonra karışmam ..." der. (Tezel, 2009: 457 – 465).

Kaveci Güzeli masalında çok fakir bir yiğit kahvecinin yanında çırak olarak çalışır. Kahvecinin kazancı iyi olmamasına rağmen yiğide acıyıp işe alır. Kahveye gelen derviş oğlandan kahve pişirmesini ister, derviş içecek kahvesini bir şey söylemeden gider. Bu olay ikinciye tekrarlanır. Üçüncüye üç derviş gelir, yiğitten tekrar kahve isterler dervişlerden biri: "*Şu yiğidin olduğu kahvede kahve kutusunda kahve ile şeker hiç eksik olmasın, azına beraber dolu olsun*" Öteki derviş : *Şu yiğidin olduğu kahveye karınca gibi müşteri gelsin ,hiç müşteri eksik olmasın "*, diğeri; "*Şu yiğit tekmi delikleri söyletsin*" der ve çıkıp giderler. Dervişlerin dediği her şey gerçekleşir (Radloff ve Kunos,1998: 258).

Adıyaman'dan derlenen *Üvey Anne* masalında üvey annesi tarafından eziyetlere maruz kalan kızın ettiği yardım dolayısıyla yaşlı bir kadın(nine) tarafından güzellikle mükafatlandırılır. Üvey anne kızını sırtına ip yapılmak üzere bir çuval yünle sürü otlatmaya gönderir. İnekleri bir ağacın altına götüren kızın karşısına yaşlı bir kadın çıkar. Kadın ona: "*Kızım, saçım kaşınıyor, gel de saçımın içine bak.*" der. Kız yaşlı kadına

yardım eder. Yaşlı kadın: “*Kızım bak şurada iki su akıyor, biri beyaz biri kırmızı. Git de yüzünü yıka.*” der. Yüzünü yıkayan kızın yanakları al al yüzü bembeyaz dünyanın en güzel kızı olur (Doğan, 2006: 295).

Adıyaman’dan derlenen *Altın* masalında bir paşa kırk ata tezek yükler ve oğlundan Harran Ovası’na götürmesini ister. Oğlan yolda bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyarın, tezek yükünü altına çevirmesi karşılığında yarı yarıya bölüşme konusunda anlaşılır. İhtiyar adam bir mağara önünde dua okur ve içi altın ve mücevherle dolar. İhtiyar oradaki tahta parçasına olur, kızın elbisesinin arasından bir kutu düşer. Padişahın oğlu anlaşmayı bozup tüm altınları ve kutuyu alır. İhtiyar: “*Al oğlum! Yalnız dikkat et: Kutunun sağ tarafına bakarsan nerde altın, mücevher, elmas varsa görürsün; sol tarafına bakarsan, gözlerinin feri akar ve kör olursun*” der. (Doğan, 1996: 174-175). Bu masalın benzer metni Hasan Tay (Özçelik, 1993: 561). Adli masalıdır.

Bingöl’den derlenen *Garip ile Nasip* masalında Garip ile Nasip çeper toplarken derenin kenarında ak sakallı, yaşlı bir adam onları yanına çağırır. Önce Nasip’e: “*Oğul gel dedeni bu dereden tepeye çıkar,*” der. Nasip yardım etmez. Yaşlı adam bu kez Garip’e: “*Oğul gel beni sen tepeye çıkar,*” der. Garip yardım eder meğer ihtiyar kişi Hızır imiş. Hızır dede bu iyiliğinden dolayı Garip’e sihirli bir öküz verir. Öyle bir öküz ki dilediğin zaman boynuzlarından süt-şeker akıtır. Hızır’ın verdiği öküzün boynuzundan günde üç öğün süt-şeker alarak karnını doyurur. (Alay, 2005: 202).

Elazığ’dan derlenen *Yaban Tezeği* masalında çok fakir bir anneyle kızın kapılarına gelen ihtiyar bir adama kız bir yemeklik sadaka mercimek verir. İhtiyar kıza dua eder: “*İnşallah sultan hanım olursun, memleketin beyine hanım olursun*” der. Duası kabul olur” (Günay,1975).

Erdemli’den derlenen *Tuz Kadar Sevgi* masalında bir baba üç kızını kendisini ne kadar sevdiğini test eder. Küçük kız babasını tuz kadar sevdiğini söyler. Lafı anlamayan baba küçük kızını kocaya Ahmet’ e verir. Ahmet odun satar satamadığı günler odunları birer söz karşılığında nur yüzlü bir ihtiyara verir. Ahmet’in kışın yapamam diye mağarada biriktirdiği odunlar altın olur. Yine bir gün kuyuya iner. İhtiyarın söylediği sözlerle hayatta kalır. Değerli mükâfatlar kazanır (Bozlak, 2007: 146).

Erciyes yöresinden derlenen *Umman* adlı masalda yokluk çeken bir imamın rüyasına ak sakallı girer ve ona Halep'e gitmesini söyler. Tekrar rüyasına giren imamın, Halep' teki nasibinin yarım ekmek olduğunu ve eve dönmesinin söyler. İmam eve döner ve ihtiyarı yine rüyasında görür nasibi yastık altında olduğunu öğrenir. Yastığının altında bir küp altınla nasiplendirilir (Sever, 1995: 265).

Erzincan'dan derlenen *Açıl Sofram Açıl* masalında çok fakir bir oduncu ormandaki ağacı yakıt ihtiyacı için kesecekken derviş tarafından nasiplendirilir. Adam on çocuğunun açlıktan öleceğini söyler, derviş ona: "Al, oğlum sana bir tane sofa. Açıl sofram açıl dersen, istediğin yemekler çıkar, sen de uşakların da yersiniz" der. Sihirli sofrayı çaldıran adam yine ormanda dervişle karşılaşır derviş ona: "Al sana bir eşek vereyim. Çüş eşşeğim çüş dedin mi, o sana altın pisler " der. Adam bunu da çaldırınca yine dervişle karşılaşır derviş ona: "Öyleyse sana bir tokmak verecem. Vur tokmağım vur! dedin mi, o tokmak senin sofranı ve eşşeğini alanlara vurmaya başlar" Oduncu söylenenleri yapar çalınan her şeyi geri alır (Kara, 1996: 481).

Masalların bazılarında üvey annenin baskıları sonucu öz baba tarafından terk edilen kız aslında esas yolculuğuna çıkar. Kahramanın bu esas yolculuğu ormanda, dağda karşısına çıkan yaşlı adam, kadının sahiplenmesiyle başlar. Bu tipler kahramana akıllarına gelemeyecek kadar çok hazine verir. Kız türlü maceralar geçirdikten sonra evine geri döner.

Konya'dan derlenen *Kral ile Kızı* masalında babası tarafından terk edilen kızı yaşlı bir kadın bulur. Kız kadının isteklerini yerine getirir ve kadın tarafından mükâfatlandırılır. Yaşlı kadın kızı sarı suyla yıkar. Kızın her yeri altın olur. (Emiroğlu, 1996: 202-205).

Kıbrıs'tan derlenen *Hakyemez Gardaşlar* masalında bir adamın üç oğlu vardır. Adam tek malı olan üç dallı incir ağacının her bir dalını çocuklarına verir ve ölür. İncir ağacının başında nöbet bekleyen oğlanlara Hızır sırayla görünür ve onlardan incir ister. Oğlanların hepsi sadece kendi dalındaki incirlerden verebileceğini söyler. Hızır adil davrandıkları için üç kardeşin de dileğini yerine getirerek onları zengin eder, nasiplendirir (Gökbulut,2010:152-153). Bu masal, Hızır ile Üç Kardeş (Sakaoğlu,1993:68-76). adıyla geçmektedir.

Kıbrıs'tan derlenen *İki Kız Kardeş* masalında iki kız kardeşin birer kızları vardır. Fakir olanın kızı daha güzel olduğu için zengin kız kardeş onu kıskanır ve kardeş

zenginden aldığı parayla geçindiği için kadının kızı çirkinleşsin diye rızıklarına el koyar, onları aç bırakır. Fakir kadın üzüntüden ağlarken yaşlı bir ihtiyar ona sofraya meydana getirir, fakir kızı dere kenarına götürür ve kız ihtiyara iyi davrandığı için dereye onu daha da güzelleştirir. (Gökbulut, 2010: 93-94). Bu masalın benzer metni Sarı İnek (Yaşlı bir kadın) (Bekdik, 2014:82) adlı masaldır.

Manisa'dan derlenen *Mehmet'in Yüzüğü* masalında Mehmet'e yaptığı iyilik karşılığında tılsımlı bir kız tarafından yüzük verilir. Baş sıkıştığında bu yüzüğü yalarsa dervişler gelecektir. Mehmet bunu yapar ve dervişlerden evin etrafına odun doldurmalarını ister. İsteği gerçekleştirilir, ne istese yapılır. (Tunç, 2008:22-23).

Manisa'dan derlenen *İncili Kız* hep kötü davranılan öksüz bir kız çeşmeye kardeşiyle su doldurmaya gider. Derviş kızlardan su iste kötü kardeş onu terslese de öksüz kız ona su verir. Derviş: “*Güldükçe güller açması, ağladıkça inciler dökülmesi bastığı yerlerde çimen bitmesi için dua eder.*” Dervişin duası gerçekleşir. Kızın döktüğü gözyaşı inci olur, mutlu olur (Tunç, 2008: 41).

Muğla'dan derlenen *Çolak Kız* masalında iftira atılarak kolları kesilen ve evden yollanan kızı bir Beyoğlu bulur, onunla evlenir. Kız yine bir yanlış anlaşılma yüzünden dağa bırakılır ve bebeklerini kolsuz emziremez. Akşam ateş gibi bir yıldız gibi bir şey “korkma kızım” diye yanına gelir, gelen Hızırdır. Kızdan dilek dilemesini ister. Kız çocuklarını emzirebilmeyi, kollarını ve başını sokacak bir ev ister. Hızır tüm dileklerini gerçekleştirir (Akyol, 2010: 106-107).

Niğde'den derlenen *Hızır ve Üç Kardeş* masalında üç kardeş mal istemek için Allah'ı aramaya çıkar ve Hızır'a rastlarlar. Hızır kardeşlerin isteğini yerine getirir onları mükâfatlandırır (Bakırcı, 2000: 277).

Sivas'tan derlenen *İnci Mercan* masalında fakir, gebe bir kadın imkansızlık içinde doğum için hamama gider. Üç derviş kadının yanına gelir, başını okşayıp: “*Hu de kızım!*” *Kimi belini sıvazlayıp “Hu de kızım!”* Der. Dervişler bir bebeğin kulağına: “*Ağladıkça gözünden inci, mercan aksın . Güldükçe yüzünde güller açsın. Yürüdükçe yollarında çayır çimen bitsin*” deyip kaybolmuşlar. Bebek ağladıkça biriken inci mercanlarla zengin olurlar (Bildik, 1995: 316).

Sütçüler'den derlenen *Rüya Tabircisi Fakir* masalında padişah gördüğü rüyayı yorumlayanı ödüllendireceğini söyler. Çok fakir bir adam rüyayı tabir edebileceğini

söyler ve gece rüyasında yaşlı bir adam, ihtiyar görür. İhtiyar ona: “*Bak, padişah rüyasında bir yılan görmüş ondan korkmuş, rüyayı unutmuş. Halkına vergiyi biraz artırmasını söyle.*” der. Fakir adam bunları padişaha anlatır ihtiyar sayesinde ödüllendirilir (Demirbaş, 2006: 350).

Taşeli’den derlenen *İyilikle Kötülük* masalında Eyinnik ve Kötünnük adlı iki arkadaş padişahın kızının görmeyen gözleri için gözlerini feda edecek birini armaya çıkarlar. Kötünnük Eyinnik’in gözlerini yemek karşılığında oyuna getirip sahip olur. Kör olan Eyinnik’ in çınar ağacının altında yalnız kalır kalbini Allah’a bağışlar Hızırlar gelir. Başından geçenleri anlatan Eyinnik’e Hızırlar dua eder ve ağaç yerinden sallanmaya başlar, ona: “Ağaçtan bir dal kopar” ve “Gözün birisine sür” derler. Gözleri açılır. Daha sonra kahramana verdikleri öğütleri gerçekleştiren kahraman: “ (...) *köyün güney etrafında üç tane taş var, bu taşların arasında yedi tane kazan var. İçerisi altın dolu, burayı işleyeceksin.*” Kahraman hem zengin olur hem de padişahın kızıyla nasiplendirilir (Alptekin, 2002: 290).

Taşeli’den derlenen *Vur Tokmağın Vur* masalında, taşa nohut eken Keloğlan’ ın nohudu bitmez. Keloğlan’a taşın kovuğundan çıkan ihtiyar verdiği sihirli tokmakla onu mükâfatlandırır. Keloğlan’a “*Açıl sofram açıl*” dememesi şartıyla bir sofraya verir. Keloğlan, söz dinlemez ve sözü dile getirince birçok yemek ortaya çıkar . Padişaha sofrayı kaptırır. Keloğlan tekrar kayanın başında “Ektiğim tohumlar bitmedi” der ve ihtiyar taş kovuğundan çıkar. Ona, “...eşeğim...”deme diye tembih ederek, bir eşek verir. Keloğlan yine söz dinlemez ve yasaklı kelimeyi söyler, eşek altın “...” Eşeği nalbanta götüren Keloğlan altın üreten eşeği nalbanta kaptırır. İhtiyar bu defa ona bir tokmak verir. Keloğlan bu tokmağın yardımıyla çalınan tüm eşyalarını geri alır (Alptekin, 2002: 348).

Trabzon’dan derlenen *İyi Kalpli Gelin* masalında ihtiyar bir adam, üç kardeşe dileklerinin ne olduğunu sorar. Kardeşlerin büyüğü koyun, ortanca bağ, bahçe, küçüğü helal süt emmiş kız ister. İhtiyar hepsini istediklerine kavuşturur. İhtiyar bir süre sonra büyükten koyun ister, alamaz. Ortancadan üzüm ister, terslenir. Küçüğün karısı ihtiyarı evine alır, ona sofraya kurar ve kirli kıyafetlerini yıkar. Kadın yaptığı iyiliğin karşılığını kirli elbiselerden dökülen altınlarla alır (Akgün, 2000: 33).

Yalvaç'tan *Fatmacık ve Tepegöz* masalında Fatmacık üvey anne gazabından dağa bırakılır. Dağda ışıktaki bir ihtiyarla karşılaşır. Orda bir bunların gözünü temizler, beygirin çulunu doğrultur. Işıktaki ihtiyarın başına bakar. Fatmacık'ı sarı suya batıran ihtiyar kızın her tarafının altın kuruş olmasını sağlar (Göde, 1997: 55).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Hızır ile Üç Hırsız* masalında hırsızlık yapan üç adam Allah'a dua edip ikisi zenginlik, biri de kötü bir hanımla evlenip evine sürekli misafirin gelmesini ister. Duaları kabul edilen adamlara Allah, yaşlı bir adam (Hızır) gönderir istediklerini yaptırır. Adamlardan biri, Hızır'la karşılaşır. Hızır'ı misafir edip yedirip içirirler. Hz. Hızır bunların kızını isteyerek alıp götürür. Adam kızını nereye götürdüğünü öğrenmek için Hızır'ın peşine düşer. Hızır adamla yolda giderken adamın ne gördüğünü yorumlar. Hızır, misafirperver aileye üç köşk bırakır ve kaybolur (Şimşek, 1990: 138-139).

Zonguldak'tan derlenen *Adamın Üç Oğlu* masalında Hızır darda olan üç kardeşe yardım eder. Hızır sırasıyla kardeşleri görünmez yapar ve onları dener. En küçük merhametli kardeşi dürüstlük ve iyiliğinden dolayı çok uzak köylerden birinde olan babasının yanına gitme, birkaç hayvana sahip olma ve bu hayvanlara bakarak geçinme isteğini gerçekleştirip onu mükafatlandırır (Çalışoğlu, 2019: 84).

2.2.1.6. Ad Verme

Türk kültüründe çocuğa verilen ad önemli görülmüş ve adın çocuğunun kaderinin belirleyicisi olacağı düşünülmüştür.

Ergun'un (1997) tespitine göre; "Türk kültüründe ad alma büyük bir önem taşımaktadır. Türk destanlarında ad almanın şartlarından biri, kişinin kahramanlık göstermesidir. Dede Korkut ve Oğuz Kağan destanında örneklerini gördüğümüz ad alma motifinin kaynağı Şamanizm'e kadar uzanmaktadır. Türk geleneğinde adın, insan ruhu olarak görülmesi nedeniyle kişiye bu adı şamanlar vermiştir Şaman, zaman içerisinde yerini Hızır, Pir, Evliya ve Aksakal gibi İslami tiplere bırakmıştır" (Yetişt, 2019: 100).

İnsanoğluna ilk verilen adlar ve ad verme biçimleri benzer olsa da sonraki zamanlarda toplumların kültürlerinin zamanla farklılaşmasıyla ad alma ve ad verme şekilleri, gelenekleri farklılık göstermeye başlamıştır (Türktaş, 2019: 36). Bu farklılığı Boratav, "Eski Türklerde oğlan çocuğa ya uzun zaman hiç ad verilmez yahut da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmazdı; geçici bir ad idi. Önemli bir iş başardığı zaman, yani

delikanlılık çağına geldiğinde ya yaptığı önemli işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamını taşıyan bir ad verilirdi ki buna er at (erkek adı) derlerdi. Türkler, İslam dinine girdikten sonra bu gelenek gitgide gücünü yitirmiştir” (Boratav, 2016: 101) şeklinde ifade etmiştir.

“Dede Korkut”, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikayesi’nde Boğaç’ın kahramanlık göstermesi üzerine Dedem Korkut çağrılır:

Hey Dirse beylik ver bu oğlana

Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana

Biner olsun hünerlidir

Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana

Etlik olsun hünerlidir

(...)Bayındır Han’ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir bir boğa öldürmüş senin oğlun adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin dedi. Dirse Han oğlana beylik verdi, taht verdi (Ergin, 2008: 25-26).

Masallarda da çocuğa ad verenlerin bazıları, çocuğun doğmasına yardımcı olan din adamlarıdır. Bunlar, ailenin çocuksuzluktan dua edip yakarması sonucu ya da tesadüfen kahraman karşısına çıkarlar. Bazı din adamlarının şartı çocuğa kendilerinin gelip isim koyması gerektiğidir. Bir anda ortaya çıkan din uluları çocuğa ad verip kaybolurlar.

Sefa ile Cefa masalında derviş, elma verip çocuk sahibi yaptığı padişaha o gelene kadar çocuklarına isim vermemelerini tembihler onlara isim vermenin kendi vazifesi olduğunu söyler. Çocuklar on dört yaşına geldiklerinde derviş: “Allah bağışlasın, dedi. İkisi de genç, gürbüz birer delikanlı olmuş. Padişahım sizin oğlunuzun ismi, Safa . Paşanın oğlunun ismi de Cefa’dır” (K.D., 2015 : 14).

Ahmet ile Mahmut masalında derviş, çocuğu olmayan padişaha ikiye böldüğü bir elmayı verir. Elmayı yedikleri takdirde çocukları olacağını söyler. Derviş gelmeden çocuklara ad konmamasını tembihler. Çocuk büyür “adsız” diye çağrılır. Padişah çocuklara ad koyacağı sırada derviş çıkagelir. Çocukların adını “Ahmet ve Mahmut” koyar. (Demir, 2017: 28-30).

Güzel Ahmed masalında çocuğu olmayan padişah derdini dile getirmeden derviş çaresini söyler. Derviş, padişaha kendileri dışında elma kabuklarını da kısırağa yedirmelerini tembihler, kendisi gelmeden çocuğa isim konulmamasını ister. Padişahın bir oğlu olur çok sonra derviş gelir ve çocuğa “Güzel Ahmed” adıyla beraber ok ve yay verir “*Sana insan elinden ölüm yok*” der kahramanı mükâfatlandırır. (Radloff ve Kunos, 1998: 262-263).

Balıkesir’den derlenen *Şah İsmail* masalında çocuğu olmayan bir padişah, dervişin verdiği elmayı karısıyla yiyip elmanın kabuklarını da atına yedirince bir oğlu olur, atının da tayı olur. Derviş gelene kadar tembihlendikleri için çocuğa ad vermezler. Çocuğu yer altında okutması içi hocaya verirler. Yer altından çıkınca çocuk, derviş gelip oğlana Şah İsmail, ata da Gemertay ismini koyar. “*O gün de dayısını, amcasını toplamışlar bunun,*” “*Adını koyalım*” demişler. *Adını koyalım deyince de derviş o gün gelmemiş. Bunlar niyetlenememişler. Hadi o gün yine geri kalmış. O gün geri kalınca da ertesi gün yine toplanmışlar bunlar. O gün kapı açılmış, derviş çıkmış gelmiş. “Oğlanın adı Sah İsmail”* demiş (Kumartaşlıoğlu, 2006 :276-277).

Elazığ’dan derlenen *Şah İsmail* masalında çocuksuz çifti çocuk sahibi yapan derviş, çocuğa ad koymamalarını tembihler. Çocuk büyür, adsız dolaşır ahali toplanır ve derviş çıkagelir, hem kahramana hem de atına ad koyar. “*Oğlanı da tayı da dışarı götürdüler.*” “*Derviş elini beline sürdü dedi ki*” : “*Oğlum senin adın Şah İsmail, arkan sıra gelen sana kavuşmasın önün sıra giden kurtulmasın. Taya da bu türlü dedi*” (Günay, 1975: 342).

Erzurum’dan derlenen *Nartanesi* adlı masalda çocuğu olmayan adamın biri dervişin verdiği elmayla çocuk sahibi olur. Zamanı gelince de derviş gelir ve çocuğa Nartanesi adını koyar (Seyidoğlu, 1975: 258).

Gümüşhane’den derlenen *Melikşah* masalında padişahın çocuk sahibi olmasına yardım eden pir: “*Sakın ben gelmeden adını koymayınız.*’ *Dokuz ay, dokuz saat tamam olunca padişahın bir oğlu olur. Bunlar bir gün dururlar, beş gün dururlar, pir gelmiyor çocuğun adını koymaya.*’ *Çocuk yedi yaşına girer, büyükler toplanıp bu çocuğa ad koymaya karar verirler. Tam çocuğun adını koyacakları sırada bir pir gelip diyor ki: ‘Çocuğun adı Melikşah olsun.*’ “der (Sakaoğlu, 1973: 397).

Kars'tan derlenen *Deli Ehmed* adlı masalda elma verdiği çiftin çocuk sahibi olmasını sağlayan derviş: “*Olmuya olmuya men gelmeden bunun ismini goyasınız*” dedi. Padişah herkesi topladı ve ahali oğluna isim ararken derviş baba geldi: “*Gej kalmadım ki ?*” “*Yoh*” dedi. “*Elese adı Ehmed olsun*” dedi (Arslan, 1998: 389).

Maraş'tan derlenen *Bey Böyrek* masalında ihtiyar bir adam kadının çocuk sahibi olmasını sağlar.

(...) “*Ama ben gelmeden ismini koymayın.*” demiş.

Büyükler toplanmış:

“*Bir şölen yapak, çocuğun adını koyak.*” demişler.

Bir şölen düzenlenmiş. Yenmiş, içilmiş, eğlenilmiş. Çocuğun adını koyacakları zaman, kapı çalınmış. Evin hanımı kapıyı açmaya gitmiş. Bakmış ki kendisine elmayı veren adammış. Adam hiç konuşmamış. “Oğlunun adı Bağbörek, atının adı Rengiboz olsun!” demiş (Erşahin, 2011: 563).

Taşeli'den derlenen *Aslan Mehmet* masalında dervişin ben gelmeden ad koymayın dediği ailenin çocuğu büyümesine rağmen hala adı yoktur. “*Ne yapacağız, ne edeceğiz, bunu ismini goyalım.*” demişler. O gün Derviş gelir: “*Selamün aleyküm*” “*Aleykümselam*” “*Yav neci bu ?*” “*İşde yemek yaptık, çocuğun ismini goyacagdik.*” “*Eyi, ben de geldim siz goymadan çocuğun ismini*” Kur'an, mevlüt okunur. Derviş çocuğun ismini Aslan Mehmet koymuş ve arkasını sıvamış. “*Hiç arkası yere gelmeyecek.*” der (Alptekin, 2002: 233).

Van'dan derlenen *Derviş Baba* adlı masalda padişah ve karısının çocuk sahibi olmasını sağlayan derviş; kendisi gelene kadar çocuğa ad vermemelerini tembihler:

“*Kız büsbüyük oldu padişah dedi*” “*Daha gelmez ,derviş baba gelmez!*”

“*Kalktılar çağırdılar büyükleri*” “*Biz bu kızın adını bırakalım*”

(...) *Birden kapı açıldı Derviş baba çıktı geldi.*”

“*Dedi: Adı kalsın Fatma*” (Kasımoğlu, 2010 : 342).

Yalvaç'tan derlenen *Gülen Gül Ağlayan İnci* masalında adamın biri dervişin verdiği elmayla kız çocuğu sahibi olur. Çocuk büyüdüğünde üç derviş kıza ad koymaya

gelir. Dervişler kızıdan su ister ve şu dileklerde bulunurlar : “*Yürüdükçe altın dökülsün*”” *Ağladıkça inci saçılsın* “*Güldükçe güller açsın*” şeklinde kızı ad verip kızı iyi dileklerde bulunurlar (Göde, 1997 : 283).

Yozgat’tan derlenen *Muradına Nail Olamayan Dilber* masalında fakir bir karı kocanın çocuğu imkânsızlıktan hamamda doğar. Duvar yarılr içinden ak sakallı ihtiyar gelir. Kadına: “*Bunun adı Muradına Nail Olamayan Dilber olsun. Yürüdükçe çayır çimen bitecek, güller açacak, ağladıkça inci mercan saçacak. Şu iki bileziği de koluna tak , bunlar çıkmadıkça bunun canı çıkmaz*” der (Aslan, 1994: 269).

Yukarıçukurova’dan derlenen *Mayıl ile Ab- ı Güneş* masalında ak sakallı ihtiyar çocuk sahibi olması için çifte elmayı verince: “*Adını ben gelmeden vurman*” der. Çocuk yedi yaşına gelir hala da yok. Ad koyma ziyafeti düzenlenir ak sakallı çıkagelir. Çocuk ihtiyarın suratına öylece bakakalır: “Çocuk ne bakıyon bana mayıl mayıl?” demiş. Adam gayıbolmuş. Çocuğu gucana alıp da: Senin ismin şu dememiş (...) “Öyleyse, bu çocuğun adı, “Mayıl” olsun, demişler (Şimşek, 1990: 764).

Zonguldak’tan derlenen *Muradına Ermeyen Dilber* masalında bir ailenin çok güzel bir kızına Hızır ad koyar ve onu mükâfatlandırır. Fakat kızı bir türlü isim koyamazlar. Hızır bir gün çıkagelir kızı Gülizar adını koyar. Hızır Gülizar’ın koluna tılsım yapar ve onu çıkarırsa öleceğini söyler. Kadın kızı tararken saçlarından altınlar, gözlerinden inciler dökülür (Çalışoğlu, 2019: 170).

Masallarda ad vermenin tören eşliğinde yapıldığı görülür. Ahali toplanır, ziyafet çekilir, Kuran’ı Kerim okunur ve dualar edilir. Ağzı dualı din adamı peyda olur, ad koyar ve gider. Din adamları isim koyarken kahramana ömür uzunluğu, hayatta güçlülük, engelleri aşma kolaylığı, zenginlik ve iyilik dileklerinde bulunurken bazı kahramanların atına, atın her koşulda kahramana destek olması için dua ederler.

2.2.1.7. Kılık / Don Değişirme

Masallarda, farklı durumlarda bir kılıktan başka bir kılığa geçmek, özün değişmesi olağanüstü durumlarda ve olağanüstü biçimlerde bitki, eşya, hayvan şekline girip onun tüm özelliklerini alma şeklinde gerçekleşmektedir. Kılık değiştirmede din adamı don değiştirip ya özünden tamamen ayrılıp başka bir öze geçmekte ve tekrar eski durumuna dönmekte ya da kahramanın şekil değiştirmesine neden olmaktadır. Çeşitli

şekillerde olan dönüşümler dua, beddua, çırpınarak, silkinerek, tokatla, tüy, kıl, cisim batması ya da çekilmesi vb. şeklinde olmaktadır

“İlkel insana göre, yeryüzünde bulunan her varlık bir kuvvetin taşıyıcısıdır. Ayrıca, bir cisim birden fazla görünüşler altında da bulunabilir. Bununla birlikte, cisim farklı görünüşlere sahip olabilir; fakat bunlar geçicidir. Cismin asıl özelliği değişmez. Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (Allah, sihirbaz, cadı, evliya vb.) tarafından, ya yapılan bir iyiliğe karşılık ödül ya da kötülüğe karşı ceza olarak gerçekleştirilmekte idi. Türk efsane ve masallarında, şekil değiştirme motifine ilişkin olarak “donuna girmek” deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Bu efsane ve masallarda sıklıkla, “geyik donuna girmek” ve “turna donuna girmek” ten söz edilmektedir. Genellikle don değiştirme motifi bir hayvanın donuna girme biçiminde görülmektedir” (Artun, 2007).

Fuzuli Bayat kılık-don değiştirmenin önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Şamanların don değiştirmeleri başlı başına bir keramet türüdür. Şaman efsane ve memoratlarında geniş bir yaygınlık gösteren don değiştirme, aslında Şamanın hayvan ana tasarımı ile bağlantılıdır. Şaman, koruyucu ruhu olan hayvan ana donuna girmekle ki, genellikle ayı, kurt, kuş vs. olabilir, kurtulmayı hedeflemiş olur. Aynı şekilde zor durumda kalan veli, İslamiyet’ten önce kendisinin hayvan anası olarak bildiği hayvan donuna veya ongon gibi kutsadığı kuş donuna, çoğunlukla da bir hayvan şekline girerek kurtulur. Bu da donuna girdiği hayvanın koruyuculuk vazifesini yerine getirdiğini gösterir. Zaman zaman da bizzat hayvanın kendisi velinin yerini olarak ona verilecek zararı engeller“(Bayat, 2006: 156).

Hızır masalında padişah Hızır’ı aramaktadır bulana vaatleri vardır. Fakir bir adam Hızır’ı bulacağını söyler fakat bulamaz, imdadına çocuk kılığındaki Hızır yetişir. Padişah, adamı ne şekilde öldüreceklerine dair vezirleriyle istişare yaparken fakirin yanında peyda olan bir çocuk: “*Külli şey’in ila aslıhi.*” lafını her konuşmadan sonra tekrarlar. Padişaha: “*Ben de bu fakir adamı utandırmamak için buraya geldim. Vezir istersen işte vezir; Hızır istersen işte Hızır*” der ve kaybolur. Hızır çocuk kılığına girip oraya gelir. (Boratav, 1969: 248-249).

Of Baba masalında “Of” adlı ihtiyar, sihirli sopasıyla kahramanın şeklini değiştirir. Babasından eğitmek için aldığı çocuk, Of’ un onu götürdüğü yerde: “*Çocuk etrafına bakınca, tavanda saçlarından asılmış gayet güzel bir kız görmüş. Kız da çocuğu görünce “Hoş geldin” dedikten sonra “Aman kardeşim şimdi bu ihtiyar değnek kesmeye gitti, gelince bu sopaları senin üzerinde kıracak, her vuruşunda bir şekle girersin.* “ der (Boratav, 2001: 52).

Sitti Nusret masalında derviş, evinde barınan kızın açma dediği gizli odayı açıp sırrını öğrendiğini tahmin ettiği için sırayla kızın anası, babası, ve lalası kılığına girip kızın ağzından laf almaya çalışır (Boratav, 1969: 182-183).

Yeşil Kuş masalında yaşlı bir ihtiyar, derdi olan insanları yeşil bir kuşa dönüştürmektedir. Adam: “*Dede bu kuşları niçin buraya topladın?*” diye sorar. “*Bu kuşların her biri insandır. Hem de tasalı insanlar. neresinde haksızlık görmüş, kederli , tasalı insan varsa haber alır almaz yeşil bir kuş haline sokarak onları buraya getirir, kendime evlat edinir, her gün güzel sözlerle tasalarını, dertlerini gidermeye çalışırım.*” (Tezel, 2009: 192).

Sihirli Çalgı masalında kahraman, Hızır’ın verdiği kılları yakınca hemen bir aslan gelir, insan kılığına girer: “*Kimseye belli etmeden bir köşede üç kılı yakar. Hemen yanında bir aslan peyda olur. Şehzadenin kılığına girerek meydana çıkar.*”(Oktürk, 1982:216-234).

İncili Kutu masalında havuz başına gelen kuş, dervişin dediği gibi kanadını çıkarır ve insana dönüşür: “*Derviş babanın dediği gibi bir kuş gelir. Havuz başına konar. Kanadını bir çarpınca da hemen orada aslan gibi bir delikanlı oluverir.*” (Oktürk, 1982:143).

Gülperi masalında aynadan süzülen ışık dervişe dönüşür. Derviş: “*Çıkarmış aynayı koynundan şöyle bir bakacak olmuş, bakmasıyla da önce bir kararmış ayna, sonra pırl pırl olmuş, bir ışık demeti süzölmüş içinden yere, biçimlenip bir dervişe dönüşmüş.* “ (Bayladı, 2004: 27).

Balıkesir’den derlenen *Tan Tan Kabacık* masalında üvey kız padişahın oğluyla evlenince kıskanç üvey anne hocaya gider ve bir iğne okutup getirir. İğneyi kızın başına batırır, kız kuş olup uçar. Kuş olan kız yaşlı bir ninenin asma ağacına konunca yaşlı nine

ağaca katran sürerek kuşu yakalar; kuşun başındaki iğneyi çıkarınca kuş yine kız olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 240).

Erzurum'dan derlenen *Ölü Yiyen Derviş*(Çeftençürçe) masalında derviş(ihtiyar kılığına girmiş hortlak) kahramanların ruhlarını şişenin içine koyar ve elma şekline girer:“Derviş gahir silkinir öler adam . Bütün her ne canını varışa bütün ruhlarını alır herkesin. Doldurir bir şişenin içine . Aslanın ,kaftanın padişahın garısının. Bir beşihde çoğununnan bir de gızın almir. Bu gine elma olur, çihir rafda oturir.” (Seyidoğlu, 1975: 186).

Gümüşhane'den derlenen *Ecel Acayip* masalında bir oğlan büyücü olan hocasından öğrendikleriyle kılıktan kılığa girer. “Bunlar böyle uzun müddet birbirinin oyununu bozmak için çabalarlar. Sonunda oğlan bir tilki olup hocasından kurtulmayı başarır. Hocası da hemen bir tazı olup bunun peşine düşer. Ha bura, de bura; ha bura, de bura derken oğlanın memleketine kadar gelirler. Padişah da penceresinde dışarıyı seyreliyormuş. Bu tilki bir gül olup padişahın kucağına düşer.(...) Padişah gülü sihirbaza uzatırken oğlan bir avuç darı olup padişahın elinden yere dökülür. Padişah donar kalır. Hoca da bir horoz olup darıları toplamaya başlar. Oğlan hemen bir tilki olup horozun boğazını çekip koparıyor.” (Sakaoğlu, 1973:476-481).

Gümüşhane'den derlenen *Kuş Başı* masalında Hızır şansını kullanamayan gence birkaç defa yardım eder ve ona kötüyü yenmesi için sihirli meyveler ve insanları eşek yapan sihirli değnek verir. “*Birini insana vurup “çüş” dedin mi eşek olur ; öbürünü de eşeğe vurursan adam olur. Git, Dünya Güzelini eşek et de dolandır, yoksa sana çok işler yapacak.*” (Sakaoğlu, 1973: 483). Sonuncu yardımla kahraman kötüyü yener, selamete erer.

Safranbolu'dan derlenen *Kara Molla* masalında Kara Molla'nın karısı onu köyün hocasıyla aldatır. Hoca, sihirli sopayla kahramanı canavar daha sonra köpeğe çevirir. Kahraman, türlü kılıklara girdikten sonra en sonunda bir köpekken tekrar insana döner. Hoca, elindeki sopayla vurarak: “Sen bir canavar ol, dağlarda gez” dedi. Ben bir canavar oldum, çıktım dağlara.” “Ben de belki insafa gelmişlerdir diye eve gittim. Hoca çıktı. Kara Molla, bu sefer de “kara bir köpek ol” dedi. Ben bir köpek oldum. (...) Ben de epey geçince insafa gelmişlerdir diye eve gittim. Hoca, “Kara Molla” geldi dedi. Hoca çıktı,

boynumdaki altın kesesini aldı. Birisi gelip bana sopayla vurdu, eski halime döndüm.” (Barlas, 2004: 28-29).

Trabzon’dan derlenen *Padişahın Fakir Damadı* masalında hoca birkaç defa şekil değiştirir: “Oğlan, kötü niyetli yer altı hocasına çalışmak üzere yedi kat yer altına gurbete gider. Hocanın kızı oğlana aşık olur. Oğlan, kızıdan bazı sihirbazlıklar öğrendikten sonra yeryüzüne çıkar. Öğrendiği sihirle önce öküz olur. Anne, öküzü yer altından gelen hocaya satar fakat yularını vermez. At olur. Anne atı hocaya satar; fakat yularını vermez. Koç olur. Sonunda durumu anlayan hoca, anneye bir tekme vurur, koçla birliktir yularını da alır. Koç halindeki oğlanı yer altına götürür. Kızın yardımı ile hocanın elinden kurtulan koç, kaçmaya başlar. Hoca da kurt olur, koçu takip eder. Koç yakalanacağı sırada güvercin olur; uçmaya başlar. Hoca da şahin olur, güvercini takip eder. Güvercin, sarayın kapısından içeri girer; padişahın elinde gonca bir gül olur. Hoca, gülleri satın almaya çalışırken güller buğday olur; yere dökülürler. Hoca, tavuk olur; buğdayları toplamaya başlar. Buğday çakal olur tavuğu boğar.” (Akgün, 2000: 230).

Van yöresinden derlenen *Bilmez Hoca* adlı masalda “Padişah, seyisinin oğluna, kızını ancak Bilmez Hoca’nın sihirlerini öğrenirse vereceğini söyler. Bilmez Hoca’nın kızı, oğlana yapması gerekenleri anlatır. Ahmet hiçbir şey öğrenmemiş gibi yapar. Ahmet bir tazı olup ceylanı yakalar. Padişah bu tazıyı satın almak ister. İhtiyar, tazıyı verir; ama tasmasını vermez. Yolda bir kervancı görürler. Ahmet han olur. Kervancılar hanı satın alırlar. Babası hanın kilidini vermez. Ahmet bir öküz olur. Bilmez Hoca öküzle birlikte gemini de satın almak ister. Bilmez Hoca ihtiyara vurup öküz ile gemini alır. Ahmet, kuş olur; hoca, karga olup peşine düşer. Ahmet uçup bir dala konar, elma olur; padişahın dizinin dibine düşer. Hoca derviş olur; elmayı padişahıtan ister. Padişah elmayı ikiye keser. Elmanın yarısı tavuk ve civcivlere dönüşür. Derviş, tilki olur. Elmanın diğer yarısı Ahmet olur, tilki kaçır. Ahmet, Bilmez Hoca’nın ilmini padişaha göstermiş olur. Padişah, kızını Ahmet’e verir.” (Kasımoğlu, 2010:57-58)

Yalvaç’tan derlenen *Köpekle Evlenen Kız* masalında bir hoca köpek şekline girip ölüleri yer. Padişahın üç kızından biri bunu fark edince hoca onu da yemek ister. Köpeği atlatan kız kocasına dışarda gördüğü hiçbir şeyi eve almamasını tembihler. Koca yolda bulduğu bastonu eve getirir. Baston, köpeğe dönüşür, kızı yemek ister (Göde, 1997: 37).

Yozgat’tan derlenen *İfrit* masalında babasının vasiyeti üzerine musalla taşına oturan leylekle evlendirilen kız, aslında leylek kılığındaki hocayla evlenir. “Leylek

silkinince bir hoca olup çıkıvermiş. Adam kılığında gezer, mezarlığa yaklaşıncı bir kara köpek olurmuş. Taş mezarları açar, ölülerin ciğerlerini söker, alır eve yaklaşıncı tekrar adam kılığına girip, elinde bir takım ciğerle eve gelirmiş.” Hoca daha sonra kızın özlediği nenesi kılığına girer ve tekrar köpek kılığına girip karısını öldürmeye kalkar. (Aslan, 1994: 207).

Yukurıçukurova’dan derlenen *Hoca* masalında hoca, kızın sırrını ifşa edip etmeyeceğini öğrenmek için kızın, annesi, babası ve dadısına dönüşüp kızı dener (Şimşek, 1990: 587).

2.2.1.8. Anlaşmazlık Çözme

Masal dünyasında çatışma yaşayan masal kahramanları, sorunlarını çözebilmek için kendilerinden bir üst merciye başvururlar. Bu başvuru makamlar mahkeme, hakim huzurudur. Sonrasında kadı, müftü gibi din adamlarına şikâyetle bulunan kahramanlar ikileme düştükleri, cevabını bulamadıkları konular ya da sorunlar için çare ararlar. Bazı masallarda hakime götürülen meselenin çözülemediği takdirde kadıya götürüldüğü görülür. Kadı ya da müftü tüm sorunları detaylı dinleyip çözüme ulaşamadığı takdirde bir sonraki mahkemeye bırakır. Masallarda çatışmanın özellikle ailedeki kişiler, mal paylaşımı, hırsızlık, başına gelenlere çözüm bulamama, kişilerarası sıkıntılar, iftira gibi konulardan çıktığı ve din adamlarına götürüldüğü görülür. Kadı ve müftüler sorunları genellikle çözemez ya da buldukları çözümler konudan bağımsız olur ve adalet terazisi bazı durumlarda şaşar. Masalların bazılarında da kadı ve müftünün kahramanlara anlaşmazlıkla ilgili hikâye anlattırarak, hüner yarıştırmak adil bir hüküm(fetva) verdiği görülür.

Yiğit, delikanlı anlamında olan fetâ kelimesinden türeyen sözlükte ise “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” manasında kullanılır. Fıkıh terimi; Sorulan dini bir soruya, meseleye kişinin yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm demektir. Örfi anlamının ise sorulan dini sorulara müftülerin verdiği yazılı cevap olarak kullanıldığı görülür (Atar, 1995: 486-8872).

Ahu Melek masalında karısı ölen padişah vasiyet üzerine sandıktaki pabuç kimin ayağına olursa onunla evlenecektir. Pabuca çok aransa da sahip bulunamaz. Pabuç öz kızlarının ayağına olur. Padişah durumu müftüye mektupla danışır: “*Bahçemde bir elma ağacı dikmişim, bir tek elma vermiş. Ben mi yiyeyim, halka mı yedireyim?*” Durumu

anlamayan müftü: “*Niçin tek elmayı halka yedireceksin? Kendin ye.*” der. Baba kızla evlenmeye kalkınca kız bir şekilde babasını atlatır. Padişah, müftüye “*Bu nasıl fetva*” der. Müftü de: “*Sen bana demedin ki, kızımı alacağım. Bahçeme bir elma dikmişim. Bir tek elma vermiş. Ben de dedim el yiyeceğine sen ye...*” der. (Boratav, 2018: 160).

Hırsız ile Yankesici masalında bir kadının birbirinden habersiz bir yankesici bir de hırsız olan iki kocası vardır. Bunlar kadının ikisiyle de evli olduğunu anlayınca anlaşılamaz, kadıya giderler. Kadı her iki tarafı dinledikten sonra: “*Bak sen şu düzensiz karıya, bunca zamandır iki kocalı yaşarmış; birini içeri alırken diğerini dışarı salarmış da, kimsenin ruhu duymazmış. Aman bu işin dine dünyaya töreye kitaba sığar yeri var mıdır?*” der. Kadının hükmü iffetsizliğe ceza bir hüküm değildir: “*Alın size fetva... Yalanı yanlış katma. Komşuda her ne pişer. Elbette herkese o düşer. Her kim ki işinde mahir. Hak onundur zahir. İkinize bir tepsi börek. Sizlere imtihan gerek. Varın gidin , yarışın. İşinizi Tanrı onara*” der (Alangu, 2010: 200). Kadı her ikisini de hüner yarıştıır.

Derviş Baba masalında adamın biri dilencilik yapan derviş babaya elindeki sarı altınlarını yanlışlıkla verdiğini düşünür. Derviş bende yok deyince anlaşmazlığa düşer, kadıya giderler. Kadı: “*Söyleyin bakalım, derdiniz nedir? Dört tane adam: birinin elinde keman, birinde düdük ... Kimisi 'dürü düdüt düd', kimisi 'gıy gıdı gıy gıy' der, biri de: 'sarı altın sendedir', öteki: 'a çocuğum bende yok, bende yok ...'* Kadı işin içinden çıkamaz. Masalın sonunda “*Haydin, demiş Kadı, alın size iki altın.*” İki tane san lira vermiş davacılar. İş tatlıya bağlamış (Boratav, 1969: 278- 281).

Zanni Oğulları masalında üç oğlan babalarının miras bıraktığı eşiği bir adamın kendi eşeklerini çaldığından şüphe duyarlar, anlaşmazlığa düşünce kadıya giderler. Kadı üç kardeşe de sorular sorup cevapları da doğru alınca eşiği adamın çaldığına hüküm getirir. Kadı bunları evine yemeğe çağırıp bir kere daha sorgulayınca işin aslını öğrenir (Tezel, 2009 : 279).

Fatma Nine masalında fakir nine başından geçen birçok talihsiz olaya subaşı da çare bulamadığı için kadıya gider, anlatır. Kadı, kara kaplı kitapları karıştırıp işin içinden çıkamayınca: *Sen deli misin kadın, demiş. Bu söylediklerinden ben hiçbir şey anlamadım. Hem bunların kitapta da yeri yok. Ben böyle şeyler için Subaşı'yı cezalandıramam... Kime istersen ona git!*” der. Kadın göremediği yardım yüzünden açar

ellerini Allah’a dua eder. O anda gök gürleyince kadı korkusundan subaşını cezalandırmaya karar verir (Tezel, 2009: 334).

Korku masalında korkuyu arayan oğlanın hamamda gördüğü ölen kızın bileğinden düşen bileziği Yahudi sahiplenir, anlaşmazlığa düşüp kadıya giderler. Kadı: “*Bunu kim ispat ederse onundur*” der . İkisi de ispat edemeyince Kadı: “*Bu bilezik benim yanımda durur, bunun eşini kim getirirse onundur*”der (Radloff ve Kunos, 1998: 246-247).

Adıyaman’dan derlenen *Yalan* masalında üç kardeş ava giderken gördükleri tavşanı paylaşamayınca çözüm için müftüye giderler. Müftü hepsini dinler ve yalan söylediklerini anlar. Müftü: “*Her biriniz bir yalan söyleyeceksiniz. Hanginiz daha büyük bir yalan söylerse tavşanı ona vereceğim*” der. Hepsi hikâyelerini anlatır, müftü kör olanın anlattığı hikâyeyi beğenir, tavşanı ona verir (Doğan,2006: 298). Bu masalın eş metni aynı adla Bucak ‘tan (Dalğar, 2010: 203). derlenmiştir.

Elazığ’dan derlenen *İsfahan Padişahının Üç Oğlu* masalında devesi kaybolan adam yolda gördüğü üç kardeşin verdikleri cevaplardan şüphe duyar ve onları kadıya götürür. Kadı kardeşlere çeşitli sorular yöneltip doğru söyleyip söylemedikleri hakkında hükme varmaya çalışır (Günay, 1975: 449).

Erzincan’dan derlenen *Deli Kadın* masalında Bezirgânın devesini çalan adam deli karısının itirafıyla jandarmalar tarafından hapse atılır, kadıya götürülür. Kadının akıl hastası olduğu kararlaştırılır ve kadı kararını verir: “*Ey ahali! Bezargancının devesiyenen altunlarını çaldı diye mapushaneye giren falan adamın garısının haggaten deli olduğu kesünleştigünden her ikisi de beraat etmişdür*” (Kara, 1996: 531).

Erzurum’dan derlenen *Yılan Bey* masalında iki evlilik yapan kadın kimi seçeceği konusunda işin içinden çıkamayınca, iki koca arasında anlaşmazlık çıkar, müftüye giderler. “*Müfdi diyir ki; Ne sene garar verebülürem ne de ona garar verebülürem. Siz onu iki gün diyet edersiz, su vermezsiniz, düzli düzli yemehler verirsiniz. Yer susuz galır. İkiz de ata binersiz, o da ata biner elinize birer şişe su alırsız bu dağa yohuşa çıkarsız, o daa naçar galır hanginizden su isterse gız onun olur. Sene de desem olmaz ona da desem olmaz.*” (Seyidoğlu,1975: 153-158). Bu masalın eş metni Göğsü Kilitli Bey (Erşahin,2011: 466), (Kadı) Yılan Bey(Kara, 1996: 453), adlı masallardır.

Gümüşhane'den derlenen *Padişahın Üç Oğlu* masalında padişahın üç oğlu da aynı kıza aşık olur. Bu işe adaletli çözüm bulmak isteyen baba onları sınava tabi tutar. Kız için değerli uçan halı, ayna, sihirli elma bulan oğlanlardan hangisini seçeceğine karar veremeyen baba oğullarını kadıya gönderir. Kadı: “Kız ayna sahibinin değildir; çünkü halı olmadan saraya uçamaz, elma olmadan kızı iyi demezdi. Kız, halı sahibinin de değildir; çünkü ayna olmadan kızın hasta olduğunu anlayamaz, elma olmadan da kızı iyi edemezdi. Kız, elma sahibinin de olamaz; çünkü ayna olmadan onun hasta olduğunu anlayamaz, halı olmadan da saraya uçamazdı. O yolda iken kız ölebilirdi” der (Sakaoğlu, 2013: 89-90).

Gümüşhane'den derlenen *Zırlıtlı Dava* masalında lokantacı ile mahkemelik olan Kürtler, hakimın bir türlü çözemediği meseleyi müftüye götürürler. Müftü: “*Oğlum, burası minareli köydür, şehirstandır; sizden para ala ki çoluk çocuğunu geçindire , beş on kuruş kazana.*” der. Adamlar işi yokuşa sürünce (...) Bunun üzerine müftü dümbeleşti eteğinin altından çıkarıp üflemeğe başlar. Müftü de davayı neticeye bağlayamaz. (Sakaoğlu, 1973: 629-630).

Kilis'ten derlenen *Akıllı Sıçan ve Kırk Haramiler* masalında Kırk Haramilerin altınlarına el koyan sıçanı Kadı'ya şikayet ederler. Kadı iki tarafı da dinler. Sıçan kendini aklar, kadı Kırk Haramileri kovar (Doğramacıoğlu, 2002: 81).

Muğla'dan derlenen *Adsız 27. Masal* bir adamın üç çocuğu babalarının bıraktığı malları nasıl paylaşacaklarını konusunda anlaşamayıp kadıya giderler. Yolda karşılaştıkları devesini kaybeden yörük üç kardeşten şüphe duyar, kardeşleri kadıya götürür. Kadı her iki tarafı da dinler, hüküm verir. (Akyol, 2010: 83).

Safranbolu'dan derlenen *Yemin* masalında Keloğlan eşeğiyle inatlaşınca eşeğinden inmek istemez ve yemin eder. Yeminin unutup eşekten ineceği sırada cami hocasına gider. Hoca: “*Bugün git yarın gel*” der. Keloğlan tekrar gider ve hoca onu ağacın altına götürür, “*tırman*” der . Böylece Keloğlan eşekten değil ağaçtan inmiş olur, yemin bozulur (Satı, 2008: 46). Hoca, Keloğlan'ın eşekle arasındaki inatlaşmayı çözmüş olur.

2.2.2. Olumsuz İşlevler

Türk masallarındaki din adamlarının olumsuz işlevleri en çok görülen işlevden en az görülen işleve doğru emanete ihanet, ahlaksızlık, cezalandırma, hilekârlık- kötülük, büyücülük ve diğerleri şeklinde sıralanmış, örnek metinlerle açıklanmıştır.

2.2.2.1. Emanete İhanet

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanlar arasındaki iletişimi, ilişkileri düzenleyen ahlaka dayalı kavramlar, içerdikleri zengin mesajlar açısından ayrıca önemlidir. Kavramlar üzerinden birçok davranış kalıbı anlatılmaktadır bunlar yapılması istenen ve yapılmaması gereken davranışlardır. İnsanoğlunun zihnindeki hak anlayışı eski dönemlerden beri var olmuş ve emanet, adalet kavramlarını da beraberinde getirmiştir. Toplumumuzda bazı kişilerin bu kavramları kötüye kullanması, emanete ihanet etmesi her dönemde yaşanmıştır ve peygamberlerce kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. İslamiyet’ in temelini de bahsedilen adalet, emanet, hak bilinci oluşturmuştur.

Emanet sözcüğünün karşılığı Türkçe Sözlük’te; “Birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan gereken eşya, kimse, inam, vedia” dir. (<https://sozluk.gov.tr> erişim tarihi 13.10.2019). Arapça “emn” kökünden türeyen emanet, iman kelimesiyle aynı kökten gelmekte bu da dinimizde emanetin önemini göstermektedir. Emanet bırakılan kişiye güvenilmekte ve emanet alan kişi bunu koruyacağına adil olacağına dair söz vermiş sayılmaktadır. “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, sorumluluğundan korktular; nihayet onu insan yükledi.” mealinde ayetteki emanet kavramı insana bahsedilen ruhi ve bedeni kabiliyetler, marifetullah, dini vecibeler, okuma yazma gibi anlamlara gelmektedir. Taberi, ayetteki emanetin Allah’ın kullarına gönderdiği hak din, bu dinin yüklediği vecibe ve hükümler olduğunu, ayetteki emanetle hem dini vecibe ve yükümlülüklerin hem de insanlar arasındaki emanetlerin kastedildiğini ifade eder (Acar, 2019: 291).

Masallarda bazı din adamları, bahsedilen emanet kavramından bihaber olumsuz davranışlar içerisinde karşımıza çıkmaktadırlar. Genellikle masallarda emanete sahip çıkmayan muhtelif adlarla karşılaştığımız hoca, imam, molla, kadı, müezzin din adamı tipleri kahramana engel teşkil eden, art niyet besleyen, tipler olarak tasvir edilmişlerdir. Bu tipler olmaları gereken iyi karşıtı tutum içerisinde kahramanın mutluluğunu gölgeleyen, kahramana iftiralar atarak onun evden ayrılmasına yol açan olumsuzluklara sebep olurlar. Böylece kahramanla karşıt tipi arasındaki çatışma başlamış olur ve kahraman esas yolculuğuna başlar. Yaratılan bu iyi- kötü çatışması din adamı ve halk arasındaki

ayrışmanın masala yansımalarıdır. Dini otoritenin halka dayattığı dini pratikleri, yasak ve emirleri kendisinin uygulamadığı ve buna tam anlamıyla zıt bir şekilde davrandığı görülmüştür. Bu da toplumun genelinde kabul gören ya da kabul gördüğü görüntüsüne sahip olan; değer yaratan ve insanları bu değerlere göre şekillenmeye çağıran dini pratiklerini yeniden sorgulamaya zorlar. Masallarda kahraman aklıyla dini kötü tipi alt etmekte ve masal sonunda emanete ihanet edip iftira atan kişilere ağır bedeller ödetilmektedir.

Afyon'dan derlenen *Kaz Çobanı* adlı masalda adam, kızını ve karısını “müezzin”e emanet eder. “Ben gelinceye kadar karıma ve kızıma bakıver. Dışarıdan görülecek ihtiyaçlarını temin ediver.” der. Müezzin kıza aşık olur. Kıza türlü oyunlar oynasa da kız kurtulur. Müezzin, “*Hacı efendi kızın yoldan çıktı, kötü yola düştü. Mahallenin dilinde...*” şeklinde kıza iftira atar. Evinden ayrılmak zorunda kalan başına türlü işler gelen kız, kaz çobanlığı yapar ve helvacıya çırak olur. Bulunduğu dükkanda davete gelen müezzin ve babasıyla yüzleşir. Kız hikâyesini anlatınca ocağa konulan kaz için, “Çevirin kazı yanmasın, müezzine söz varmasın!” der. Her şey anlaşılır müezzin ettiğini bulur, cezasını çeker. (Özçelik, 1993: 608-611).

Masallar, günlük hayat kalıntıları olduğuna göre masalda gördüğümüz din adamlarının toplumsal, dinsel sorumluluklarını ve değerleri hiçe sayan tutumları onlara ağır bedeller olarak geri döner. Masallarda tipler üzerinden ders alınması gerektiği hatırlatılarak toplumsal mesaj verme kaygısı güdülür.

Antep'ten derlenen *Çapanoğlu Senem* masalında Çapanoğlu adında biri savaşa gitmeden kızı Senem'i kardaşlığı hocaya emanet eder. Hocaya da iyiliği karşılığında bir çuval altın verilir. Hoca, Senem'e: “*Sen bana amca demeyeceksin*” “*Ya ne diyeceğim*” “*Hoca diyeceksin*” “*Hoca hiç olur mu ? Sen benim babamın kardaşlığısın. Beni sen okuttun, kardaşımı sen okuttun*” Bunun üzerine hoca, “*Çapanoğlu, senin bana emanet ettiğin kız, bir gün geldi sonra gelmedi. Senin kapına gelen bir idi, beş oldu, gelen gidenin hesabı yok.*” şeklinde iftira atar ve kendisiyle birlikte olması için tehdit eder. Hocadan kurtulan Senem'in başına türlü işler gelir. Her engeli aşan Sinem aklanır, hocanın sonu ölüm olur (Köksel, 1995 :349-358).

Adıyaman'dan derlenen bir *Senem* adlı masalda, köyün imamına emanet edilen Senem imam tarafından kötülüklere uğrar. Emanete ihanet eden imam, kızın babasına

kızın kötü yola düştüğüne dair iftira atar. Masal sonunda imam ettiğini bulur ve ölür (Doğan, 2006 : 278).

Helimoğlu Yavuz, bu başlık altında yer alan masallarla ilgili şu sözleri ifade eder: “Her din adamı güvenilir değildir. Hacca giden geride bıraktığı bakıma muhtaç aile bireylerini güvenilir kişilere emanet etmelidir. Kadın her zaman cinsel tacize uğrayabilir, dikkatli olmalıdır .” (Helimoğlu Yavuz, 2009 : 59).

Elazığ’dan derlenmiş *Helvacı Güzeli* adlı masalda, “müezzin” “*ilmi ağzındadır, merhametlidir*” diye güvenilen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Memlekete giderken baba, kızını ve karısını müezzine emanet eder. Ancak müezzin emanet edilen kıza aşık olur ona sahip olmak ister. Arzusuna nail olamayınca da kızın babasına, kızının kötü yola saptığını söyler. Bu serüvende birçok engelle karşılaşan kız, helvacı çırağı olarak onlarla yüzleşir. Masalın sonunda, helvacı dükkânına gelen müezzin ve babasına başından geçenleri hikâye yoluyla anlatır. Baba, müezzinin boynunu vurdurur (Günay, 1975: 391-395). Masal dünyasında hiçbir kötülük cezasız kalmaz.

Bu metinde olduğu gibi Helvacı Güzeli (Sakaoğlu, 1973: 556) (Hoca), Helvacı Güzeli (Alangu, 2010: 31)(Hoca), Helvacı Güzeli(Arslan, 2008: 316)(Hoca), Helvacı Güzeli (Şimşek, 2001: 231) (İmam), Helvacı Güzeli (Demirbaş, 2006: 306) (İmam), Helvacı Güzeli (Helimoğlu Yavuz, 2009: 375) (Hoca) din adamı tipleri masallarda benzer işlevlerdedir. Kahraman masalın başında zayıf konumda olsa da aklıyla masumiyetini kanıtlamış ve kendisine kötülük edenlerden intikamını almıştır.

Bazı masallarda yaşlı kadın tiplerine kanıp yanlış sürüklenen kahramanları görürüz. İhtiyarlar kahramana düşman olmasa da menfaat karşılığı yapamayacakları hiçbir şey yoktur.

Erzincan’dan derlenen *Şağlam Molla* masalında baba hacca gitmeye karar verir. Kıza hoca Kur’an okutmakta ve Kur’an’dan soğumasın diye kızı yanlarında götürmezler. Mollayı “*A bu pencereden gel gızı ohut, get!*” şeklinde tembihlerler. Molla nefesine uyar fikrini bozar kıza, “*Baha el verürsen ver, yoksa seni ohutmiyacağam*” der. Kızın terslemesi üzerine kıza iftira atar. Kızın başına türlü işler geldikten sonra Keloğlan kılığında evine döner ve olanları anlatır. Molla bahaneyle kaçmaya çalışsa da sonu ocakta yanmak olur (Kara, 1996: 511).

Erzurum'dan derlenen *Hain Vezir* masalında, ailenin biri kızlarını hocaya emanet edip hacca giderler. Hoca kıza aşık olur, ihtiyar kadın aracılığıyla kıızı hamama getirtir. Kız hocadan bir şekilde kurtulur fakat hoca kızın ailesine kızın kötü yolda olduğuna dair iftira atar. Kız evinden atılır. (Seyidoğlu, 1975: 379).

Maraş'tan derlenen *Horantanın Kızı* masalında ailesi hacca giden kız bir hocaya emanet edilir. Hoca kıızı elde edemeyince de “*Kızınız kötü yola düştü!*” şeklinde kıza iftira atar (Erşahin, 2011: 635).

Niğde'den derlenen *İftiraya Uğrayan Kız* masalında başına gelen musibetlere sabredip kendini koruyan kadının refaha ulaşması anlatılır. Baba, Hicaz' a giderken kızını da hocaya emanet eder. Hoca, kıza: “*Kız yanıma yakın ol.*” *Bıçakla seni keserim.*” “*Yanıma yakın oluyor musun?*” der. Kız: “Tamam, oluyorum. Önce seni banyo yaptırayım, ondan sonra yanına yakın olurum” der. Kız hocayı atlatır ve kıza hoca tarafından zina yaptığının dair iftira atılır. Başına türlü işler gelen kız evine döner olanları babasına anlatır. Atın kuyruğuna ip bağlayıp ata iğne batırınca doru at hocayı paramparça eder. (Bakırcı, 2000:362-363).

Tarsus'tan derlenen *Hırsız Kadı* adlı masalda para kazanmak için gurbete giden adam, biriktirdiği paraları kadıya emanet eder. Parasını geri isteyen adam kadıdan parayı geri alamaz. Parasını alamayan adam karşılaştığı başka bir kadıyla parasına kavuşur (Kara, 2007 : 51). Masalda olması gereken ve olmaması gereken iki karşıt tip tasvir edilmiştir.

Trabzon'dan derlenen *Hocaya Emanet Edilen Kız* masalında hacca giden adam kızını hocaya emanet eder. Hoca niyeti bozup kıza sarkıntılık edince kız hocayı oyuna getirip kaçır. Hoca kızın babasına kızının kötü yola düştüğüne dair iftira atar. Kız engellerle dolu bir mücadeleden sonra başından geçenleri anlatır ve kendini aklar. Hoca hikâyenin ona ait olduğunu anlayınca karın ağrısı bahanesiyle kaçmaya çalışır (Akgün, 2000: 203-208).

Van'dan derlenen *Ğazvanci* adlı masalda hacca gidecek olan padişah kızını hocaya emanet eder. “Bağ, gızım san emanet! Zati hoca da gızın babasıdır, hele babadan üskek. Hoca: *He, padişahım senin gızın benim evladımdır*” Tüm bunlara rağmen kıza kötü niyetle yaklaşan hain hoca:

“Sükut! Bah, sen meni alırsan al; almasan men sena iftira süsü verecem, dedi.

Ġız dedi:

- Vay, hoca bele ne olacak?

Hoca dedi:

- Eyle bu ġalsın aramızda, sen sende, men mende!

Ġız dedi:

- Etme, eyleme!

Hoca dedi:

- Bu ġade oġiyisin bana yeter.

Daha hocaya kendini göstertmedi.

Hoca dedi:

- Sen bi dur, men senin başına neler edecem!” Hoca kıza bunun üzerine iftira atar. Baba, oğlundan kızının kana bulanmış gömleğini ister. Masum kızın başına hocanın yüzünden birçok felaket gelir. Masalın sonunda hoca sakalından asılır, adalet yerini bulur (Kasımoğlu, 2010: 398-425).

Yalvaç’tan derlenen *Çevirin Kazı Yanması* masalında, adamın biri hacca gitmeden önce kızını hocaya emanet eder. Hoca kıza sarkıntılık eder, kız kaçar. Hoca tarafından babasına; *“Kızınız şöyle kahpeydi, böyle kahpeydi. Niye bana koydunuz gittiniz?”* diye mektup yollanır. Türlü engellerle karşılaşan kız baba ocağına Keloğlan kılığında döner. Babası hocayla otururken onlara aş ve kaz hazırlar. Kız başından geçenleri anlatmaya başlayınca hoca kaçmaya çalışır. Kız; *“Çevirin kazı yanmasın, hatırıma bir şey varmasın. Dışarıya çıkmak yok”* der. Her şeyi itiraf eden kız, kendisine kötülük eden hocayı ateşe atar (Göde, 1997: 286). Bu masalın Amasya varyantında (Hoca) (Göde, 2011:151) aynı işlevdedir.

Yozgat’tan derlenen *Mahmut Ağa* masalında Mahmut Ağa, hacca gitmeye karar verir. Kızını da namuslu, çok sevdiği güvendiği hocaya emanet eder. Hoca, *“Canımınan başım üstünde, siz hiç meraklanmayın ben bakarım”* der. Hoca kızı kendisiyle evlenmesi için zorlar. Kız bir şekilde hocadan kaçar. İntikam ateşiyle yanan hoca kıza *“Mahmut Ağa kızın ayarsız çıktı gelenden gidenden başımı alamıyorum ne yapacaksınız gelin yapın.”* şeklinde iftira atar. Kızın başına gelmeyen kalmaz. Masalın sonunda evine dönen kız her şeyi anlatır. Hoca canından olur (Aslan, 1994: 293-296).

İncelediğimiz masallarda emanete ihanet konusunun emanete bırakılan kız çocuğu ya da bir kadın üzerinden işlendiği görülebilecek şekildedir. Zengin kültür kodlarını taşıyan ve zamanla değişen, dönüşen masalların hem geçmiş hem günümüz toplumsal değerlerinden uzak olduğu düşünülemez. Kız çocuğu ve kadının bu şekilde emanete bırakılması ve evden çıkmamalarının tembihlenmesi Türk toplumunda masal dünyasında aile kurumuna, kadına verilen önemi ve baba, eş otoritesine karşı gelince başa gelebilecekleri göstermesi bakımından önemlidir. Masalda dikkat edilecek bir diğer nokta kadının iffetine yönelik tehditlere karşı kendini koruması gerektiğidir ve kötülüğün güvenilir kişilerden de gelebileceğidir.

2.2.2.2. Ahlaksızlık

Ahlak; “İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünü.” dır. (Çağrı, 1989: 10).

Geçmişten günümüze insan hayatının ifadesi olan masallar halkın ruhunu, ahlakını, inancını ve değer yargılarını yansıtan bir ayna olmuştur. Masallarda ahlaklı ve erdemli olmanın vurgusu yaratılan zıtlıklarla yapılmıştır. Kahramanlar arası yaşanan çatışma ve olumsuzluklar olumlu olanın etkisini artırmaktadır. İnsanların bir arada yaşayabilmesi için toplumlar belli ahlak kuralları belirler ve kurallara uymayanlara yaptırımlar uygulanır.

Masalların bir işlevi de toplumu eğitmekse incelediğimiz masallarda toplumdaki bozulmayı anlatan bazı din adamlarının daha çok ahlaksızlığa meyleden davranışları ve bunun üzerine din adamına ağır yaptırımların uygulanması, toplumda ahlaksızlığın hor görülen, ahlaki çöküşe sebep olan unsur olarak görüldüğünün göstergesidir. Nitekim toplumun din adamlarından beklentisi ahlaklı, erdemli, dürüst ve güvenilir olmalarıdır. Bazı masallarda dini otorite tiplerinin, sosyal düzene tam anlamıyla zıt bir şekilde davranış gösterdiği görülür. Çizilen bu olumsuz din adamı imajlarından biri de ahlak yoksunluğu ve aldatmadır. Masalın hayat kalıntısı olduğu düşünülürse din adamının bu şekilde ele alınması hem din adamı hem de din adamı üzerinden bizlere gösterilen toplumdaki ahlaksız insan tipidir. Masalların bazılarında ahlaksız din adamı tiplerinin kahramanlar tarafından alt edildiği görülür bu da masal dünyasında olumsuz tipin karşısındaki olumlu tipin gücünü attırmaya yöneliktir. Otorite tipleri küçük görülür kahramanlar en sonunda zekalarıyla onların üstesinden gelir ve adalet yerini bulur.

Masalların bazılarında doğruluk timsali olması gereken din adamları, ahlaksızlık peşinde olur.

Hasses Paşa masalında evli hoca, güzel kıza göz koyar. Hoca, kıza kendisine varırsa karısını boşayacağını söyler. Kız hocayı oyuna getirir ve elbiselerini alır kaçır. Hoca evine çırlçıplak döner, karısının hışmına uğrar. Yine de yaptıklarından ders almayan hoca: “*Beni karımdan, iki çocuğumdan, iki yüz liramdandır etti. Ama bir defacık yüzünü görsem*” der (Boratav, 2018: 245-254). Masalların bazılarında verilmek istenen mesaj, eşlerin birbirlerine sadık olmaları gerektiğidir.

Adıyaman’ dan derlenen *Sandıktaki Kız* adlı masalda gurbete giden Mehmet pazardan sandık satın alır. Sandığın içinde kız ve altın vardır, her şeyden habersiz Mehmet sandığı annesine bırakır. İmam, ezan okurken kızı bahçede görüp ona aşık olur. Kızı tuzağa düşürmeye çalışan imam, istediğini elde edemeyince ona iftira atar. Kızın ölümüne sebep olan imam, masalın sonunda idam edilir (Doğan, 2006: 269-273).

Antep’ ten derlenen *Dervişle Çalgıcı* masalında bir mağarada yıllarını ibadetle geçirmiş derviş, Hz Musa’ya cennete gidip gidemeyeceğini sorar ve cevabının çalgıcıda olduğunu öğrenir. Çalgıcıyı misafir eden derviş , çalgıcı işe gidince karısının yatağına girmek ister (Köksel, 1995 : 382).

Bazı masallarda yaptıklarından pişmanlık duymayan, kötü emellerinden vazgeçmeyen, kadın düşkünü sonunu kötü bir şekilde kendi hazırlayan din adamları görülür.

Balıkesir’den derlenen *Hoca* masalında evli hoca bir kadını sürekli rahatsız eder. Kadın: “*Senin hanımın var. Ben sana yakışmam.*” der. “*Hayır, hanım deme. Ben seni alacağım.*” diyen hocayı kadın, evine çağırarak onu tuzağa düşürür. Kadın, hocayı eli ayağı bağlı karısına götürür, hoca karısından dayak yer. Namazda da, “*Elin karısına bakmayın, kızına bakmayın. Namus şöyle böyle*” insanlara akıl satar. Kendiyle çelişen hocaya köyün kadınlarından biri oyun oynar. Hoca, çeşmenin önünde serili yatan kadını görünce hemen kadının yanında biter, kadından da sopa yer (Kumartaşlıoğlu, 2006: 460-461).

Masalların bazılarında din adamının ava giderken avlandığı oyuna gelip tuzağa düştüğü görülür. Masalın başında güçlü konumda olan din adamı masalın sonunda kahraman tarafından alt edilip cezalandırılır.

Balıkesir’den derlenen *Papaz* adlı masalda papaz dükkanın önünden geçen gelini sürekli taciz eder. Papaz: “*Bre gelin ne yapıyorsun*” “*Akşama bir kaz alıp varayım mı*” der. Gelin bunun üzerine papazı eve alır ve ona oyun oynar. Dananın yularını papaza takıp onu tezgaha bağlar. Papaz bir daha geline seslenemez olur (Kumartaşlıoğlu, 2006:457-458).

Bingöl’den derlenen *Köyün Çapkın Hocası* masalında hoca her zaman yaptığı gibi köyün gelinlerinden birini taciz eder. Kadın kocasına durumu anlatsa da adam “*Kadın sen diyorsun? Hoca böyle bir şey yapmaz. O sana kızı gözüyle bakmıştır. Yanlış görmüşsündür. Olmaz böyle şey!*” şeklinde tepki verir. Hocayı eve çağırıp oyun oynarlar. Hoca: “*Kocan yok değil mi?*” “*Yok. Kasabaya değirmene gitti, yarına ancak gelir.*” der. Kadın kocasının geldiğini bahane ederek hocayı ahıra saklar. Koca, “*İnşallah dana erkektir de onu bir hadım edeyim de azgınlaşmasın öyle!*” der ve hocanın üzerine kızgın su döküp onu hadım ederler (Alay, 2005: 232). Bu masalın Ahırda Saklanan Hoca (Akgün, 2000: 167) Hocanın Kurnazlığı (Çalışoğlu, 2019 :46) adlı eş metinleri bulunmaktadır.

Bingöl’den derlenen *Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım* masalında savaşa giden kralın karısı, krala keşişle ihanet eder ve onu aldatır. Durumu anlayan çocuğuna da keşişle birlikte iftira atıp onu öldürmekle tehdit eder (Helimoğlu Yavuz, 2009: 469).

Erzincan’dan derlenen *Keçelce* masalında mollanın evli kadınla münasebeti vardır. Çocukları olmayan bir çift yeğenleri Keçelce’yi evlat edinir. Keçelce, imamın evlerinin önünden eksik olmadığını fark edince dayısının hanımına tuzak kurar. Tarladaki söğüt ağacının kutsal olduğunu altında dua edenlerin duasının kabul olduğunu söyler. Kadın söğüdün altında namaz kılıp dua eder Keçelce de dinler.“*Allahım, dayısıynan Keçelce’nin gözleri kor ola. Molla baa gala.*” der Keçelce her şeyi öğrendikten sonra molla ve kadına tuzak kurarlar ve mollanın sonu ölüm olur (Kara, 1996: 546).

Bazı masallarda din adamları hem aldatan hem de aldatılan konumdadır ve kendilerine ayna olan eşlere sahiptirler. Bu masalda aldatma sihirli vasıta tabaka, tarak vs. vasıtasıyla olur.

Gümüşhane'den derlenen *Tarakta Saklanan Dost* masalında şehzade karısını kimsenin giremediği bir hisarda saklar. Başka bir şehzade oraya gelir ve hisardaki kadına aşık olur. Bir kocakarının yardımıyla sandık içinde bu hisara girer. Padişahın oğlu avda rastladığı hocanın, tabakada karısını, onun da tarağında dostunu sakladığını görür ve eşinden şüphelenmeye başlar. Gördüklerini gizleyerek, Hoca'yı hisara götürür. Eşine altı kişilik yemek hazırlamasını söyler. Hoca, çok kıskandığı tabakadaki eşini, eşi de taraktaki dostunu çıkarır. Bunun üzerine kadın, sandıkta sakladığı sevgilisini çıkarmak mecburiyetinde kalır. Hoca, durumu anlayınca: “*Ben de dünya hocasıyım. Kuşlardan kıskandığım için karımı tabaka içinde sakladım. Ben de ne bileyim karımın dostunun da hamallığını yaptığını...*” der(Sakaoğlu,1973: 610-614).

Kars'tan derlenen *Molla, Muhder, Öğretmen* masalında köyün mollası evli kadına göz koyar. Kocasına durumu anlatan kadın, kocasıyla beraber mollayı tuzağa düşürür (Arslan, 1998: 474-478).

Kastamonu'dan derlenen *Hariç Mehmet* masalında Papaz, köy imamının cüppesi gibi bir cüppe, bastonu gibi bir baston giyerek onun kılığına girip karısıyla birlikte olur. (Atlı, 2011: 218).

Kilis'ten derlenen *Kadı Efendi* masalında kadına musallat olan kadıyı görmekteyiz. Kadı her gün oğluyla kadına, “*Oğlum, anana selam söyle*” der. Bunun üzerine kadın ve kocası kadıya oyun oynayıp tuzağa düşürürler. Kadı bir daha kimsenin karısına musallat olamaz (Doğramacıoğlu, 2002: 431- 434).

Maraş'tan derlenen *Altın İnek* masalında hoca karısının ölmeden önceki vasiyetine uyarak onun altın pabuçlarının ayağına uyacağı bir kadın arar ama bulamaz. Pabuç kızının ayağına olunca hoca kızını evlenmeye zorlar (Erşahin, 2011: 50).

Muğla'dan derlenen *Dulkadiroğlu Mehmet'in Karısı* masalında, dul bir kadına bir hoca göz koyar, musallat olur. Kadın kötü niyetli hocadan bir şekilde kurtulur (Önal , 2011: 231).

Ahlaksız insanlar çıkarları söz konusuysa aralarında kolayca iş birliği yaparlar.

Trabzon'dan derlenen *Namus Tuzağı* masalındaki hoca kötü niyetlidir. Evli kadına arkadaşlarıyla birlikte göz koyan hoca, kadının kocası tarafından oyuna getirilir. Koca, hocaya ve arkadaşlarına gurbete gideceğini söyler ve hepsinden borç para alır. Hoca, “*Yav sen yeter ki gurbete git. Beş liranın lafı mı olur? Al sağa on lira.*” deyip gönderir. Adam gitti sanıp habersiz adamın evine doluşmaya başlayan hoca ve arkadaşları, adamın geri geldiğini düşünüp soluğu ambarda alırlar. Adam, ambardaki pireleri yakmayı unuttuğunu sonra gideceğini söyler. Kaynamış bir kazan suyu ambara döker. Hoca ve arkadaşları ölürler (Akgün, 2000: 220).

Bazı masallarda görülen düşkün din adamı imajı yanında düşkün, ahlaksız kadın imajıdır. Aldatan din adamlarının aldatıldığı veya eşlerine göz dikildiği görülür.

Sivas (Yıldızeli)'den derlenen *Gönül* adlı masalda köyün birinde evli kadını bahçede gören imam, ezanı okuyormuş gibi yaparak kadına laf atar ve onu rahatsız eder. Kadını ayarlamak için hediyeler gönderir, kadın hiçbirini kabul etmez. İsteğine kavuşamayan hoca hırslanır, “*Ben bu kadına çok tutuldum , ne gönderdiysem kimse götürüp vermiyor. Bir kutu elbiselik aldım, bunu sen elinle ulaştır kadına.*” diye akrabasını tembihler. Kadın elbiseyi evli olmasına rağmen alır (Bildik, 1995:373).

Zonguldak'tan derlenen *Hocanın Sonu* adlı masalda hoca evli kadınla ilişki içindedir ve kazdığı kuyuya kendi düşer. Bir adamın oğlu babasına evde garip sesleri duyduğunu ve sesin hocanın sesine benzediğini söyler. Babası inanmasa da çocuk, hoca ezan okurken elindeki misketi minaredeki hocanın üzerine atar. Hoca, düşer ve ölür. Adam oğluna hocanın onun iftirası sonucu öldüğünü söylese de çocuk, “*Ahhh buvacum ahh sağa galsaydı hoca anamı da çok şey yapcaktın. Allah'tan ben misket attım da hocayı misket sayesinde öldüüm. Anamı da gurtardım, deya.*” (Çalışoğlu, 2019: 125).

Zonguldak' tan derlenen *Hocanın Yosması* masalında camide namaz kılmaya giden değirmenci, güzel bir kız görür ve ona aşık olur. Kızın yanında ise sürekli hocayı görür, babası sanır. Kızı hocadan ister ve evlenir. Kız değirmencinin iyiliğinden utanır ona nasıl biri olduğunu anlatır. Değirmenci yaptığı yanlıştan geri döner (Çalışoğlu, 2019: 157).

2.2.2.3. Cezalandırma

Türk masallarında kahramanlar zorlu bir mücadele vermesi ya da çeşitli engelleri aşması için zaman zaman din adamları tarafından genellikle olağanüstü bir şekilde

büyülü motiflerle cezalandırılır. Gerçek hayatta da bireylerin zorlu bir mücadele vermesi, karşısına çıkan engelleri aşması, yer yer üzülp sevinmesi, mükâfat ya da ceza görmesi vb. masalın gerçek hayat kalıntısı olduğunu gösterir. Masallarda kahraman, din adamına yaptığı bir saygısızlık, nankörlük, kibir, nasihat dinlememek vb. cezalandırılır. Aynı zamanda din adamları, kahramanlardan yapılması güç bir şeyler isterler ve kahramanı zor durumda bırakıp cezalandırırlar. Ceza gibi görünen bazı unsurlar kahramanın bireysel yolculuğunda geçirmesi gereken aşamalardır ve varması gereken yollardır.

Adıyaman'dan derlenen *Üvey Anne* masalında üvey annesi tarafından eziyetlere maruz kalan kız, ettiği yardım dolayısıyla yaşlı bir kadın tarafından güzellikle mükafatlandırılır. Bunu gören üvey anne öz kızını yaşlı kadına gönderir. Kız, yaşlı kadına beddua edip yardım etmeyince kadın: “*Kızım, bak şurada siyah bir su akıyor, git yüzünü yıka.*” der. Yüzünü yıkayan kız simsiyah Arap kızı olur (Doğan, 2006: 295). Bu masalın benzer metni Kral ile Kızı (yaşlı bir kadın) (Emiroğlu, 1996: 202-205). adlı masaldır.

“Masallarda “kara köpüklü” suda yıkanan kahramanın çirkinleşmesi yine “kara” rengin olumsuzluğunu imlerken ceza ilahı olarak kabul edilen Erlik Han’la simgelenen kötü durumun tezahürü olarak düşünülebilir. Masallarda yer alan renk sembolizminin kökeninde eski Türk inancı olan Şamanizm’den izler taşıdığı söylenebilir. Bu metinlerde renklerin imlediği anlamlar, masal kahramanlarının bilinçaltına yaptığı yolculukta karşılarına çıkan engellerle de doğrudan ilişkilendirilebilir” (Işık, 2008:498).

Adıyaman'dan derlenen *Altın* masalında oğlan, yolda bir ihtiyarla(Hızır) karşılaşır. Oğlan Hızır’ın nasihatini dinlemeyince kör olur. İhtiyarın, tezek yükünü altına çevirmesi karşılığında yarı yarıya bölüşme konusunda anlaşılır. İhtiyarın tahta parçasına okuyup dirilttiği kız ihanet etmeye çalışınca ihtiyar kızı eski haline çevirir. Kız yere düşerken elbisesinin arasından bir kutu düşer. Padişahın oğlu anlaşmayı bozup tüm altınları ve ihtiyardaki kutuyu alır. İhtiyar: “*Al oğlum! Yalnız dikkat et: Kutunun sağ tarafına bakarsan nerde altın, mücevher, elmas varsa görürsün; sol tarafına bakarsan, gözlerinin feri akar ve kör olursun*” der. İhtiyarı dinlemeyen oğlan kör olur (Doğan, 1996: 174-175). Bu masalın benzer metni Hasan Tay (Özçelik, 1993: 561). adlı masaldır. Bu masalda da hocanın iyiliğine tamahkarlık eden adam kör olur ve enseye tokatla geçen baş ağrısı cezası olur.

Amasya'dan derlenen *Uyanık Çoban* masalında sürü otlatan çoban sürü sahibine sürünün yok olduğunu söyler ve sürüden faydalanır. Hızır, uyanık çobandan yün ister, çoban yün vermeyince Hızır: “*Sen başkalarının hakkını yedin, senin olmayan paranın hesabını tuttun. Allah seni cezalandırır.*” der. Bunun üzerine üstüne oturarak sakladığı yünler derisine yapışır, çoban ayı olur (Göde, 2011: 158).

Erzurum'dan derlenen *Üç Turunçlar* masalında dervişin verdiği elmayla dünyaya gelen Şah İsmail, büyüdüğü zaman pir ihtiyar bir nenenin testisine taş atar, kadın: “*Çocuğum ben sana bir şey demem. Sen üç turunçların hışmına gelesin.*” Oğlan orada Üç Turunçlara aşık olur (Seyidoğlu, 1975: 291). Masal kahramanının çıkacağı olağanüstü yolculuk böylece başlar. Şah İsmail de ihtiyar kadının söylediği Üç Turunçlara olan aşkıdan yataklara düşer ve kızı aramak için yola çıkar. Bu masalın benzer metni (Sakaoğlu,1983: 60) (yaşlı kadın), Üç Yumurta (Sayar, 2009 : 83-84) (yaşlı bir kadın) adlı masaldır.

Hakyemez Gardaşlar (Kıbrıs) masalında bir adamın üç oğlu vardır. Hızır üç kardeşi miras kalan incir ağacı konusunda adil davrandıkları için zengin eder, ödüllendirir. Bir süre sonra Hızır kılık değiştirerek oğlanları sınamaya gelir ve onlardan bir şeyler ister. İsteklerini sadece küçük oğlan gerçekleştirir. Hızır küçük oğlana dokunmazken diğer oğlanları eski fakir haline döndürür (Gökbulut,2010: 152-153). Bu masal, Hızır ile Üç Kardeş (Sakaoğlu,1993:68-76). adıyla geçmektedir.

İki Kız Kardeş (Kıbrıs) masalında iki kız kardeşin birer kızları vardır. Fakir olanın kızı daha güzel olduğu için zengin kız kardeş onu kıskanır ve kardeş zenginden aldığı parayla geçindiği için kadının kızı çirkinleşsin diye rızıklarına el koyar. Fakir kadın üzüntüden ağlarken yaşlı bir ihtiyar ona sihirli bir sofraya kurar, fakir kızı dere kenarına götürür ve kız ihtiyara iyi davrandığı için derede onu daha da güzelleştirir. Zengin kadın da kızının güzelleşmesi için onu ihtiyarla gönderir, zengin kız ihtiyara kötü davrandığı için ihtiyar onu daha da çirkinleştirir (Gökbulut, 2010: 93-94).Bu masalın benzer metni Sarı İnek (Yaşlı bir kadın) (Bekdik, 2014:82) adlı masaldır.

Niğde'den derlenen *Hızır ve Üç Kardeş* masalında üç kardeş mal istemek için Allah'ı aramaya çıkar ve Hızır'a rastlarlar. Hızır kardeşlerin isteğini yerine getirir. Buna karşılık Hızır, bir süre sonra kardeşlerden ikisinin kendisinin isteklerini yerine

getirmediğini görür ve tüm mallarını ellerinden alır, onları cezalandırır. En küçük oğlan istediğini yerine getirir (Bakırcı, 2000: 277).

Trabzon'dan derlenen *İyi Kalpli Gelin* masalında ihtiyar bir adam, üç kardeşe dileklerinin ne olduğunu sorar. Kardeşlerin büyüğü koyun, ortanca bağ, bahçe, küçüğü helal süt emmiş kız ister. İhtiyar, hepsini istediklerine kavuşturur ve bir süre sonra büyükten koyun ister, alamaz. Ortancadan üzüm ister, terslenir. Küçüğün karısı ihtiyarı evine alır, ona sofraya kurar, kirli kıyafetlerini yıkar. Kadın yaptığı iyiliğin karşılığını kirli elbiselerden dökülen altınlarla alır (Akgün, 2000: 33).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Hızır ile Üç Hırsız* masalında hırsızlık yapan üç adam Allah'a dua edip ikisi zenginlik, biri de kötü bir hanımla evlenip, evine sürekli misafirin gelmesini ister. Duaları kabul edilen adamlara, Allah, yaşlı bir adam (Hızır) gönderir ve istediklerini yaptırır. Bir süre sonra Hz. Hızır bunları denemeye gelir. Zengin olan adamlar zor durumdaki Hızır'ı evine almaz Hızır'ın duasıyla eski fakir hallerine dönerler (Şimşek, 1990: 138-139).

Yukarıçukurova'dan derlenen *Hoca* masalında, köyde imamlık yapan hocaya, köyün çocukları cuma günleri "cumalık" getirirler. Kızın biri hocaya "cumalık" getirmeyi unuttur. Hocanın birkaç kez ikaz etmesine rağmen kız yine unuttunca hoca, buna bir tokat atarak yedi kat yerin dibine gönderir. (Şimşek, 1990: 587). Bu masalın benzeri (Hoca) Ananın İntizarı (Yalvaç, 1997: 309) adlı masaldır.

Zonguldak'tan derlenen *Terzici Güzeli* masalında kral, çocuktan iğne batmamış makas kesmemiş ceket pantolon ister. Çocuğun kapısını Hızır çalar ve çocuk Hızır'a her şeyi anlatır. Hızır, çocuğun kumaşını keser. Çocuk, krala kıyafetlerini götürür. Padişah kızını oğlana vereceğine dair söz verir. Kral sözünde durmayınca Hızır: "*Sen Terzici Gözeli'ne isdedüviy şekilde elbiseyi dikdüdüy, gızıyı vedy, bi de geri aldıy. Tukurdüviy tukurüvi yaladıy, gene yalacasıy, deya.*" şeklinde tükürdüğünü yalattmaya çalışır ve onu cezalandırır (Çalışoğlu, 2019: 81-82).

2.2.2.4. Hilekârlık /Kötülük

Masalların bazılarında kötü niyetli, menfaati için her şeyi yapan din adamları öne çıkmaktadır. Din adamı tipleri yalnızca birer örnektir onlar kendilerinde topladıkları olumsuz niteliklerle masal üzerinden tüm insanlığa seslenirler. Karakterlerin bu şekilde kurgulanması toplumda karşımıza her an çıkabilecek insanları ve iyi kötü ayırımını

bizlere gösterebilmek içindir. Her şey zıddıyla kaimdir ve netleşir. Güvenilen, olumlu görünen dünyanın ya da otorite figürünün ne şekilde olabileceği gözler önüne serilir.

Nardaniye Hanım masalında adamın birinin karısı ölür bir de kızı vardır. Adam kimle evleneceğini düşünürken kızın hocası babasının kendisini almasını ona çok iyi bakacağına dair vaatlerde bulunur. Hoca (üvey anne) adamla evlendikten sonra adamın kızını kıskanmaya başlar. Kıza zehir gibi tuzlu bir poğaça yedirir. Kız yılanı yutar ve karnı her geçen gün şişer. Hoca: “*Kızı kıra gezmeye gönderdik. Birine kanıp gebe kaldı*” diye hilekarlık yapıp kıza iftira atar (Boratav, 2018 : 114).

Adana’dan derlenen *Helvacı Güzeli* masalında bir baba kızını hacca giderken köy imamına emanet eder. İmam kıza aşık olunca da yaşlı bir kadına para vererek kadının kızı hamama getirmesini sağlar (Helimoğlu Yavuz, 2009: 375). Tanımadığı kadının sözüne kanan kız tuzağa düşer.

Arpaçay’dan derlenen *Deli kardeş ve Akıllı Kardeş* masalında, para kokusu alan hoca, başkasına ait paraya ortak olmak ister. Durumları gayet iyi olan Deli kardeş ile Akıllı kardeş malları bölüşürler. Deli kardeş uyuz bir dana alır ve danayı satmaya götürürken kayanın içinde altın bulur. Altınları kardeşiyle paylaşır ve altınları ölçmek için de hocanın ölçeğini isterler. Altın kokusu alan hoca, altınlara ortak olmak ister. Deli kardeş hocayı öldürür, kuyuya atar (Kutay Çalışkan, 2018: 151).

Balıkesir’den derlenen *Gülbeşer* masalında bir adam cumada bir zilli hoca, tokurdaklı hoca(Şeyh) görür. Kırk tane zil var üstünde, şingır şingır şingır. Ona Şih(şeyh) derlermiş. Adam padişahın hazinesinin çalışmasını şih’a bağlar. Padişahın yanına giderek kızının hasta numarası yapmasını söyler. Padişahın kızının yanına koymak için şihın tespihini ister, evini öğrenir. Şihın karısına tespihi göstererek padişahın mücevherlerinin yerini öğrenir. Şih yakalanıp asılır. (Kumartaşlıoğlu, 2006: 113). Masalda şeyh, karıncalara basmasın günah diye üzerine zil takmıştır fakat hırsızlık yapmaktadır verilen toplumsal mesaj ironiktir.

Çankırı’dan derlenen *Köse* adlı masalda köse eşeğini satmak için oğluna verir. Üç hoca eşeği sormak bahanesiyle oğlanı kandırarak eşeği kesmesine sebep olurlar (Arslan, 2017: 170).

Ereğli’den derlenen *Deli Derviş* masalında evinde kesik kafa saklayan derviş, karısının uğradığı her yere zarar verir. Elbise keser, testi kırar. Karısı başka bir adamla

evlenince de derviş, adamla kadının yaşadığı eve gelir. Adam, evin kapısına bir aslan ile kaplan bağlamıştır. Derviş, aslana et, kaplana süt vererek eve girer. Adam ve kadının masum çocuğunu öldürür. Kendi de ölür. (Bekdik, 2014: 219).

Erzurum'dan derlenen *Hain Vezir* masalında, ailenin biri kızlarını hocaya emanet edip hacca giderler. Hoca kıza aşık olur, ihtiyar kadının kızı kandırması sonucu kız hamama gelir (Seyidoğlu, 1975: 379).

Gaziantep'ten derlenen *Bahçacı Kızı* masalında bahçacının kızı hocaya gidip gelirken padişahın oğlu ona göz koyar. Şehzade kızı öpebilmek için hocayı ayarlar ve ona bir kese altın verir. Oğlan hocaların evinde kızı sıkıştırır. Karanlıkta kim olduğunu fark edemeyen kıza da hoca, kendisini sıkıştıranın dehliz şilhi olduğunu söyler (Köksel, 1995: 286).

Kastamonu'dan derlenen *Yalancı Hoca* masalında hocalık makamından rant sağlamaya çalışan dini istismar eden hocaların sahte olduğunu anlayan müftü aldığı rüşvetle susar. Müftü de: “Ben seni denetlemeye geldim için namazı sen kıldır. Bakalım namazı nasıl kıldırıyorsun bir göreyim.” der. Adam namaza durur fakat hiçbir şey bilmediği için ne okuyacağını, ne diyeceğini, besmeleyi dahi bilmez. Adam: “Aslı yok yaylasında kırk koyunum var. Yirmisi benimse, yirmisi de müftününündür.” der (Atlı, 2011: 395).

Maraş'tan derlenen *Altın İnek* masalında hoca, karısının ölmeden önceki vasiyetine uyarak onun altın pabuçlarının ayağına uyacağı bir kadın arar ama bulamaz. Pabuç kızının ayağına olunca hoca kızını evlenmeye zorlar. Kız da evlenmek için kilitli bir altın inek yapılmasını ve kuyumcu ustasını görme şartını koşar. Kız, kuyumcudan ineği kendisinden başka kimsenin açamamasını ve bir de beyaz horoz yapmasını ister. Şartları yerine gelen kız, evlendikten sonra kaçıp ineğin karnına girer, horozu da ineğin boynuzuna koyar. Canlanıp uçan horozu gören hoca, kızının kuş olduğunu zanneder. (Erşahin, 2011: 196).

2.2.2.5. Büyücülük

Boratav büyüyü: “İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasaklarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü diyoruz.” şeklinde tanımlar (Boratav, 2016: 121).

Büyü, dini sistemlerin bir parçası olarak bir şekilde insanlık tarihinin eski dönemlerinden beri varlığını devam ettirmiştir. Eski Türklerde de büyü, sihir ve büyücülük bulunmaktadır. İslam öncesi Türk boylarında da büyü, kehanet, falcılık ve cincilik vardı. Eski Türklerde, bütün bu faaliyetleri icra eden kişilere "Kam/Şaman" denilmiştir (Yalçinkaya, 2018: 142). Masallardaki büyü, Gök Tanrı inancındaki Şamanlarla din adamları arasındaki benzer özelliklerden kaynaklanır. Masallarda da sıradan insan, yer altı-üstüyle bağlantı kuramaması sonucu büyü işlemini gerçekleştirecek aracı din adamına ihtiyaç duymuştur ya da din adamları büyüyü kişisel çıkarları için yapmışlardır. Din adamlarının yaptığı büyüler çeşitlidir. Masal dünyasında din adamları, her zaman sihri, büyüyü olumlu işler için yapmamıştır. Kahramanın hayatının gidişatını da değiştirebilen olumlu büyüler yapılabilirken aleyhte, kişisel çıkarlar için de büyü yapılabilir.

Örnek, büyülerini yapılaş amacına ve ulaşmak istenen sonuca göre "ak büyü" ve "kara büyü" iki kısımda ele alır. Büyünün bu iki türünde de dine başvurulmaktadır. Koruma amacını taşıyan ak büyü, genellikle dinden ve dinin kutsal kabul ettiği unsurlardan yararlanır. Zarar vermeye yönelik kara büyü ise dinden olumsuz yönde yararlanmaktadır (Örnek, 1971:145).

Balıkesir'den derlenen *Tan Tan Kabacık* masalında üvey kız padişahın oğluyla evlenince kıskanç üvey anne hocaya gider ve bir iğne okutup getirir. İğneyi kızın başına batırır, kız kuş olup uçar (Kumartaşlıoğlu, 2006: 240). Üvey anne yaptırdığı büyüyle kızdan bir süreliğine kurtulur.

Erzurum'dan derlenen *Topal Leylek* masalında keşiş kahramana muska yapıp onu boğar, delirtir. Masalda genç kızın gittiği evin oğlu, keşişin yaptığı büyüyle kötü ruhlu varlıkların arasına karışır: "*Girer içeri bakar orada bir keşiş muska yazmaktadır. Muskayı emer ve suya atar, o orada kaynadıkça oğlanı boğar. (...) Sizin evladınızı bir keşiş sahiplenmiş, işte bu köşkler, bu insanlar, oğlunuzu bu hale getirmiş. İctikleri keşişin sihrindenmiş*" (Seyidoğlu, 1975: 36-37). Kız keşişi kandırıp kaynayan ateşe atar ve büyü bozulur. Eski Türk inanışlarına göre ateş arındırıcı ve koruyucu özelliğe sahiptir.

Erzurum'dan derlenen *Uçkur Terleten* masalında dağın tepesindeki mağarada oturan keşiş sihirle padişahın kızını delirtmektedir. Keşiş: "*Padişahın kızını istedim bana*

vermedi. Ben de yaptım böyle yazı yazıp kazana attıkça kız deliriyor” (Seyidoğlu, 1975: 238). Masallarda keşişler kötülüğün simgesi haline gelmişlerdir.

Van’dan derlenen *Zöhre Bani (Gitmenço)* masalında hocanın büyüyle kızı delirttiği görülür: “... Gitmenço’yu oradan da yürüttüler. Gitti, geldi bir eve misafir oldu. Baktı, o evde bir kız deli olup zincirlere bağlamışlar.” “Hanım, bu kız niye böyle?” diye sorar. “*Bu da hocayı gözetleyince hocanın yazı yazıp kaynar suyun içine attığını gördü. Su kaynadıkça deli kız orda daha da deliriyor.*” Büyücü hocanın sonu kaynayan suda haşlanmak olur. (Kasımoğlu, 2010: 358).

Van’dan derlenen *Bilmez Hoca* masalında lakabı Bilmez Hoca olan sihirbazlık yapan çok şey bilen ve bildiklerini öğrenmeye çalışanları öldüren bir alim(hoca) vardır. Derler ki kestiği kafalardan kale bile yapmışlar o kadar ki zalim birisi. (Kasımoğlu, 2010: 429).

2.2.2.6. Diğerleri

Masallarda din adamı olmayıp şans eseri bir şeyleri halleden alim olan veya kendini din adamı diye tanıtip insanları kandıran hocalık sıfatından rant sağlamaya çalışan sahte kişiler tespit edilmiştir.

Arpaçay’dan derlenen *Haso Hoca* masalında hocalıkla alakası olmayan hocanın tesadüfen her şeyi halletmesi ve alim olması anlatılır. Haso isminde bir hocayı karısıyla birlikte okumal bir davete çağırırlar. Okuyanlara ikramlar yapılır fakat Haso hocadan kimsenin haberi olmaz. Karısı, eski yazıyı öğrenip okumazsa Haso Hoca’yı boşayacağını söyler. Bunun üzerine hoca eski yazıyı öğrenmeye başlar. Atı kaybolan bir adam eski yazı okuduğunu görünce büyük bir alim sanıp atının yerini sorar. Haso Hoca şans eseri adamın atının yerini bulur. Bir padişahın yüzüğü kaybolur. Atı kaybolan adam, Haso Hoca’yı tavsiye eder. Haso Hoca padişahın yüzüğünü bulur. Alimlerin sınavlarını geçer. Diyanet reisi olur. “Haso hoca o yana atır, bu yana atır, bişey cevap veremir. Padişah deir, yau nedi bu? Valla deir padişahım bunun sonu boş görünür. Ula aferin Haso hoca, tamam, onnan rası hocayı dinayet reisi yapıp. Onan sora Haso garsını da getirir, yeir, içir, kefine alemine bahır” (Kutay Çalışkan, 2018: 50).

Kastamonu’dan derlenen *Yalancı Hoca* masalında “Hocası olmayan bir köyde cenaze olunca köylüler, yoldan geçen bir sarıklıyı hoca sanarak camiye tutarlar. Cenaze yıkamasını bilmeyen adam(hoca), kafasından uydurarak cenazeyi yıkar. Köylüler de

adamın hoca olduğuna daha fazla inanırlar. Sıra cenaze namazını kılmaya gelince hoca, köylülere ne derse tekrar etmelerini söyler. Tabutu namaz kılacakları yere taşıırken hocanın burnu tabutun tahtasına sıkışır ve hoca köylüden yardım ister. Fakat herkes hocanın dediğini tekrar edince hoca, burnunu göstermeye çalışırken burnunu koparır. Adam da yalancı hocalık yaparak insanların manevî duygularıyla oynamanın cezasını burnunu kaybederek öder.” (Atlı, 2011:211-212).

Muğla’dan derlenen *Şanslı Hoca* masalında tembel hoca, sahte hoca olur ve bu işten para kazanır. Tesadüfen söyledikleri doğru çıkar. Hırsızların çaldığı altınları onları takip ederek öğrenir. Namazı bitiremez kaçır, cemaate peşinden kaçır. Deprem olunca sahte hocanın önemi halk arasında anlaşılır. (Önal, 2011: 304).

Tokat’tan derlenen *Sığırmaç Masalı* adlı masalda “Geçim sıkıntısı çeken sığırtaçın hanımı gittiği hamamdan kovulunca kocasına kalem, defter, kitap vs. alarak onu okutacağını söyler. Sığırtaç sahte hoca olur. Hoca, padişahın kaybolan kuşunu, hazinesi soyan hırsızları bulur. Sahte hoca, bu durumun başına bela açacağını fark eder ve hamamdan çırilçıplak saraya gider. Sarayın bir tarafı yıkılır. Sahte hoca padişahı kurtarır. Padişah hocayı zengin eder.” (Sargın, 2018: 785).

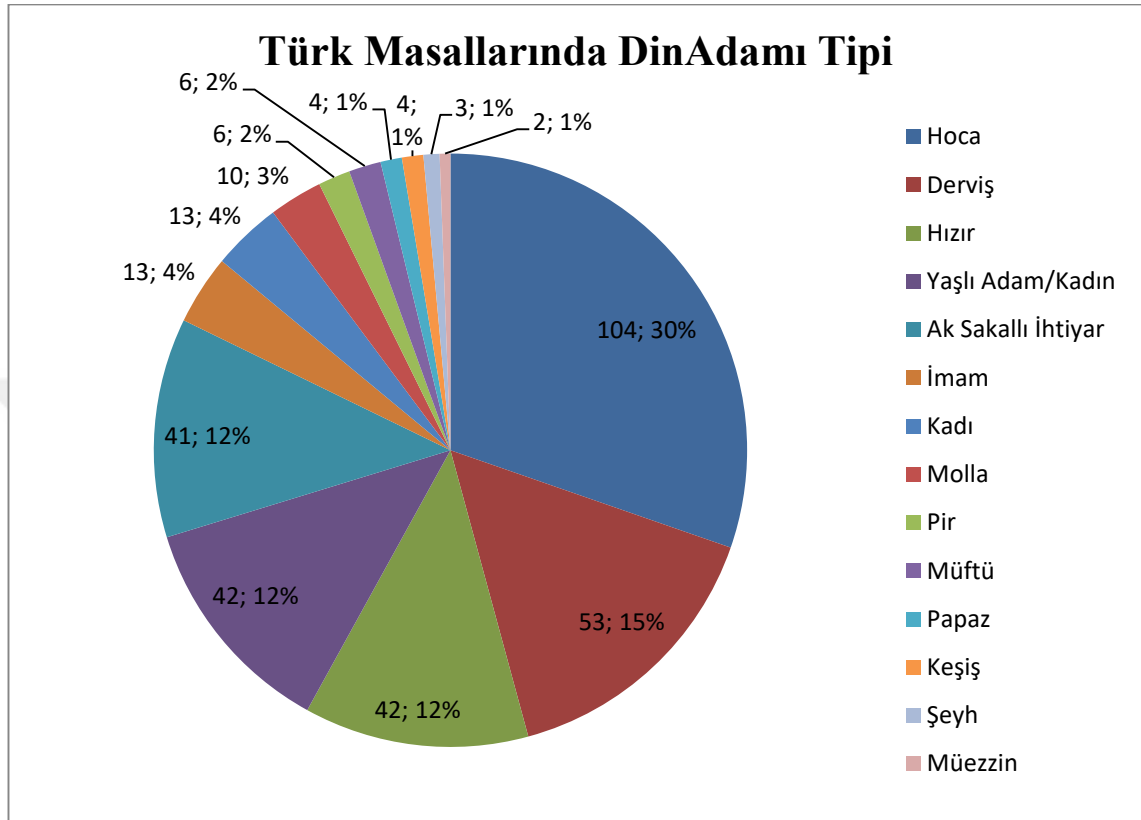
Yalvaç’tan derlenen *Erikçi* masalında ölen ağayı yıkamak için hoca arayan halka erik satan adam “ben hocayım size yardımcı olabilirim” der. Erikçi yanındakilerden bir şekilde kurtulur. Ölüyü leğenle birlikte dereye atar. Gelenlere de: “Gökten üç melek indi. Leğenle birlikte ağayı aldılar, gittiler” der. Sen ermiş adamsın deyip erikçinin bütün eriklerini satın alıp eşeğin üzerine yağ, bal, peynir yükleyip yollarlar (Göde, 1997: 333).

Yukarıçukurova’dan derlenen *Bilgili Adam* masalında fakirlikten kırılan kadın kocasına hocalık yaparak para kazanmasını söyler. Başka yere taşınırlar kadın kocasını “hoca” diye tanıtır. Halk hastaları hocaya tedaviye getirir. Hoca kitabı karıştırır, dua okur gibi yaparak çocuğun koluna ip bağlar tesadüfen hastalığını geçirir. Hoca tesadüfen padişahın çalınan hazinesini de kimin aldığını bulunca padişah onu kendine vezir yapar. (Şimşek, 1990: 173).

Yunt Dağı’ndan derlenen *Eskici Ahmet* masalında eskici Ahmet daha çok para sahibi olmak için hocalık yapmaya karar verir. Hem halktan hediyeler alır parası olur hem de devlet hazinesinden çalınan parayı tesadüfen bularak zengin olur hocalığı bırakır. (Çam, 2018: 298).

TÜRK MASALLARINDA DİN ADAMLARI VE İŞLEVLERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

Türk masallarında tespit edilen 15 din adamı tipinin grafiği aşağıda verilmiştir.

Grafik 1: Türk Masallarında Din Adamı Tipi

Türk masallarında en çok görülen din adamı hocadır. Hoca 104(% 30) masalda olumlu-olumsuz işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kırk üç masalda emanete ihanet, ahlaksızlık, cezalandırma, hilekârlık, büyücülük gibi olumsuzluklar içinde olduğu görülür. İncelenen masallarda en fazla olumsuz işleve sahip tiptir. Hocanın altmış bir masalda olumlu işlevlerde olduğu tespit edilmiştir. Masallarda, sağaltma, dini vecibelerini yerine getirme ve kılık/ don değiştirme en çok hoca tarafından yapılır. Hocanın akıl verip yol gösterme, gelecekte haber verme işlevlerinde olduğu da görülür.

İncelenen 53(%15) masalda görülen derviş, masallarda en çok görülen ikinci din adamıdır. Elli bir masalda olumlu işlevleriyle iki masalda olumsuz işlevleriyle görülmektedir. Olumsuz olarak deli dervişin insan öldürdüğü ve evli kadına göz koyduğu tespit edilmiştir. Derviş, on beş masal sağaltma yapmaktadır. Kahramanların en çok dervişin yardımıyla çocuk sahibi olduğu ve kahramana en çok ad verenin derviş olduğu görülür. Derviş beş masalda tedavi, iki masalda ölüyü diriltme işlevindedir. Dokuz

masalda kahramanlara yol gösterip yardım ettiği, iki masalda alimlik yaptığı ve nikâh kıydığı dini vecibelerini yerine getirdiği görülür. Altı masalda gelecekte haber verip, kişilerin kaderlerini yazmaktadır. Beş masalda kahramanı türlü şekillerde mükâfatlandırdığı, dört masalda kılık/ don değiştirdiği veya buna vesile olduğu tespit edilmiştir.

Masallarda üçüncü en çok rastlanılan din adamı tipi Hızır'dır. 42(%12) masalda karşılaşılan Hızır, yedi masalda cezalandırma işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Dokuz masalda sağaltma yapmakta olup çocuksuzluğa en çok çare bulan ikinci din adamıdır. Masallarda hocadan sonra en çok sağaltma yapan tiptir. Yedi masalda kahramanları zor durumlardan kurtarıp, uyararak onlara yol gösterdiği, dört masalda gelecekte haber verip, kişilerin kaderini yazdığı görülür. Sekiz masalda kahramanı iyiliği karşısı, sinayarak vb. sebeplerle en çok mükâfatlandıran tiplerdendir. Hızır'ın üç masalda kahramana ad verdiği, dört masalda kılık/ don değiştirdiği tespit edilmiştir.

İncelenen 42 (%12) masalda yaşlı adam ve kadınlar olumlu-olumsuz işlevleriyle görülmektedirler. Yaşlı adam ve kadının yedi masalda cezalandırma işlevinde olduğu görülür, amaç adaleti sağlamaktır. Yaşlı kadın, iki masalda menfaat için hilekârlık yapmaktadır. Sağaltma işlevinde ise yaşlı adamı beş masalda, yaşlı kadını bir masalda görmekteyiz. Kahramana yaşlı adamın on bir masalda, yaşlı kadının altı masalda yardım edip yol gösterdiği görülür. Üç masalda yaşlı adamın gelecekte haber verdiği, dört masalda kahramanı mükâfatlandırdığı tespit edilmiştir. Bir masalda ihtiyar adamın ad verdiği, iki masalda kılık değiştirdiği görülür.

Ak sakallı ihtiyar, 41(%12) masalda olumlu işlevleriyle görülmekte ve masallarda olumsuz işlevde bulunmayan tek din adamıdır. Üç masalda sağaltma işlevinde, on dört masalda yol gösterme ve yardım yapmaktadır. Masallarda kahramana erginleşme yolculuğunda en çok yardım eden ve gelecekte en fazla haber veren ak sakallı ihtiyardır. Ak sakallının ikişer masalda kahramanı mükâfatlandırıp ve ona ad verdiği görülür.

İmam, 13 (%4) masalda olumlu-olumsuz işlevleriyle görülmektedir. Beş masalda emanete ihanet etmekte ve ahlaksızlık peşindedir. Üç masalda cansız dua yoluyla canlandırır. Bir masalda kahramana yol ve gösterdiği, dört masalda dini vecibelerini yerine getirdiği görülür.

İncelenen masallarda kadıya 13 (%4) masalda rastlanmaktadır. Kadı'nın bir masalda emanete ihanet ettiği, bir masalda ise evli kadına göz koyduğu görülür. Hakim rolüyle on bir masalda yer almakta, anlaşmaları çözmeye çalışmaktadır

Masallarda mollaya 10(%3) masalda olumlu-olumsuz işlevleriyle rastlanmaktadır. Mollanın üç masalda emanete ihanet ettiği ve ahlaksızlık peşinde olduğu görülür. Birer masalda hastayı tedavi ettiği, ölü dirilttiği görülür. Molla dört masalda dinin vecibelerini yerine getirmektedir. Bir masalda kahramanlarının kaderini birbirlerine yazmaktadır

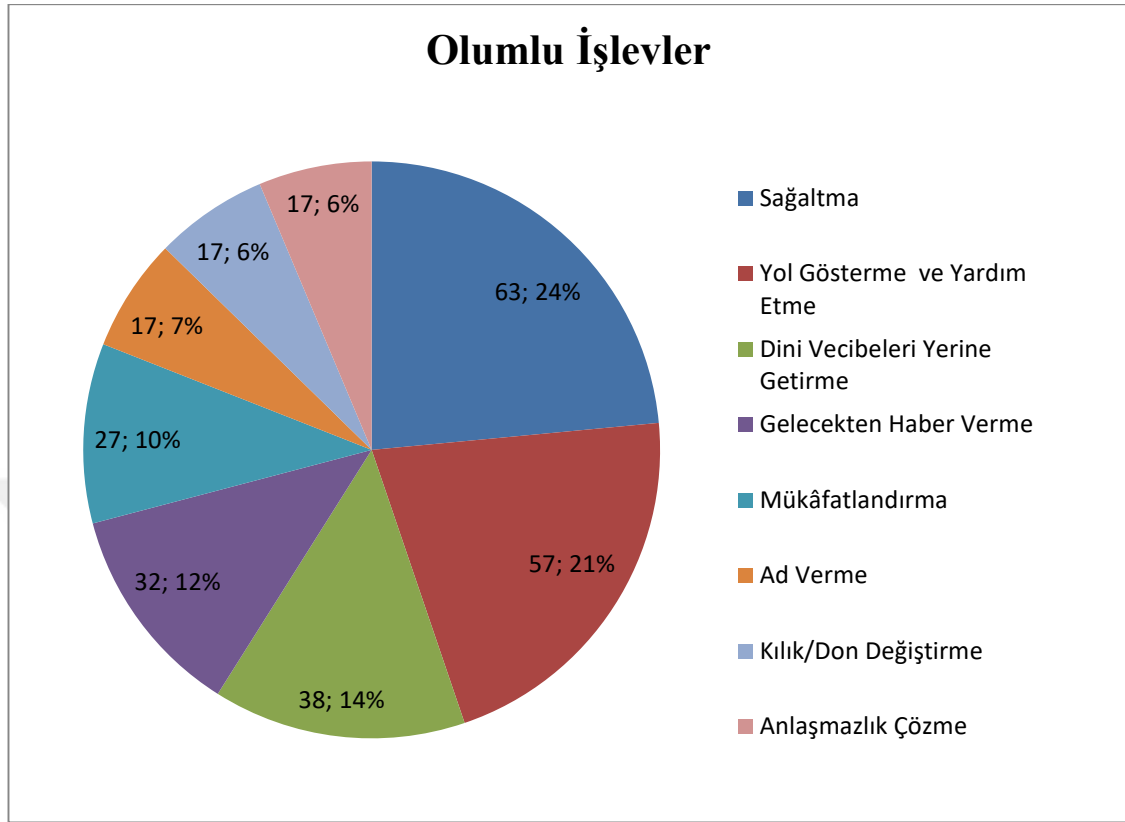
Türk masallarında pir 6 (% 2) masalda karşımıza çıkmaktadır. Birer masalda cezalandırma, yol gösterme ve yardım, ad verme işleviyle görülmekte üç masalda gelecekte haber vermektedir.

İncelenen 6 (%2) masalda müftüye rastlanmaktadır. Bir masalda sahte hocadan rüşvet alan hilekâr, beş masalda hakim olarak görülmekte fetva verip anlaşmazlıkları çözmeye çalışır ve genelde sonuca bağlayamaz.

4 (%1) masalda görülen papaza genellikle Kıbrıs masallarında popaz adıyla rastlanır. İki masalda papazın ahlaksızlık peşine olduğu bir masalda yol gösterme ve yardım yaptığı ve bir masalda diriltme işleviyle görülür.

4 % (1) masalda görülen keşiş olumsuz bir tiptir ve iki masalda büyü yapıp insanları delirtmektedir. Bir masalda ahlaksızlık peşinde evli kadına göz koymaktadır. Bir masalda ise manastırda eğitim verdiği görülür. 3 (%1) masalda karşılaşılan şeyh, masallarda en az rastlanılan din adamlarındandır. Şeyhin bir masalda hilekarlık peşinde hırsızlık yaptığı, bir masalda kahramana yol gösterip rüya yorumladığı, bir masalda da hastayı okuduğu görülür. Müezzine 2 (%1) masalda rastlanmaktadır ve müezzin emanete ihanet eden olumsuz bir tiptir. Masallarda alim, iyilerden biri şeklinde din adamlarından bahsedilmekte ve ihtiyar adam, ak sakallı ihtiyarın, bazı masallarda birbiri yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen masallarda olumlu-olumsuz işlevleriyle en fazla görülen din adamları 222 masalda sosyal hayata ait din adamlarıdır. Eski Türk kültürüne ait din adamları 83 masalda görülmekte, 38 masalda din görevlilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Türk masallarında tespit edilen din adamlarının olumlu işlevlerinin grafiği aşağıda verilmiştir.

Grafik 2: Türk Masallarında Din Adamı Tipinin Olumlu İşlevleri

İncelenen Türk masallarında din adamı tiplerinin 268 masalda olumlu işlevde olduğu tespit edilmiştir. Masallarda 63(%24) din adamlarının en çok görülen işlevi sağaltmadır. Sağaltmanın 23' ü çocuk sahibi olmada yardım, 21'i tedavi, 19' u diriltme şeklindedir. Din adamlarının, kahramanın karşısına bir dua sonrası veya zor anlarda çıktığı görülür. Kahramana elma, sihirli su, çeşitli bitki, muska vb. vererek, namaz, abdest gibi bazı şartlar ileri sürerek çocuk özlemini gidermeye yardımcı olmaktadır. Din adamlarının kahramanları dua, ilaç, görmeyen göze sürülen bitkiler, toprak, aslan sütü, el sürüp, sırt sıvazlama, okuyup üfleme, sihirli suyla yıkama, muska, taş kesileni koç kanıyla vb. çeşitli yollarla tedavi ettikleri görülür. Diriltme işlevinin en çok dua ederek yapıldığı, cansız nesnelere can verildiği, bunun yanı sıra sırt sıvazlayarak, kemik ve etleri yapıştırarak, sihirli yüzük, bitki, okuyup üfleme yoluyla gerçekleştiği görülür.

Türk masallarında din adamlarının 57 (%21) masalda kahramanlara yol gösterip yardım ettiği ve bunu türlü yollarla yaptığı tespit edilmiştir. Yol gösterme ve yardımın 20 masalda sihir yoluyla yapıldığı görülür. Masallarda kahramanların esas yolculuklarında,

ulaşılması güç ve engel teşkil eden durumlarda kahramana yol göstericilik yapmakta ve onları tehlikelere karşı uyarmaktadırlar. Bu yol göstericilik ve yardım rüyada, dua sonrası, tüy, kıl, ip, mendil, değnek, yüzük, ayna gibi sihirli nesnelerle yapılmaktadır. Bunun haricinde din adamlarının bilge kişilikleriyle kahramanlara baş edemedikleri durumlarla ilgili akıl verip yol gösterdiği görülür. Din adamlarının öğütleri aracılığıyla her görevi başarıyla gerçekleştiren kahramana bilgi ya da yetenek kazandırılır. Din adamı, zorda kalan haksızlığa uğramış kahramana yardım etmekte ve ona rüyasında dil öğretmektedir. Kahramanın rüyasını yorumlamakta ve ona yol göstermektedir.

Din adamlarının 38 (%14) masalda dini vecibelerini yerine getirdiği tespit edilmiştir. Dini vecibelerin; 19'u alimlik, 15' i nikâh kıyma, evlendirme 4' ü cenaze yıkama şeklindedir. Masallarda hocaya verme geleneği tespit edilmiş, din adamlarına verilen çocukların gereken eğitimi alıp dinini, Kur' an' ı öğrenmesi, bunun yanı sıra başka derslerde öğrenmesi sağlanmıştır. Din adamlarının öksüz çocukları okuttuğu, derslerini genellikle mağara, yer altında ve medresede verdiği görülür. Din adamlarının masallarda kahramanlara nikâh kıydığı, onları evlendirdiği tespit edilmiştir. Nikâhı dini sorular sorarak, belli şartlarda kıydığı da görülür. Evlenmek için din adamlarına en üst makamların bile danıştığı tespit edilmiştir. İncelediğimiz masallarda çok az rastlanılan cenaze, defin işlemlerinin de din adamları tarafından gerçekleştirildiği görülür.

İncelediğimiz masallarda din adamlarının 32(%12) masalda gelecekte haber verdiği, kehanette bulunduğu tespit edilmiştir. Din adamı rüyada veya kahramanın karşısına yolda, bir anda çıkarak onu bekleyen tehlike ve belalardan haber vermektedir. Kahramanın rüyasına girip başına gelecek belayı gençlikte mi ihtiyarlıkta mı istediğini sorandır. Masalların bazılarında suya kağıt atıp remil attığı, kahramana kiminle evleneceğini, hastalıkları, vadesi dolanları, doğacak çocukları, çocuksuzlara rüyada çocuk müjdesini vermekte ve bunların cinsiyetlerini söylemektedir. Tespit edilen 11 masalda din adamın kader yazıcılığı yaptığı görülür. Mağaradaki damlalardan kahramanın rızkını tespit etmekte ve alınyazısını bilmektedir. Çöpçattığı, ve insanları birbirine yazdığı görülür.

Din adamlarının 27(%10) masalda kahramanları mükâfatlandığı tespit edilmiştir. Masallarda kahramanlarının göstermiş olduğu hürmet, iyilik sonucu maddi manevi mükâfatlandırıldığı görülmüştür. Haksızlığa uğrayan kahraman iyiliği karşılığı altın suyla yıkanıp zenginleşmekte veya beyaz suyla yıkanıp güzelleşmektedir.

Kahramanın söz dinlemesi sonucu vb. sebeplerle sihirli öküz, eşek, sofras, değirmen, yüzükle mükâfatlandırıldığı görülür. Böylece kahraman zenginleşir, fakirlikten kurtulur. Türlü yollarla denediğı kahramanın iyiliğı karşılığı dileklerini gerçekleştirir veya ona dua edip beye sultan eder. Yeni doğan bebeğı ağladıkça inciler saçılması şeklinde ödüllendirir. Adaletsizlik yaşayan kahramanı adaleti sağlamak adına adil davrananı mükâfatlandırır. Rüya yorumlar yorumladığı rüya sayesinde kahraman zenginleşir.

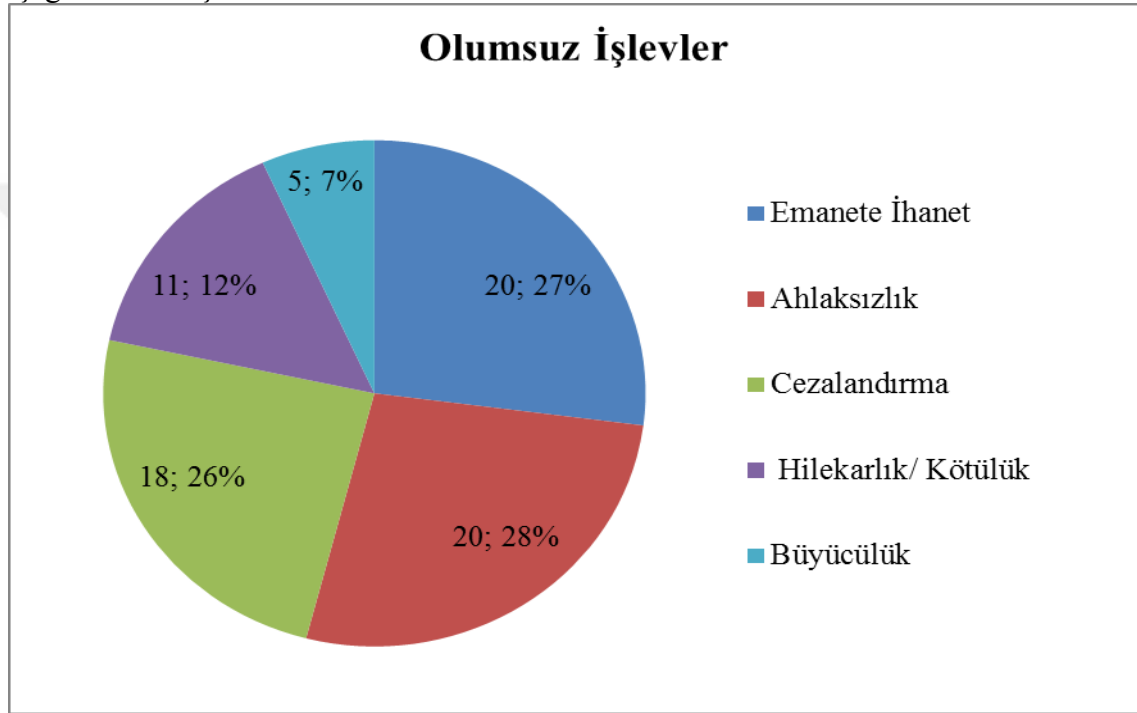
İncelenen 17 (% 7) masalda din adamlarının ad verme işlevinde olduğu görülür. Elma, muska, dua vb. türlü şekillerle çocuk sahibi olmasına yardım ettiği kahramanı o gelmeden ad verilmemesini tembihlediğı tespit edilmiştir. Din adamlarının adsız gezen on dört, yedi yaşına gelmiş kahramanlara şölen düzenlenip tam da ad verilecekken aniden gelip ad verip kayb olduğu görülür. Masalların bazılarında ad verdikten sonra kahramana ok ve yay, sihirli bilezik vermekte, ömür uzunluğu, hayatta güçlölük, engelleri aşma kolaylığı, zenginlik ve iyilik gibi dileklerde bulunmaktadır. Bazı masallarda kahramanların atına da ad vermekte , atın her koşulda kahramana destek olması için dua etmektedirler.

Din adamlarının 17(%6) masalda kılık / don değıştirdiğı görülür. Masallarda kılık değıştirmenin bitki, eşya, hayvan şekline girme yoluyla olduğu görülür. Çeşitli şekillerde olan dönüşümler dua, beddua, çırpınarak, silkinerek, tüy, kıl, değnek, cisim batması ya da çekilmesi vb. şeklinde olmaktadır. Dönüşümlerin yapılan bir iyilik ya da kötölüğe karşı ceza şeklinde olduğu görülür. Din adamlarının derdi olanı yeşil kuşa dönüştürmekte, kuşu insana dönüştürmektedir. Süzölen ışık demeti din adamına dönüşmektedir. Masalların bazılarında din adamının değneğinin yardımıyla kahraman insanları eşeğe, sihirli sopayla canavara, köpeğe dönüştürür. Verdiğı kılları birbirine sürtölünce insan kaplana dönüşmektedir. Din adamının sırrını öğrenen öğrencisini gül, güvercin donuna girip takip ettiği tespit edilmiştir. Din adamı köpek olur ve insan yer. Sırrını ifşa edip etmeyeceğini öğrenmek için kızın ailesinin kılığına girer. Zordaki kahramana çocuk kılığında görünür, yardım eder.

İncelediğimiz 17(%6) masalda din adamının anlaşmazlık çözdüğü tespit edilmiştir. Din adamları masal kahramanlarının, özellikle mal paylaşımı, hırsızlık, başına gelenlere çözüm bulamama, kişilerarası sıkıntılar, iftira gibi konularda anlaşmazlığa düştüğü durumlarda yardımcı olduğu görülür. Masalların bazısında anlamadığı bir olaya yanlış fetva verip babasının kızıyla evlenmesine neden olduğu, bir kadın arasında kalan

adamlara hüner yarıştırmak, anlaşmazlığı çözmektedir. Anlaşılamayan durumları sorduğu sorularla, hikâye anlattırarak çözüme vardığı görülür. Kara kaplı kitapları karıştırıp çözüme varamadığı, korkusundan verdiği hükmü de değiştirdiği tespit edilmiştir. Masalların bazısında din adamlarının sorunları çözemeyince anlaşmazlığı tatlıya bağlayıp etek altından dümbelek çıkarıp mahkemedekilerle çalıp oynadıkları görülmüştür.

Türk masallarında tespit edilen din adamlarının olumsuz işlevlerinin grafiği aşağıda verilmiştir

Grafik 3: Türk Masallarında Din Adamı Tipinin Olumsuz İşlevleri

İncelenen Türk masallarında din adamı tiplerinin 74 masalda olumsuz işlevde olduğu ve 20 (% 27) masalda emanete ihanet ettiği görülür. Masallardaki bu ihanetin çoğunlukla güvenilir diye emanet edilen din adamlarının, kadın ve kızlara sarkıntılık etmesi ve iftira atması şeklinde olduğu görülür. Bir masalda ise kadıya emanet edilen paraya kadının el koyması şeklinde olduğu görülür. Din adamlarından olan hoca (13) masallarda emanete en çok ihanet eden kötü tiptir. Bu sırayı imam(3), müezzin (2), molla (1) ve kadı (1) tipi izlemektedir.

Din adamlarının 20 (%28) masalda ahlaksızlık peşinde olduğu görülür. Dini otorite tiplerinin, sosyal düzene zıt bir şekilde davranış gösterdiği tespit edilmiştir. Çizilen bu olumsuz din adamı imajlarından biri de ahlak yoksunluğu ve aldatmadır.

İncelenen masalarda din adamı tiplerinin evli kadınlarla münasebette oldukları ya da onları taciz ettikleri görülür. Bunun yanı sıra birkaç masalda ahlaksız din adamlarını da eşleri aldatmaktadır. Din adamlarından olan hoca(11) masalda en çok ahlaksızlık içinde olan tiptir. Bu sırayı imam(2), molla(2), papaz(2), derviş (1), kadı(1), keşiş(1) tipi izlemektedir.

Din adamlarının 18 (%26) kahramanları yaptıkları saygısızlık, kötülük, nankörlük, kibir, nasihat dinlememek vb. unsurlardan dolayı cezalandırdığı görülür. İncelenen masalarda cezalandırmayı en çok yapan Hızır(7) tipidir. Hızır mükâfatlandığı kahramanları bir süre sonra denemekte, isteğini yerine getirmeyenleri ya fakirleştirerek ya verdiklerini geri alarak ya da başlarına türlü felaketler getirerek cezalandırmaktadır. Hızır' ın hak yiyeni, sözünde durmayanı, kötülük yapan dirilttiği insanı tekrar eski haline çevirip cezalandırdığı görülür. Bu sırayı yaşlı kadın (6) ve yaşlı adamlar (1), hoca(3), pir(1) izlemektedir. Yaşlı kadınların kötülük yapanları çirkinleştirdiği, kahramanlara beddua ederek onları cezalandırdığı görülür. Hocaların isteklerini yerine getirmeyenleri yerin yedi kat dibine gönderip cezalandırdığı tespit edilmiştir.

İncelenen masalarda din adamı tiplerinin 11(%12) masalda hilekârlık/ kötülük peşinde olduğu görülür. Hilekârlık yapan yine en çok hoca(6) tipidir. Hocanın başkalarına ait paraya ortak olmaya çalıştığı, kahramanı kandırıp ona iftira attığı, hileyle eşeğini kestirdiği, para karşılığı arabuluculuk yapıp yalan söylediği, başkalarına para vererek dalavere yapıp işini gördürdüğü, kahramandan korkup sorulan soruya yalan cevap verdiği görülür. Yaşlı kadının (2) para karşılığı kahramana kötülük ederek, dervişin (1) masum bir çocuğu öldürerek, müftünün (1) hocanın verdiği rüşvetle sahte olduğunu ifşa etmeyerek, şeyh(şih)in (1) başkasının malını çalarak hilekârlık/ kötülük yaptıkları görülür.

İncelenen masalarda din adamlarının büyüü olumsuz işlevde 5 (%7) masalda kullandığını görülür. Hoca (3) kahramanı kaynayan suya attığı kâğıtlarla delirterek ve sırrını öğrenen kahramanları öldürerek, keşişin de (2) aynı şekilde kaynayan suya attığı sihirli kâğıtla kahramanı delirttiği görülür. Tabloda bahsedilmeyen incelediğimiz masalarda hoca (7) adı altında sahte din adamları bulunmaktadır.

SONUÇ

Halk Bilimi alanında, edebi yaratmalardan olan destan, masal, halk hikâyesi vb. çoğu kahraman odaklı olan ayrıca yardımcı tip, kadın tipi üzerine de önemli tipoloji çalışmaları yapılmıştır. Kahraman dışında bütün tiplerin yardımcı tip gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulması edebi yaratmalarda, diğer tiplerin anlatı içindeki önemini anlamayı olanaksız kılmıştır. Çalışmamızda alandaki bu noksanlıktan hareketle Türk daha çok Anadolu sahası masallarındaki din adamı tipleri, işlevleri incelenen örnek

metinlerle ortaya konulmuştur. Bu çalışma, din adamı üzerine bütüncül olarak yapılan ilk çalışmadır.

Türk daha çok Anadolu sahasıyla sınırlandırılmış bu çalışmada din adamlarıyla ilgili bilgiler verilirken işlevlerle ilgili de bilgilere de yer verilmiştir. 3300'e yakın masal metni taranmıştır. Literatür taramasında özellikle Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden örnekler alınmasına dikkat edilmiştir. Bu metinlerin bulunduğu kitaplar ve tezler taranmış 343 masalda 15 din adamı tipi tespit edilmiştir. Din adamı tipleri üzerine yapılan çalışmada incelenen masallardan hareketle din adamları, günümüz şartları ve sosyal şartlar düşünülmeksizin; "Eski Türk kültürüne ait din adamları", "Din görevlileri", "Sosyal hayata ait din adamları" şeklinde üç ana başlık altında ele alınmıştır. Çalışmamızın kapsamında ele alınan Türk masallarında, eski Türk kültürüne ait birbirinin devamı iki farklı din adamı tipi tespit edilmiştir. Bunlar, "Ak sakallı ihtiyar din adamı tipi", "Hızır din adamı tipi" dir. Bu din adamı tipleri; eski Türk inanç ve geleneğini taşıyan, İslami etkiyle de yeni görünüme kavuşan tiplerdir. Din görevlisi din adamı tipleri; "Kadı", "İmam", "Müftü", "Müezzın" ve "Papaz"dır. Bunlar; Dini ve onun öğretimini ifa etmeye çalışan tiplerdir. Masallarda dini ve toplumsal statülerine çok zıt davrandıkları da görülmüştür. Müftünün anlaşmazlık çözmek için kurulan mahkemede olayı çözemeyip eteğinin altından dümbeleği çıkarıp oynamaya başlaması dikkat çekicidir. Sosyal hayatla ilgili din adamı tipleri; "Hoca", "Molla", "Derviş", "Pir", "Şeyh", "Yaşlı adam/ kadın" ve "Keşiş"tir. Masallarda hoca ve imam ayrımının pek yapılmadığı hocanın camiyle bağlantılı imam yerine de kullanıldığı tespit edilmiştir. Molla, ahunt-menne gibi yöresel adlandırılmıştır. İncelenen masallarda en az görülen din adamları şeyh ve müezzindir.

Çalışmamızda, Türk masallarında rastlanılan din adamı tiplerinin genel bir portresi çizilmiştir. İncelenen masalarda din adamı tipleri, birçok benzer işleve sahiptir ve bu işlevler süreklilik arz eder. Sahip oldukları bu benzer özellik ve işlevler masal geleneğinde din adamını tipini belirleyen bir yapının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Her Türk masalındaki din adamı tipinin işlevlerinin çalışmamızda yer alan din adamı tipinin işlevlerinin bütünüyle uyumlu olması beklenemez. Masalın oluşum zamanı, kültürel, sosyal etkiler ve farklılıklar, yaratım zamanlarına bağlı din adamı tipine dair işlev ve özellikler farklılık arz edebilir. Bu çalışmadan hareketle din adamı tipine ait tipik işlevlerin her Türk masalında yer alması mümkün olmamakla birlikte genel bir portre

çizdiği muhakkaktır. Çalışmamıza esas teşkil eden masallardan tespit edip belirlediğimiz işlevlerin birçoğunun eski Türk kültüründe izlerini barındıran Şaman ve kam adlı dini mistik karakterin işlevleriyle bağdaştığı görülmüştür. Şamanın bazı işlevleri din adamı tiplerine dönüşüm yoluyla aktarılmıştır ve bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Masallarda din adamlarının birbirlerinin işlevlerini sürdürdüğü görülmüştür. Din adamlarının adlandırmaları, bulundukları mekanlar, yaptıkları eylemler kültürel kimlikten izler taşır. Masallarda her din adamı tipi bir şeyler anlatır. Din adamlarının davranış biçimleri kahramanın mücadelesinin iyi veya kötü anlamlandırılması açısından önemlidir. Genel itibariyle tespit ettiğimiz din adamının olumlu olumsuz işlevleri ; emanete ihanet, ahlaksızlık, sahtekarlık, büyü, cezalandırma ; çocuk sahibi olmada yardım, ad verme, yol gösterme ve yardım etme, mükafatlandırma, tedavi etme, kılık-don değiştirme, diriltme, anlaşmazlık çözme, gelecekte haber verme, kader yazma, alimlik, cenaze yıkama ve nikah kıymadır.

Son olarak masallar, yapısı gereği olağanüstülüklerle örülü olsa da masal olayları incelendiğinde bu bizleri içinde yaşanılan, düşünülmesi gereken ama dile getirilememiş birçok gerçekliğe götürür. Böylece bireyler, masallarda da olsa psikolojik olarak rahatlayacakları, beklentilerine uygun bir sonla karşılaşır. Bireyler, eski zamanlardan beri kendi yaşam gerçeklerini, isteklerini, çözüm yollarını kahramanlar ve masal üzerinden anlatmış, gelecek kuşakları uyarmaya ve eğitmeye çalışmışlardır. Masallardan ait olduğu kültürün hayat kalıntılarına ulaşılabilir bu kalıntılar da en iyi masal kahramanlarına atfedilerek gösterilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Abdullah, (2019). “İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları”, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47(47), s.277-312.
- AÇA, Mehmet, (2002). “Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye” Milli Folklor Dergisi, C.7, s.75-85.
- AKGÜN, Yılmaz, (2000). “Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma”,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- AKYOL, Esra, (2010). “Muğla Masalları (Metin- İnceleme)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

- ALANGU, Tahir, (2010). “Billur Köşk Masalları”, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- ALAY, Okan, (2005). “Bingöl Masalları (İnceleme-Metin)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ALGAR, Hamid, (2005). “Molla” TDK İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XXX, s.238-239, İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat, (2002). “Taşeli Masalları”, Akçağ Yay., Ankara.
- ARAS, Enver, (1997). “*Elazığ Masallarında Dua ve Halk Hekimliği*”, Milli Folklor, (36) s.42-44.al
- ARTUN, Erman, (2007). “*Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler*” Erişimadresi:http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf.
- ARICI Ali Fuat, (2004). “*Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları*”, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 26, Erzurum, s.159-160.
- ARIK, Feda Şamil, (1997). “*Osmanlılarda Kadılık Müessesesi*”, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 8, Ankara, s.1-72.
- ARPACI, Mücahit, (2009). “Yaygın Eğitim Yöneticisi Olarak Müftülerin Yeterlilik Düzeyleri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ARPAGUŞ, Sâfi, (2007). “Pir” ,TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XXXIV, İstanbul.
- ASLAN, Namık, (1994). “Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme-Metinler)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- ARSLAN, Ahmet Ali, (1998). “Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. , Ankara.
- ARSLAN, Mustafa, (2008). “Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar (İnceleme-Metinler) ”, Zirve Yay. , Denizli.
- ARSLAN, Ahmet Serdar, (2017). “Çankırı Masalları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- AŞUT, Halis, (2016). “Halktaki Din Adamı (İğdır Örneği)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi, Iğdır.
- ATAR, Fahrettin, (2001). “Kadı”, TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XXIV s.69-73, İstanbul.
- _____, (1995). “Fetva”, TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XII. s.486-496, İstanbul.

- _____. (2007). “Nikah”, TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XXIII, s.112-117, İstanbul.
- ATLI, Sagıp, (2011). “Kastamonu Masalları: Araştırma-İnceleme-Metin”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- AYDIN, Hidayet, (2012). “İğdir Masalları (İnceleme-Metin)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- BALCI, Serkan, (2019). “Türk Dünyası Masal Tip Katalogu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- BAKIRCI, Nedim, (2000). “Niğde Masalları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Niğde Üniversitesi, Niğde.
- BARLAS, Uğuroğlu, (2004). “Safranbolu Halk Masalları”, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yay., İstanbul.
- BASCOM, W. R., (2014). “Folklorun Dört İşlevi” (Çev. Ferya Çalış), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II., Geleneksel Yay., Ankara.
- BAYAT, Fuzuli, (2006). “Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı” Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____. (2007). “Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi- Mitolojik Ana , Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler- İyeler ve Demonoloji C.II)”, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____. (2007). “Türk Mitolojik Sistemi, (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi) C.I”, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____. (2000). “*Anadolu Halk Sufizminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü*” Uluslararası Anadolu İnançlara Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim Ürgüp Nevşehir, Ervak Yay., Ankara.
- BAYLADI, Derman, (2004). “Anadolu Masalları -1-”, Say Yay., İstanbul.
- BAYRAKLI, Bayraktar, (1994). “*Kur’ân-ı Kerim’de Din Adamı Kavramı*” Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.1, s.147-162.
- BEKDİK, Muhammed, (2014). “Ereğli Masalları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Niğde.
- BEYDİLLİ, Celal, (2005). “Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük”, (Çev. Eren Ercan), Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- BİLDİK, Suna Pamir, (1995). “Yıldızeli Atıfet Bildik’ten Derlenen Masallar Üzerine Bir Araştırma” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- BİLKAN, Ali Fuat, (2001). “Masal Estetiği”, Timaş Yay., İstanbul.

- BORATAV, Pertev Naili, (1969). “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı”,Gerçek Yay.,İstanbul
- _____, (1969). “Az Gittik Uz Gittik”, Bilgi Yay., Ankara.
- _____, (2001). “Masallar 1-Uçar Leyli”, Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- _____, (2012). “Türk Mitolojisi: Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi” (Çev. Recep Özbay), BilgeSu Yay., Ankara.
- _____, (2016).“100 Soruda Türk Folkloru”,BilgeSu Yay., Ankara.
- _____, (2018). “Zaman Zaman İçinde”, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- BOZLAK, Ümmü Gülsüm, (2007). “Erdemli Masalları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.
- CAMPBELL, Joseph, (2017). “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu”, İthaki Yay. İstanbul.
- ÇAĞRICI, Mustafa, (1989). “Ahlak” TDK İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.VIII, s.10-14, İstanbul.
- ÇALIŞKAN KUTAY, Fatma, (2018). “Arpaçay Köylerinden Derlenen Masalların ve Halk Hikâyelerinin Motif İncelemesi”,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- ÇALIŞOĞLU, Sonay, (2019). “Zonguldak Masalları (Araştırma-İnceleme Metin)”(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- ÇAM, Esra, (2018). “Yunt Dağı Yörük Masalları: Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi , İzmir.
- ÇELEPİ, Mehmet Surur, (2009). “*Hatay’ da Hızır İnanışları*”, Turkish Studies, Volume 4/3, Spring, s.533- 549.
- _____, (2017). “ Türk Halk Kültüründe Rüya” Kömen Yay., Konya.
- ÇETİN, Nurullah, (2008). “Roman Çözümleme Yöntemi”, Öncü Kitap Yay., Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (2016). “Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş”, Akçağ Yay., Ankara.
- ÇORUHLU, Yaşar, (2002). “Türk Mitolojisinin Anahatları” Kabalcı Yay. İstanbul.
- ÇORBACI, Çiğdem, (2000). “Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- DEMİR, Fatih, (2019), “ İmamlarda Dünyevileşme Eğilimi” ,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DEMİR, Necati, (2017). “Anadolu Türk Masallarından Derlemeler”, Ötüken Yay. İstanbul.

- DEMİRBAŞ, Seher, (2006). “Sütçüler Masalları Üzerine Bir İnceleme”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- DEVELİOĞLU, Ferit, (1985). “ Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, Ankara.
- DOĞAN, Abdullah, (2006). “Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin, (2002). “Kilis Masalları Derleme ve Tahlil Çalışması” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- DUNDES, Alan, (1998). “*Doku, Metin ve Konteks*”, (Çev. Metin Ekici) Millî Folklor Dergisi, C.5, S.38, s. 106-120.
- DURSUN, Aysun & TORUN, Damla, (2017). “*Begil Oğlu Emren Anlatısında Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*”, Söylem Filoloji Dergisi, 2(2), s.250-266.
- EKİCİ, Metin, (2018). Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, Geleneksel Yay. Ankara.
- _____, (2000). “*Dede Korkut Hikayelerinde Kadın Tipleri*”, Dede Korkut Bilgi Şöleni, Akın Yay, Ankara, s.123-138.
- ELÇİN, Şükrü, (2004). Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., Ankara.
- ELİADE, Mircea, (1999). “Şamanizm” (Çev. İ. Birkan), İmge Kitabevi, Ankara.
- _____, (2001). “Mitlerin Özellikleri” Om Yay., İstanbul.
- ELİUZ, Ülkü, (1999). “*Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler*”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Ankara.
- EMİROĞLU, Seyit, (1996). “Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- ERGİN, Muharrem, (1997). “Dede Korkut Kitabı (İndeks- Gramer)” Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- _____, (2008). “Dede Korkut Kitabı” Boğaziçi Yay., İstanbul.
- ERGUN, Pervin, (2004). “Türk Kültüründe Ağaç Kültü”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.
- ERŞAHİN, İbrahim, (2011). “Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- EREN, Metin, (2018). “*Bir Halk Bilimi Kavramı ve Çalışma Alanı Olarak Halk Dini*” Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar (28), s.149-172.
- DEGH, Linda, (2015). “*Hikaye Anlatıcılar*”, (Çev. Adem Koç), Milli Folklor Dergisi, S. 59, s.104-117.

- DEVELİOĞLU, Ferit, (1985). “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat”, Bilgi Yay. , Ankara
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin, (2002). “Kilis Masalları Derleme ve Tahlil Çalışması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- GÖDE, Halil Altay, (1997). “Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme”,(Doktora Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- GÖDE, Burcu, (2011). “Amasya Masalları: İnceleme-Metin”(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- GÖKBULUT, Burak, (2010). “Kıbrıs Türk Masalları ile Uygur Türk Masalları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İnceleme- Metin)”, Ege Üniversitesi, İzmir.
- GÜNAY TÜRKEÇ Umay, (2009). “*Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar*” Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2(3-4),84-155.
- GÜNAY, Umay, (1975). “Elazığ Masalları-İnceleme” Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- _____, (1992a). “Masal”, Türk Dünyası EI Kitabı, C.III., Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Ünver, (2014). “Din Sosyolojisi” İnsan Yay., İstanbul.
- GÜNDÜZ, Şinasi, (1998). “Din ve İnanç Sözlüğü”, Vadi Yay., Ankara.
- _____, (2002). “Keşiş” TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XV, s.322-324, İstanbul.
- HARMANCI, Meriç, (2010). “Türk Masallarında Keloğlan Tipi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kocaeli Üniversitesi , Kocaeli.
- IŞIK, Neşe, (2008). “Türk Masallarının Sembolik Açıdan Çözümlemesi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- İBRAYEV, Şakir, (1998). “Destanın Yapısı” (Akt. Ali Abbas Çınar), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ , (1985). “Masal”, C. VI, MEB Yay., İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet, (2019). “Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar- 3, Tip Tahlilleri”, Dergah Yay., İstanbul.
- KARA, Ruhi, (1996). “Erzincan Masalları”, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- KARA DÜZGÜN, Ülkü, (2006). “Başkurt Destan Tipolojisi”, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

- KARA, Öznur, (2007). “Tarsus Masalları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- KARAKÖSE, Ayşe, (2010). “Dini Teşkilatların Sosyolojisi: Kayseri Müftülüğü Örnek Olayı Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- KARATAY, Halit, (2007). “*Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi*” Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, S. 5 / 3 s.463-475.
- KASIMOĞLU, Handan, (2010). “Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KÖKSEL, Behiye, (1995). “Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- KÖKTÜRK, Milay, (2017). “Toplum ve Kültür”, Ötüken Yay., İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, (2016). “Türk Edebiyatı Tarihi”, Alfa Tarih Yay., İstanbul.
- _____, (2017). “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”, Alfa Tarih Yay., İstanbul.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı, (2006). “Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması”,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- KUNOS, Ignac, (1991). “Türk Masalları” CII, (Türkçesi Gani Yener), Engin Yay., İstanbul.
- _____, (1994). “Türk Halk Edebiyatı”, (Hızl. Tuncer Gülensoy), Bizim Gençlik Yay., Ankara.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri,(2000). “İmam”, DİA, C.22, T.D.V. Yay., İstanbul.
- _____,Mustafa Sabri, (2006). “Müezzin” DİA, C.31 T.D.V. Yay., İstanbul.
- K. D. (2015). “Türk Masalları”, (Hızl. Erol Ülgen), Akıl Fikir Yay. İstanbul.
- MADEN, H, Ahmet, (1990). “*Hidrellez Geleneğinin Tarihçesi ve Kültürel Özellikleri*”, Milli Kültür Dergisi, S.72, s.28.
- MALİNOVSKİ, Roman, (1990). “Büyü, Bilim ve Din”, Kabalcı Yay., İstanbul.
- NACİ, Muallim, (1995). “Lugat-ı Naci”, Çağrı Yay., İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar, (2012). “İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü” Kabalcı Yay. İstanbul.
- _____, Ahmet Yaşar, (2002). “Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri”, İletişim Yay. İstanbul.
- OĞUZ, Mehmet Öcal, (2008). “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı”, (Hızl. M. Öcal Oğuz, vd.), Grafiker Yay., Ankara.

- _____, GÜRÇAYIR, Selcan, (2005). “Halkbiliminde Kuramlar Ve Yaklaşımlar II”, Geleneksel Yay. Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin, (2014). “Türk Mitolojisi” , C.I, TTK Yay., Ankara.
- ÖĞÜT, Salim , (2000). “İmam (Fıkıh)”, DİA, C.22, TDV Yay., İstanbul.
- OKTÜRK, Şerif, (1982). “Anadolu Masalları” Kastaş Yay., İstanbul.
- ÖLÇER ÖZÜNEL, Eylem, (2006). “Masal Mekânında Kadın Olmak” Geleneksel Yayınları. Ankara.
- ÖNAL, Mehmet Naci, (2011). “Muğla Masalları”, Muğla Üniversitesi Yay, Muğla
- ÖNAY, Yılmaz, (1995). “Van Masalları Üzerine Bir Araştırma” (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, (1971). “100 Soruda İlkelerde Din Büyü Sanat Efsane” Gerçek Yay. İstanbul.
- _____, (2000). “ Türk Halkbilimi”, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- ÖZÇELİK, Mehmet, (1993). “Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma”, (Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.
- PROPP, Vladimir, (2001). “ Masalın Biçimbilimi-Olağanüstü Masalların Yapısı (Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat)”, Om Yayınevi, İstanbul.
- RADLOFF, Wilhelm & KUNOS, Ignac, (1998). “Proben: Der VolksLitteratur Der Türkischen Stämme VIII. (Hzl. Saim Sakaoğlu ve Metin Ergun)”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ROUX, Jean Paul, (2011). “Eski Türk Mitolojisi” (Çev. Musa Yaşar Sağlam), Bilge Su Yay. Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, (1973). “Gümüşhane Masalları (Metin Toplama ve Tahlil)”, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara.
- _____,(1983). “Kıbrıs Türk Masalları”,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara.
- _____, KARADAVUT, Zekeriya, (2013). “Halk Masalları”, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.
- _____, (2016). “Masal Araştırmaları” Akçağ Yay. , Ankara.
- _____,(2013). “ Türk Masalları”, Akçağ Yay. ,Ankara.
- SAMİ, Şemseddin, (1995). “Kâmus-i Türkî”, Çağrı Yay., İstanbul.
- SAYAR, Ela, (2009). “Samsun İli ve İlçelerinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.

- SEVER, Mustafa, (1995). “Erciyes Yöresi Masallarında Tipler” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge, (1986). “ Masal” ,Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.VI., Dergah Yay., İstanbul.
- _____, (1975). “ Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırma”, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara
- ŞAFAK, Aydın Demet, (2015). “Giresunlu Bir Masal Anası: Arife Şafak'ın Masal Anlatıcılığı ve Masalların Bağlamsal Çözümlemesi” ,Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (1990). “Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması ”, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ŞİMŞEK, Esmâ , (2001). “Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması”, CII, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- ŞİMŞEK, Tacettin, (2007). “Çocuk Edebiyatı” Suna Yay., Konya.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi, (2007). “Masal Atlası”, Kök Yay. Ankara.
- TEKER, Gökhan & BÜYÜKARMAN ARDALI Didem, (2018). *Tipoloji İncelemesi: Güner Sümer’ in Dramatik Metinlerde Tipik Kişilerin İncelenmesi* (A Tpology Analysis: Guner Sumer’s Types), Turkish Studies , Volume 13/12, Spring, s.471-506.
- TETİK, Hayati, (2007). “Din Görevlilerin Fonksiyonları(Yaygın Din Eğitimi Açısından)”, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- TEZEL, Naki (2009). “Türk Masalları” Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- TUNÇ, Talha, (2008). “Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi , Isparta.
- TUNÇBİLEK, Lale, (2017). “Şereflikoçhisar Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- TÜMER, Günay, (1994). “Din” TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.VIII, s.312-320 ,İstanbul.
- TÜRKAN, Kadriye, (2008). “Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- _____(2015). “*Türk Dünyası Masallarından Yansıyan Şaman Olgusu.*” *Bilig*, (74), s.219-238.

- TÜRKTAŞ, Mevlüt Metin, (2019). “*Türklerde Ad Verme İle İlgili Bazı Tespitler*”, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 17. s.33-44.
- USLU, Bahaddin, (2014). “*Türk Mitolojisi*”, Kemer Yay., İstanbul.
- YALÇINKAYA, Fatoş, (2018). “*Uygur Sihir Masalları*” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- YAVUZ, Mehmet Şakir, (2006). “*Muş Masalları Üzerine Bir Araştırma*” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- YAVUZ, Muhsine HELİMOĞLU (2009). “*Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*”, Cumhuriyet Kitapları ,İstanbul.
- YAZICI, Tahsin, (1994). “*Derviş*” TDV İslam Ansiklopedisi,Türk Diyanet Vakfı, C.VIII, s. 188-189,İstanbul.
- YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, (1985). C. VI , Ötüken Yay., İstanbul.
- YETİŞTİ, Oğuzhan, (2019). “*Malatya Masalları’nda Mitik ve Şamanistik Unsurlar*”, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7(17), s.97-119.
- WACH, Joachim, (1995). “*Din Sosyolojisi* (Çev. Ü. Günay), “Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Güncel Türkçe Sözlük* (Hızır) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 15.12.2019).
- Güncel Türkçe Sözlük* (Ak Sakallı) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 15.12.2019).
- Güncel Türkçe Sözlük* (Din) <https://sozluk.gov.tr/erişim> tarihi:13.10. 2019).
- Güncel Türkçe Sözlük* (Tip) <http://tdk.gov.tr/> erişim tarihi : 25.09.2019).
- Güncel Türkçe Sözlük* (Masal) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi : 26.08.2019).
- Güncel Türkçe Sözlük* (Emanet) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi 13.10.2019).
- Güncel Türkçe Sözlük* (Pir) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi 17.05.2020).
- Güncel Türkçe Sözlük* (İmam, Papaz, Hoca) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi:15.05 2020).

Güncel Türkçe Sözlük (Şeyh) <https://sozluk.gov.tr/erisim> tarihi: 20.05.2020).
(Müftü) <https://www2.diyaret.gov.tr/> erişim tarihi: 23.03.2020).

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Esra Burcu GÖNCÜ

Doğum Yeri : Siirt/ Merkez

Doğum Tarihi : 27.05.1987

E-posta : e.burcu.gnc@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Siirt Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı)

Lisans : Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Halk Bilimi Programı.

Yabancı Dil ve Düzeyi: Arapça, İngilizce/71

İŞ DENEYİMİ: 2013 – 2016 yılları arasında özel kurumlarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak çalıştım.

Haziran 2020’ den beri Siirt/Baykan Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

